

Sfera Politicii ⁶⁴

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE EDITATĂ DE FUNDAȚIA «SOCIETATEA CIVILĂ»

Anul VI 1998

MASS MEDIA AZI

Editorial Board:

CĂLIN ANASTASIU
 DANIEL CHIROT
 DENNIS DELETANT
 GAIL KLIGMAN
 DAN OPRESCU
 STELIAN TĂNASE (*Editor*)
 VLADIMIR TISMĂNEANU
 G.M. TAMAS

**Fundatia
Societatea Civilă**

Președinte: DAN GRIGORE

Redacție:

Dan Pavel
(Redactor șef adjunct)
 Valentin Stan
 Adrian Cioroianu
 Laurențiu Ștefan-Scalat

Culegere text, traduceri, corectură

Alina Seghedi
 Eva Szabo

Coperta:

Irina Chioveanu

Acum număr apare cu sprijinul
Grupului de Presă NORD-EST,
 editorul cotidianului
Monitorul

SFERA POLITICII este înregistrată în Catalogul publicațiilor din România la numărul 4165.

Reproducerea articolelor apărute în publicația noastră se face numai cu acordul redacției.

Tehnoredactare:
 Corina Bardas

Tiparul executat la:

S.C. Multiprint S.A. – Iași

Sfera Politicii

este citită de membrii Parlamentului, de cei mai importanți oameni de afaceri, de intelectuali, oameni politici și studenți. SFERA POLITICII ajunge acolo unde se iau decizii, se creează imagine, se cîștigă influență.

Sfera Politicii apare la data de 1 a fiecărei luni. Revista poate fi procurată și direct de la sediul Fundației, str. Piața Amzei nr. 13, etaj 1, sector 1. Un abonament pe șase luni costă 40.000 lei, inclusiv taxele poștale, și se poate face numai la sediul redacției.

Outside Romania: Yearly subscription in \$50 or its equivalent in your country's currency (12 issues). Please send checks only to: PO Box 22/212, Bucharest, Romania. *Include the following information:* name, address, institution, phone number.

Cont FUNDATIA "SOCIETATEA CIVILĂ"
 Lei: 25110246602642003
 USD: 25110246602840000
 BANCKOOP ROSETTI

În atenția cititorilor:

Adresa Fundației "Societatea Civilă" este:
Str. Piața Amzei nr. 13, Etaj 1
oficiul poștal 22/212, București
Fundație tel.: 659 57 90; tel./fax.: 312 84 96
EMAIL sfera@dnt.ro
Adresa noastră Internet: <http://dntb.ro/sfera>

Găsiți Sfera Politicii la:

Librăriile Humanitas: din București și provincie
 Librăria '95 (Academiei): București, Calea Victoriei 12
 Librăria 155 (Drept): București, Bd. Kogălniceanu 24
 Librăria Luceafărul: Bulevardul Unirii
 Librăria M. Sadoveanu: București, Bd. Magheru 35
 Euromedia: București, str. General Berthelot 41
 Fundația Cărții: București, Bd. Ana Ipătescu 3
 Librăria Bihari Naplo: Oradea
 Librăria Omniscope: Craiova
 Nord-Est (*Monitorul*): Iași, str. Smîrdan 5
 Librăriile VED: Cluj, str. Helta 59...
 ...precum și în alte centre din București și din țară.

Cuprins

2.	<i>Editorial</i>	Şerban Rădulescu-Zoner	Interesul național și clasa politică românească în România în secolul al XX-lea
6.	<i>Mass-Media azi</i>	Peter Gross	Orbii conduceindu-i pe orbi Mass-media și democrația în Europa de Est
13		Colin Sparks	Există oare "sistemul mediatic post-comunist"?
18		Karol Jakubowicz	Autonomizarea mijloacelor de informare în țările Europei Centrale și de Est: Cîteva observații privitoare la cazul Poloniei
26		Miruna Runcan	Clauza de conștiință, un lux sau o necesitate?
30		Manuel-Filon Morar	Comunicarea post-factum în România postcomunistă
35	<i>Interviu</i>	David Plotke în dialog cu Stelian Tănase	Banii și politica
41	<i>Arhiva Sfera Politicii</i>	Document	Cifrele terorii
45	<i>IdeoSfera</i>	George Voicu	O retorică anti-occidentală
52	<i>Recenzii</i>	Michael Shafir	George Voicu, <i>Pluripartitismul. O teorie a democrației</i>
57		Constantin Iordachi	Irina Livezeanu, <i>Cultură și Naționalism în România Mare</i>
61		Dan Pavel	Vladimir Tismăneanu, <i>Mizeria Utopiei. Criza ideologiei marxiste în Europa Răsăriteană</i>
64	<i>Seninale</i>		

Interesul național și clasa politică din România în secolul al XX-lea

SERBAN RĂDULESCU-ZONER

Noțiunea de interes național are o sferă largă de acoperire, având totuși, în ultimă instanță, două componente: una ce cuprinde unele priorități din domeniul politicilor interne a oricărei țări și cealaltă care conține anumite imperatice ale politiciei externe a oricărui stat.

Între aceste două componente există firește o anumită interdependentă la care, pe parcursul acestei comunicări, voi face unele referiri privind, evident, România.

Mă voi referi la cea de a doua componentă a interesului național, odată ce ne-am propus, aici, a cinsti memoria înaintașilor noștri care, cu 80 de ani în urmă, au realizat, printr-o totală dăruire de sine și immense jertfe de sânge, Marea Unire a românilor între hotarele firești ale unui stat național modern, bazat pe principiul separării puterilor, pe respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor, inclusiv ale celor aparținând minorităților naționale, și pe o politică economică de sorginte liberală România, în deceniile premergătoare Marii Uniri, a avut o clasă și, mai ales, o elită politică pe măsura interesului național al vremii, cel de înfăptuire al năzuinței de unitate național-statuală care anima întreaga suflare românească. Elitele clasei politice, cu unele rare excepții, au dat atunci dovadă de curaj dar și de pragmatism în luarea deciziilor, de demnitate și, mai ales, de unitate (mă feresc de cuvântul consens, compromis de o parte a actualei clase politice).

De altfel, în ciuda reînnoirii periodice a amintitului tratat, oamenii politici din capitala României - conform unui raport diplomatic din 17 februarie 1906, trimis la Viena de către marchizul de Pellavicini, ministru plenipotențiar al Austro-Ungariei la București - "sunt uniți [în convingerea] că, mai devreme sau mai târziu, va sosi timpul când România va trebui să ia în considerare adevăratale sale aspirații naționale care sunt îndreptate împotriva Monarhiei [habsburgice]". "Frații Brătianu - scria același diplomat al Vienei într-un alt raport - ca și toți oamenii politici români sunt naționaliști notorii care au ca obiectiv al năzuințelor lor

unirea tuturor românilor [...]. Aceasta constituie un obiectiv de viitor".

Acest viitor a fost, de altfel, unul foarte apropiat, momentul constituindu-l izbucnirea primului război mondial cu care prilej, în celebrul Consiliu de Coroană de la Sinaia, din 21 iulie 1914 (st.v.), toți participanții, cu excepția lui P. P. Carp, s-au opus opiniei regelui Carol I ca România să se alăture, în război, Puterilor Centrale. Ca monarh constituțional, regele Carol s-a supus voinei vârfurilor clasei politice românești. După doi ani, în Consiliul de Coroană întrunit, de astă dată la Cotroceni - când s-a decis intrarea în război a României pentru eliberarea ținuturilor românești de peste Carpați - nou rege Ferdinand, trecând peste sentimentele sale firești față de țara sa natală, Germania, s-a aflat în fruntea oamenilor politici români care acționau conform interesului național al momentului.

În cei doi ani dintre amintitile Consiliului de Coroană, deci în timpul neutralității României, între liberali, aflați la putere, și cea mai mare parte a opoziției, grupată în jurul lui Nicolae Filipescu, Ion Lahovary, Take Ionescu, cărora li s-au alăturat unii fruntași ai românilor ardeleni stabiliți în România, precum Vasile Lucaciu și Octavian Goga, nu au existat deosebiri fundamentale în privința slujirii interesului național. Singura diferență a constat în aceea că, opoziția presa pentru imediata intrare în război, pe când Guvernul, în frunte cu Ionel Brătianu, era hotărât de a trece la acțiune doar după semnarea unor acorduri ferme, cu guvernele marilor puteri ale Antantei privind viitoarele frontiere ale României. În ciuda unor mari și foarte dese întruniri populare, organizate de către nerăbdătorii din opoziție și a unei violente campanii de presă a mai multor jurnale, printre care "Adevărul" și "Epoca", ajungându-se până la acuze de trădare a interesului național, Ionel Brătianu și miniștrii săi s-au abținut de la replici sau declarații răsunătoare. Interesul național le-a impus tăcerea, timp de doi ani, până la încheierea negocierilor și luarea deciziilor corespunzătoare. Nu i-a interesat deteriorarea a ceea ce astăzi se numește "imaginărea publică" și nu și-au făcut calcule

electorale.

Imediat după Marea Unire și chiar înainte de a fi fost semnate tratatele de pace, în urma încheierii primului război mondial, România a fost amenințată atât din est, cât și din vest, de forțe revanșarde care nu recunoșteau noile și fireștile hotare ale statului național român. Clasa politică din România postbelică, cuprinzând de astă dată și pe cea din ținuturile românești, care s-au unit cu "țara" în 1918, s-a manifestat solidar față de interesul național de combatere a revisionismului teritorial, ce caracteriza politica externă atât a Ungariei, mai întâi bolșevică apoi profascistă, cât și a Rusiei Sovietice.

Indiferent de competiția politică pe plan intern dintre partide și diversele guverne care s-au succedat la cîrma țării, liniile directoare ale politiciei externe românești, pusă în slujba interesului național, au rămas aceleași, până la izbucnirea celui de al doilea război mondial: tratate defensive de alianță pe plan regional, o politică inițiată de Take Ionescu și continuată cu strălucire mai ales de Nicolae Titulescu (Mica Antantă, Pactul Înțelegerii Balcanice), sub umbrela protecțioare a unei alianțe cu Franța și a Societății Națiunilor, în cadrul căreia România a jucat un rol activ, remarcându-se, mai ales, prin activitatea aceluiași Nicolae Titulescu.

Politica capitulară a Franței și Marii Britanii față de ascensiunea hitlerismului și, ulterior, a expansionismului Germaniei naziste a condus, după cum se știe, la falimentul Ligii Națiunilor și al amintitelor alianțe zonale, cu consecințe grave în privința integrității teritoriale a României și a Cehoslovaciei și, în final, și la izbucnirea celui de al doilea război mondial. Nu a fost unicul abandon al României și nu numai al acestieia de către Occident. La sfârșitul celui de al doilea război mondial, o bună parte a Europei centrale și de sud-est a fost lăsată pradă lui Stalin și bolșevicilor de la Kremlin. În România, întreaga elită politică, cu excepția unui puin de oportuniști, a fost aruncată în temnițe și lagăre de muncă, printre care și acei participanți de frunte ai Marii Uniri din 1918, care se mai aflau în viață. Iuliu

Maniu, episcopul Iuliu Hossu, Silviu Dragomir; Pantelimon Halippa, Fluieraș, Jumanca, Ion Nistor, constituie doar câteva exemple.

O nouă clasă politică de-a dreptul criminală și antinațională s-a aflat în fruntea țării timp de o jumătate de veac. Inițial, aceasta a acționat la ordinele Moscovei având drept țintă sovietizarea României, în toate domeniile. Independența și suveranitatea statului român au ajuns simple făcări. În momentul în care vârfurile nomenclaturii comuniste din România s-au temut de a-și pierde funcțiile și privilegiile datorită unui eventual ordin al Kremlinului de "destalinizare" a aparatului de partid, după dezvaluirea crimelor lui Stalin de către Hrușciov (1956), fruntașii de atunci ai P.C.R. au recurs cu abilitate la o așa-zisă politică de emancipare față de Moscova. În ultimă instanță, sistemul nu s-a reformat. Formele staliniste de dominare a societății românești s-au păstrat, fiind doar machiate cu culorile standardului țării. În paralel, s-a trecut treptat de la un discurs politic kominternist la unul naționalist, protocronist și xenofob, ajungându-se până la urmă la formele grotești din timpul dictaturii lui Nicolae Ceaușescu.

În cursul celor nouă ani de la răsturnarea totalitarismului comunist, în România s-a format treptat o nouă clasă politică, prin intermediul partidelor reînființate sau noi create în această perioadă. Limitându-ne tot la interesul național din punct de vedere al priorităților în domeniul politicii externe, oricine dintre noi își dă seama, că actuala clasă politică nu se manifestă solidar precum cea din 1918. În primul rând nu poate fi trecut cu vederea episodul semnării, în primăvara anului 1991, a unui nou tratat cu Uniunea Sovietică care, dacă ar fi ajuns să producă efecte, ar fi aruncat din nou România în sfera de influență a Rusiei. Eroare politică? Nicidecum. În acea vreme un asemenea tratat corespundea atât unei mentalități cât mai ales intereselor economice și politice ale unui segment al noii clase politice. Acestea, care domnia în acea vreme Parlamentul, a fost interesat de a menține vechile structuri în economie și administrație adăugând sistemului doar câteva farduri cu luciu demo-

cratic. Modelul rusesc a fost urmat de amintitul segment al clasei politice românești și după destrămarea U.R.S.S. și prăbușirea comunismului în Rusia. Mă refer, de astă dată, la jefuirea organizată a avuției naționale în interes personal sau de grup al acelorași care, într-un timp scurt, s-au constituit într-o adevărată mafie ce a ajuns să submineze economia națională, ajungând să-și extindă tentaculele și în partidele autentic democratice și prooccidentale cu scopul compromiterii lor din interior. Ca să devină cât mai credibilă în străinătate, această mafie a ordonat acelei părți a clasei politice care-i reprezintă interesele să manifeste o atitudine mai permisivă în ceea ce privește adaptarea legislației românești și chiar a instituțiilor publice (fără a le scăpa însă de sub control) la standarde europene minime.

Trezindu-se cât de cât la realitate și sătul de clasa politică conducătoare coruptă, fătănică și arrogантă, dar și de imposibilitatea de a-și recăpăta avutul, confiscat în trecut de comuniști, români, în 1996, au votat "schimbarea". Ca atare, celălalt segment al clasei politice, propulsat de partidele aflate până atunci în opoziție, a ajuns la putere.

În ciuda bunelor intenții ale multora, a unor succese în domeniul relațiilor internaționale, și chiar a unor progrese, din păcate destul de palide, în domeniul restructurării și reformei economice, ceea ce caracterizează de fapt acest al doilea segment al clasei politice este imobilismul, datorită lipsei de curaj al luării deciziilor și, mai ales, al asumării răspunderii. Competența și profilul moral sunt subordonate, uneori chiar sacificate, algoritmului și clientelismului politic. Prea mulți, în loc să privească spre răspunderea pe care și-au asumat-o, se uită mai cu atenție spre scaunul pe care îl ocupă sau spre viitoarea urnă de vot, iar interesul de partid primează în fața celui național.

Imobilismul la care m-am referit, combinat cu moștenirea dezastruoasă în plan economic, provenită de la foștii guvernări, a condus și conduce la degradarea continuă a nivelului de trai al populației. Valul de proteste este în continuă creștere, iar discursul partidelor extre-

miste, așa-zis justițiar, de fapt revanșard și anti-democratic, șovin, xenofob și, mai ales, anti-occidental, are în condițiile de față un impact crescând și periculos, datorită crizei economice fără de sfârșit.

Întotdeauna oamenii politici au refuzat să țină seamă de învățăminte istoriei. Eu mă simt totuși dator să le reamintesc de Germania Republicii de la Weimar.

Nu am deviat de la ceea ce mi-am propus la începutul acestei comunicări. O implozie a firavei noastre democrații ne va arunca iar în afara Europei civilizate, iar izolare României pe plan extern va crea cadrul prielnic restabilirii influenței unei puteri pe care nu o numesc dar pe care o ghicește oricine.

Lăsați orgolile deoparte, domnilor care conduceți azi destinele țării, uniți-vă, puneti-vă în slujba interesului național, urmați exemplul înaintașilor din 1918 și nu le ridicăți doar statui.

Discurs rostit la Adunarea solemnă de la Ateneul Român, inițiată de Alianța Civică cu prilejul Aniversării a 80 de ani de la Marea Unire din 1918
București, 29 noiembrie 1998

La sfârșitul lunii ianuarie 1999

Fundația Societatea Civilă
va decerna, pentru al doilea an
consecutiv,

Premiile "Sfera Politicii"

- Premiul pentru cea mai bună lucrare originală din 1998
- Premiul pentru cea mai bună traducere din 1998
- Premiul "Opera Omnia"

Premiile Sfera Politicii
pentru 1997 au fost

- **Adrian Marino**
- Premiul "Opera Omnia"
- **Sorin Antohi**
- Premiul pentru
cea mai bună lucrare originală
din 1997 -

"Exercițiul depărtării"

- **Adriana Babeti și Cornel Ungureanu**
- Premiul pentru
cea mai bună traducere din 1997 -
- "Europa Centrală - Nevroze,
dileme, utopii".

Orbii conducîndu-i pe orbi

Mass-media și democrația în Europa de Est

PETER GROSS

"Noi suntem eu toții înrolați în vasta cursă Democrația 101, din Europa de Est. Rolul presci este aici inestimabil", spunea Gabor Demsky (1), un fost editor de publicații clandestine și, la data acestei declarații, în 1995, primarul capitalei Ungariei, Budapesta. Natura acestui rol "inestimabil" nu a fost definită; această problemă este rareori pusă în discuție de cei care scriu despre rolul pe care mass-media ar trebui să îl joace în era post-comunistă, în timp ce est-europenii, care nu au avut vreodată contacte cu o mass-media profesională, specifică democrației, oferă cel mai des definiții restrictive sau normative și nu este de mirare că majoritatea vin din Vest, unde această problemă este intens dezbatută, datorită importanței sale inerente.

O schimbare în rolurile mass-media, roluri care sunt treptat acceptate într-o anumă societate, depinde de schimbările culturale, de distribuția puterii, de condițiile de piață, de noile tehnologii și de ideologia mass-media. Primul determinant se schimbă foarte încet. Cel de-al doilea a fost modificat, însă nu foarte drastic, dat fiind faptul că puterea mai rămâne încă în mânile fostei nomenclaturi, în unele societăți est-europene mai mult decât în altele; condiția pieței s-a schimbat considerabil, în sensul că acum există o piață; noi tehnologii au fost implantate rapid în această regiune; iar ideologia presei a trecut, de asemenea, prin mai multe faze, de la o presă de partid la un paralelism al presei de partid și la o presă politică, cu grade variabile de parteneriat politic vizibil.

La prima vedere, se pare că mass-media din Europa de Est a fost luată de valul provocat de distrugerea barajului comunista, construit

pentru constrângerea libertăților. Acest nou rol nu avea o definiție și a fost nuanțat de moștenirile pre-comuniste și comuniste, de legăturile cu partidele politice și de tendințele individuale din cadrul elitei mass-media și a jurnaliștilor, ca profesie. Inițial, mărturiile, observațiile și analizele de context ale articolelor de știri și ale programelor informative de radio și de televiziune, au identificat o relație, aproape în întregime sintetică, între jurnalismul practicat și politicile post-comuniste, partidele politice, politicienii și, prin intermediul lor, statele și guvernele. Acest lucru explică parțial politicizarea extremă și partizanatul mass-mediei.

Mai mult decât oricare alti factori, formarea celor două tabere principale ale mass-media peste tot în Europa de Est, una în "opozitie" și cealaltă în sprijinul noilor guverne, adică al partidelor de la guvernare, și percepția că celelalte instituții sociale nu puteau soluționa problemele generate de tranziție și afectat considerabil rolul presei. A dus la o auto-definire, din partea instituțiilor mediatice, a rolului pe care îl au în tranziție, ajutate sau nu de alte instituții, în anii de după căderea comunismului. Această auto-definire contrazicea, în mod semnificativ, rolul mass-media în cadrul statelor democratice, de a oferi informații și explicații despre evenimente, oameni și subiecte, analize bine fundamentate și comentarii necesare pentru a conduce la o dezbatere publică despre subiectele la zi.

Mediile informative din Europa de est au devenit mijloace ale luptelor politice dintre partidele politice și politicieni, ei însăși încercând să își clarifice scopurile și să cîștige puterea. Aceasta sugerează o definiție exogenă a rolului pe care îl

joacă mass-media și jurnalismul. În orice caz, date fiind dominația mass-media în perioada post-comunistă imediată, grupurile de jurnaliști și experiența lor, ca și cultura profesională, putemdezbată dacă politicizarea și partizanatul mass-media au fost sau sunt o funcție a dezvoltării endogene a rolurilor mass-media și a naturii practicilor jurnalistice adoptate de jurnaliști.

Partizane, supra-politizate sau nu, mijloacele de comunicare în masă est-europene au un rol sau o percepție a lor însele care reprezintă o supradimensionare a auto-aprecierilor lor post-comuniste. Viziunea corectă că mass-media străină și secretă și jurnalismul corespunzător au avut un efect semnificativ asupra înlăturării comunismului și interesul deosebit manifestat de public, au provocat, în primele luni ale perioadei post-comuniste, o anume aroganță și supraestimare a elitei mass-media și a jurnaliștilor, ca bresă. Aceste atitudini s-au transformat rapid în credință că, cu bună știință sau nu, influența sau nu de legăturile cu partidele politice și cu politicienii, jurnaliștii pot influența și schimba noile societăți post-comuniste, că ei sunt deasupra societății, studiind-o și ordonând-o, umplind golarile create de absența unor instituții puternice și a unor lideri capabili să dirijeze procesul de democratizare. Astfel, de exemplu, majoritatea jurnaliștilor polonezi, în timp ce recunosc funcția lor de a informa, de a critica și de a monitoriza, simt, de asemenea, că trebuie să scoată la lumină "subiectele obscure" și "să intervină" – după cum descrie Oledzki (2) atitudinea lor –, cei din urmă cîștigind înțelegere asupra primilor.

Această mentalitate a fost articulată mai clar în cazul României, decât în al altor țări din regiune, dar, cu mici variații, ea este valabilă și pentru acestea. Un cunoscut analist/comentator român, care este directorul departamentului de știri al Televiziunii Române, definește în felul următor rolul mass-media (3):

"Mass-media a fost... mai mult în 1990 și mai puțin ulterior, dar în mod permanent în zilele noastre, un substitut pentru toate structurile absente în societatea românească: un substitut al puterii și al opozitiei, un substitut pentru clasa politică, care a fost educată abia în ultima vreme, deși incomplet, un substitut pentru sistemul

juridic, adesea slab și ineficient, și pentru unele organe de investigație ezitante."

Rolul de substitut poate constitui doar un caz superficial în toate țările est-europene, care sugerează efectele directe ale mass-mediei. Mai întîi de toate, mass-media informativă a devenit foarte eterogenă, ca și publicul său. Mass-media informativă din Europa de est post-comunistă, poate cu excepția televiziunilor naționale, nu s-a transformat în mijloace de comunicare "în masă". Acestea au devenit medii de presă foarte specializate, de exemplu presa politică, cu ramificații care militau fiecare pentru un anume partid sau om politic, având o audiență relativ redusă. În orice caz, se poate argumenta că, dacă ar fi să îndeplinească eficient un rol de "substitut", mediile de presă ar trebui să fie, în primul rînd și în special, mijloace de comunicare "în masă", adresându-se unui public larg, pentru că, la urma urmării, ele ar trebui să "substituie" instituțiile naționale. Statutul de mass-media poate fi pretins doar de televiziunea națională, acum publică, și de un număr restrîns de televiziuni private, comerciale, din această regiune și de unele posturi de radio.

Doar în a doua jumătate a primei decenii post-comuniste, primele ramificații individuale ale mediilor de presă au făcut primii pași nesiguri sau au luat în considerare, pentru prima dată, posibilitățile de a deveni mijloace de comunicare "în masă" informative, și aceasta ținând seama de o audiență cu opinii politice variate, care avea nevoie de o informare corectă, de explicații și de o mare varietate de analize și comentarii, lucru care a dus astă la creșterea mărimii acestor medii, cît și la obținerea unui caracter de "masă". Principalul impuls pentru această singulară transformare selectivă și limitată pare să fi fost predominant economic, și nu o reformulare socială conștientă a rolului mediilor de presă și a profesionalismului jurnalististic.

În al doilea rînd, rolul de "substitut" este eficient numai dacă și cînd (4) (a) mass-media informativă are o mare credibilitate – și în Europa de Est, probabil cu excepția Republicii Cehe, are o credibilitate foarte scăzută, în conformitate cu o serie de cercetări realizate începînd cu 1990 (5) și (b) cînd audiența are "valori ale știrilor diferite față de cele reflectate"

- și nu există date care să susțină și o altfel de cercere. E posibil ca audiențele să fi început să se schimbe în a doua jumătate a anilor 90, după cum rezultă din rata înaltă de dispariție a ziarelor, din rata, la fel de ridicată, a noilor apariții publicistice și din scăderea credibilității mediilor informative, ceea ce sugerează că audiențele încearcă să găsească altceva decât ceea ce li se oferă și continuă să caute un tip de journalism diferit de cel existent. Emisiunile de televiziune evasive au schimbat interesul telespectatorilor de la aşa-numita televiziune ca serviciu public spre instituții private, comerciale, create în colaborare cu alte instituții vestice (de exemplu Pro-TV, în România, și Televiziunea Nova, în Republica Cehă).

În plus, rolul de "substitut" sugerează că mass-media în ansamblu, elita mass-media și jurnaliștii au, în general, un rol reformator. Mai mult ca sigur, nici un tip de mass-media "nu poate suplini deficiențele politice" (6) sau orice alte deficiențe de integrare socială. Aceasta nu este o observație nouă, de vreme ce Lippmann (7) susținea, în 1992, cu destule argumente pentru Statele Unite, că "presa nu e un substitut pentru instituții". Perceperea mass-mediei ca "substitut" sugerează că cel puțin o versiune a tipului modern de mass-media este "mai puternică, mai independentă, mai determinată să-și urmeze propriile interese *prin crearea unei culturi profesionale proprii* și care trebuie să preia funcțiile politice exercitate în trecut de partid și de presa aservită acestuia, cum ar fi socializarea politică și furnizarea către public de informații despre politică și despre guvernare" (8). Nu există nici un indiciu ca vreun mijloc de comunicare din Europa de Est post-comunistă are acest rol sau caracteristicile necesare pentru a îndeplini acest rol. Nu este nici vina lor, nici a altor instituții care le influențează și chiar le controlează. Pentru că mass-media să preia acest rol mai puternic, care este dincolo de întărirea opiniei publice și presupune modelarea ei, importanța intrinsecă a opiniei publice pentru politicieni și pentru cultura politică, în general, ar trebui să fie mult mai ridicat în societățile regionale. Când se întâmplă acest lucru, "rolurile intermediarilor politici tradiționali - partidele politice, experții mass-media și elita guvernamentală se află în declin" (9), iar informația și o varietate de opinii necesare pentru dezbaterea

publică devin semnificative, măsurând importanța mass-media, care poate suporta cheltuielile. Mai mult, importanța mass-media ar fi marită pentru că ea ar servi drept punct de plecare pentru dispersarea opiniei publice.

Chiar în contextul unei mentalități care pun față în față puterea și opoziția, care pare să definească rolurile mass-media, în care mass-media susține fie o parte, fie pe celalăt, rolul auto-definit al mass-media ca substitut al puterii este greșit înțeles în anumite privințe, cel mai important fiind procesul de democratizare. Revel (10) exprima cel mai bine acest rol, greșit înțeles, al mass-media:

"... presa nu trebuie să pretindă a fi o contra-putere în virtutea unui automatism și în orice împrejurare. În plus, noțiunea, în sine, este absurdă pentru că, dacă lucrurile se întâmplă astfel și dacă guvernul la putere merită mereu să fie contrazis, ar fi un motiv suficient să dispară democrația, pentru că ar însemna că un guvern ales în mod democratic greșește mereu și, de aceea, alegătorii sunt atinși de o idioțenie incurabilă, congenitală."

În mod clar, rolul de "contrapunere" se referea la partide, politicieni, credințe, atitudini și comportament politic. Mai mult, viziunea unei mass-media informative, ca substitut sau contrapunere, este îndepărtată de noțiunea de mass-media adversară, după cum este definită, cel puțin în Statele Unite. Rolul de adversar adoptat de mass-media în Europa de Est este, în general, unul de adversar politic, nu independent, deși există semne că acesta se infiltrează încet în practicile jurnalistiche. Singura excepție este mass-media albaneză, care este încă supusă sau controlată în mare măsură de un partid. O mass-media adversară, dar non-politică, s-ar putea naște în momentul când elita jurnalismului de informație, ca și marea masă a jurnaliștilor, și-ar schimba atitudinea în privința autorității publice, de la una de "adversar" sau "susținător", la una de scepticism imparțial. S-a susținut că mass-media nu poate fi cu adevărat adversară, deoarece se bazează pe alte instituții pentru credibilitate, în virtutea faptului că jurnaliștii depind de ceea ce Tuchman (11) numește "rețea de informație".

În Europa de Est, există două realități

paralele privind această "rețea de informație". O realitate este că aceasta nu există. Accesul la informație este mai mare în unele țări decât în altele, înregistrat prin mentalități politice și biocratice care sunt moșteniri ale trecutului. Totuși, mai ales în informația politică, condcereea politică, în "activitatea declarațiile și certurile lor...", după cum subliniază Curry (12), printre alții, această "rețea de informație" rămîne importantă pentru jurnaliști. Cealaltă realitate este că jurnaliștii se bazează pe surse din chiar instituțiile pe care le atacă. Certurile politice, cele pentru poziție și, în unele cazuri izolate, pentru nepotism sau corupție, impune apelarea la surse care nu vor dispărea, indiferent de intensitatea cu care mass-media atacă aceste persoane. În Statele Unite, există și practica, considerată total neprofesională de a cere surselor să "autorizeze" materialele scrise despre ele (13). Rolul "de adversar", într-o formă mai vestică sau chiar americanizată, ar fi mult mai ușor de adoptat, în Europa de Est, dacă legile privind accesul la informație, cele privind înțilnirile publice, sau detalii legate de Legea americană despre Libertatea de Informare, sau de Legile Sunshine vor fi disponibile pentru mass-media informativă. (14) Acest lucru ar fi mult mai ușor de dus la îndeplinire dacă jurnaliștii ar avea calitățile necesare pentru a fi buni reporteri și detectivi.

Dar cea mai mare problemă rămîne interpretarea noțiunii de "adversar", nu doar în termeni politico-ideologici. Jurnaliștii și mass-media informativă iau o poziție adversă față de un politician, de un partid politic, sau de un guvern dacă și cind se află că au o înțelegere politică cu un alt partid sau cu un politician, sau dacă sunt chiar reprezentanții acestora. Aceasta se datorează, cel puțin parțial, atacurilor vehemente ale mass-media înregistrate, într-o regiune, din partea politicienilor, aleși sau numiți în posturi oficiale în timpul primilor nouă ani de post-comunism. O relație total negativă și antagonistă, construită în jurul unui nucleu de animozitate, se dezvoltă cind politicieni, partide și oficiali guvernamentalni nu cooperează cu mass-media, considerindu-se a fi "de celalătă parte". În teorie, aceasta subliniază legitimitatea mass-media și, de aceea, lezează chiar interesele instituției pe care o percep a fi atât de crucială pentru ei, situație devenită "o chestiune politică

de viață și de moarte" pentru jurnaliștii maghiari, de exemplu. (15) Bennett (16) susține că, în Statele Unite, mass-media și publicul, în mod deliberat, mențin un echilibru atent între conflictele de suprafață și consensul dintre valorile ascunse de acestea. Acest lucru este, fără îndoială, adevărat și în Europa de Est post-comunistă, dar se pare că se aplică mai ales cind cele două părți nu sunt adversari politico-ideologici. Pentru a doua jumătate a anilor 90 se poate spune că profesionalizarea înceată și inegală a mass-media, adoptarea de către unele redacții de știri a abordări partizane a redactării știrilor, cu toate că au rămas încă foarte politizate, a distrus orice consens între valorile care puteau fi identificate în primii ani de după comunism.

Această lipsă a consensului de valori și de roluri, combinată cu procesul lent de a practica un journalism veritabil, complet și bazat pe fapte, a prezentat, într-un context plin de înțeles, standardul care creează premisa stabilirii unei adevărate "a patra puteri" și, prin urmare, a independenței mass-media. Evoluția celei de-a patra puteri este validă în primul rînd pentru abilitatea sa, dacă și cind aceasta devine realitate, de a stabili un element efectiv al legislației necesare într-o democrație. Aceasta înseamnă transformarea într-un cîine de pază. Observarea nesurprinzătoare a unui marxist american (17) că o asemenea a patra putere este rodul unei mass-media comerciale, care caută doar să sublinieze statutul politic și profesional al jurnaliștilor și să legitimeze opoziția față de controlul de stat, nu este justificat în Europa de Est mai mult decât în Occident. În primul rînd, pentru că în Europa de Est opoziția față de controlul statal este un rezultat direct a 40 de ani de comunism și de control al Partidului și, de aceea, nu este nevoie de stabilirea celei de-a patra puteri pentru a legitima o astfel de opoziție. În al doilea rînd, statutul politic al jurnaliștilor este, după cum am menționat, foarte ridicat, cu toate că statutul lor profesional este foarte fluctuant în perioada de tranziție. Existenta unei adevărate a patra puteri în Europa de Est depinde, în mare măsură, de profesionalizarea mass-media și, de aceea, lezează chiar interesele instituției pe care o percep a fi atât de crucială pentru ei, situație devenită "o chestiune politică

Ideea de moștenire comunistă, încă numită "de adversitate", este rezultatul unui regim comunist atât de îndelungat, iar acum, în această perioadă de tranziție, a apărut sentimentul că ei (jurnaliștii) trebuie să critice pentru a-și dovedi legitimitatea. Ajung astfel la extrema opusă." (18). O poziție bazată pe "adversitate" necesită și favorizarea unui jurnalism bazat pe fapte, în locul unuia polemic, oferind același audiențe comentarii și analize diverse.

S-a făcut, totuși, un anumit progres. Dar există și excepții de la regulă. Mass-media regională post comunistă nu mai este "un căluș de plus", pentru că a rupt legăturile cu partidele politice. Ea este doar un evaziune "cîine de pază", deoarece depinde doar parțial de structura de putere pentru a avea acces la legi și pentru a se legitima și aceasta tocmai datorită legitimității sale crescîndî, chiar dacă doar selectivă, cîștigată din propriile acțiuni și din personalizarea incipientă. În plus, implicarea mass-media, sau, cel puțin, puterea sa indirectă de veto asupra legilor aprobate și controlul inegal, incomplet și nu întotdeauna eficient asupra accesului exercitat de putere, cresc, de asemenea, atributele și rolul ei de "cîine de pază". Mai există și medii incisive datorită naturii lor politicizate și, într-o anumită măsură, partizane. În cele din urmă, mass-media devine încet un "cîine de pază", deoarece atât elita mass-media, cât și marea masă a jurnaliștilor au devenit din ce în ce mai saturati și mai suspicioși față de ideea de manipulare. Există, totuși, excepția notabilă a Albaniei, unde, în general, partizanatul mass-media și al jurnaliștilor îi face pe aceștia participanți în mod benevol la manipularea sau la controlul pe care le exercită conducătorii lor de partid. În România se aștepta o schimbare semnificativă, o dată cu victoriile pe care le-au avut, în sondajele din 1996, președintele Emil Constantinescu și Convenția Democratică. "Presa de opozitie", după cum s-au auto-denumit atîtea publicații, înainte de alegeri, s-a schimbat instantaneu în "presa de tranziție". La mijlocul anului 1998, mass-media a dat impresia că nu era nici una, nici alta și că rămînea, mai presus de toate, foarte politicizată.

Rolurile mass-media sunt definite nu numai prin importanța lor față de formarea opiniei publice, cît și prin realizarea așa-numitei "agenda setting". În Europa de Est post-comu-

nistă aceste două roluri sunt private de mass-media, ca și de celelalte instituții, "de sus în jos", în special la nivelul elitelor, audiențele fiind, deci, considerate pasive. Aceasta în locul unei perspective "de jos în sus", care cere ca audiența să joace un rol mai activ, iar mass-media, la rîndul ei, să faciliteze o comunicare în două sensuri. Grans (19) explica diferențele în felul următor:

"pentru că oamenii sunt considerați a fi esențialmente pasivi, mediile informative sunt văzute nu numai ca transmițătoare de informații, dar și ca fiind capabile să impună politicienilor, jurnaliștilor sau chiar noilor audiențe propriile agende de lucru. Unghiul "de sus în jos" presupune că oamenii aleg ce vor din ceea ce citesc sau privesc, dar că hotărăsc - și își dezvoltă opinile - pe baza multor alte considerații."

În Europa de Est, elita politică, socială, economică și jurnalistică consideră că mass-media este un mijloc prin care pot spune audiențelor cum să gîndească și, deci, nu folosesc doar capacitatea deja demonstrată a mass-mediei de a le spune acestor audiențe la ce să se gîndească. De exemplu, concepția "de sus în jos" asupra opiniei publice și a "agenda setting" este predominantă, în timp ce necesitatea de a adopta o concepție "de jos în sus", cel puțin în paralel cu prima, este esențială tranziției spre democrație. Concepția "de jos în sus" recunoaște că formarea opiniei publice și a "agenda setting" sunt afectate și de experiența personală, de comunicarea interpersonală sau de indicatorii reali ai importanței unei probleme sau ai unui eveniment, de exemplu variabilele care măsoară gravitatea sau gradul de risc al unei probleme sociale. (20) Într-o democrație, scopul mass-media este să se combine sau să fie interrelaționat cu programul publicului (ce vrea publicul, ceea ce acesta percepă și gîndește) și cu programul politic (ce și-au propus și ce au realizat cei aflați la putere, sau ce propun cei care vor să obțină puterea), pentru a forma agenda societății.

După cum s-a sugerat deja, elitele, inclusiv elitele mass-media, ca și toți jurnaliștii, abordează încă definirea rolului mass-media și a jurnalismului, în general, dintr-o perspectivă "de sus în jos". Acest lucru se poate schimba încet,

deoarece publicul este tot mai selectiv în privința tipului de mass-media pe care îl citesc, îl vizionează sau îl ascultă.

Puterea mass-media este percepă a fi mult mai mare în concepția "de sus în jos" a rolurilor mass-media, decît în cea "de jos în sus", cel puțin în cazul elitelor. În Europa de Est, concepția "de sus în jos" din perioada post-comunistă este și acest lucru poate fi discutat-o continuare a erei comuniste. Urmînd această judecată, se poate concluziona că mediile informative nu s-au transformat, ci s-au schimbat. Această putere a mass-media a fost percepă drept mare, pentru că a fost un act de credință apărut într-o cultură excesiv politicizată. Lucrurile nu s-au schimbat după 1989. De fapt, a fost dovedită contribuția mediilor alternative și subterane, cît și a mediilor străine, în înlăturarea comunismului sau, altfel spus, în influențarea opiniei publice și a agendei publice.

Mediile informative au trei funcții principale: supravegherea contextului evenimentual imediat și viitor, corelarea tuturor elementelor unei societăți cu societatea, ca întreg, și transmiterea moștenirii culturale a societății. Aceste trei funcții devin foarte importante în timpul neliniștilor socio-politice, mai ales în cazul celor extreme, prin care a trecut regiunea în discuție, începînd cu 1989-90. Mai mult decît atî, funcția de a contribui prin informație și comentariu și, prin natura acestora, la refacerea societății, la reorganizarea culturii politice, la reducerea și resocializarea spiritului civic, trebuie neapărat adăugată pe listă. Schudson (21) susține că informația înseamnă cultură și că, prin urmare, ea produce și exprimă o ideologie hegemonă. Acest lucru sugerează că mediile apără sau acuză un *status quo*. Nu este și cazul Europei de Est, pentru că aici nu există un *status quo* de apărat sau de acuzat. În altă versiune a acestei definiții "de sus în jos", mass-media reflectă și o explicare a realității, care aparține celor care au puterea de a interpreta evenimentele, ideile, acțiunile etc. și de a comunica interpretarea lor (22). Aceasta este, de asemenea, un punct de vedere care nu permite un profesionalism întrinsc în jurnalism și care a fost dezvoltat de o instituție mass-media, cel puțin parțial independentă de influențele altor instituții. O asemenea imagine trebuie modificată, ea apărînd într-un segment mic al elitei

mass-media din Europa de Est, însă mult mai puternic, se presupune, în marea masă a jurnaliștilor. Cînd o asemenea imagine modificată va fi pusă în practică, mass-media va avea, poate, o contribuție la procesul democratic.

Note

- 1 Gabor Demsky, "Breaking Censorship-Breaking Peace," în *Media Studies Journal*, Vara lui 1995, p. 79-86.
- 2 J. Oledzki, "Polish Journalists: Professionals or Not?" în D. Weaver, *The Global Journalist*. Cresskill, NJ: Hampton Press, 1998, pp. 277-98.
- 3 Alina Mungiu, România după '89. București: Humanitas, 1995, p. 254.
- 4 E.M. Rogers și J.W. Dearing, "Agenda-Setting Research: Where Has It Been, Where Is It Going?" în D.A. Graber, ed., *Media Power in Politics*. Washington, D.C.: CQ Press, 1994, pp. 77-95.
- 5 Vezi, de exemplu, F. Plasser și P. Ulram, "Measuring Political Culture in East Central Europe. Political Trust and System Support," în F. Plasser și A. Priberšky, eds., *Political Culture in East Central Europe*. Aldershot, Hong Kong, Singapore și Sydney: Avebury, 1996, pp. 3-34; also see F. Plasser și P. Ulram, "Zum Stand der Demokratisierung in Ost-Mitteleuropa," în F. Plasser și P. Ulram, eds., *Transformation oder Stagnation. Aktuelle politische Trends in Osteuropa*. Vienna: Signum, pp. 9-88.
- 6 See D. McQuail, "New Role for New Times?" în *Media Studies Journal*, Vara lui 1995, pp. 11-19.
- 7 Walter Lippmann, *Public Opinion*. N.Y.: Free Press, 1995, p. 229.
- 8 D.L. Swanson și P. Mancini, eds., *Politics, Media and Modern Democracy. An International Study of Innovations in Electoral Campaigning and their Consequences*. Westport, CT: Greenwood Publishing Group, Inc., 1996, pp. 15-16.
- 9 L.K. Grossman, *The Electronic Republic. Reshaping Democracy in the Information Age*. N.Y.: Penguin Books, 1995, p. 6.
- 10 Jean-François Revel, *The Flight from Truth*. N.Y.: Random House, 1991, p. 237.
- 11 G. Tuchman, *Making News: A Study in the*

Construction of Reality. N.Y.: Free Press, 1978,

p. 87.

- ¹² J.L. Curry, "The Sociological Legacies of Communism," în Z. Barany și I. Volgyes, eds., *The Legacies of Communism in Eastern Europe*. Baltimore și Londra: The Johns Hopkins University Press, 1995, pp. 55-83.

- ¹³ J. Aumente, R. Hiebert, P. Gross, O. Johnson and D. Mills, *Journalism in Eastern Europe*. Cresskill, NJ: Hampton Press, 1998, p. 143.

- ¹⁴ Actul din 1966 privind Liberarea de Informație, modificat în 1974, permite reporterilor americanii să ceară și să primească documente de la aparatul executiv; legile Sunshine sunt legi privind libertatea de înțîlnire, care mandatelor ca întîlnirile guvernamentale la orice nivel să fie accesibile jurnaliștilor.

- ¹⁵ I. Kovats și G. Whiting, "Hungary," în D.L. Paletz, K. Jakubowicz, și P. Novosel, *Glasnost and After. Media and Change in Central and Eastern Europe*. Cresskill, NJ: Hampton Press, 1995, pp. 97-128.

- ¹⁶ W. Lance Bennett, *News. The Politics of Illusion*. New York și Londra: Longman Inc., 1983, p. 84.

- ¹⁷ Dan Schiller, *Objectivity and the News: The Public and the Rise of Commercial Journalism*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1981.

- ¹⁸ Jurnaliasta Ewa Milewicz is parafată de L. Myers, "Hungary Leaders Succumb to Media's Lack of Balance," în *Chicago Tribune*, June 12, 1994, sec. 4, p. 2, 7.

- ¹⁹ H. Gans, "Bystanders as Opinion Makers," în *Media Studies Journal*, Winter 1995, pp. 93-100.

- ²⁰ Vezi, spre exemplu, D. Graber, "Media and Politics: A Theme Paper." Lucrare prezentată la întâlnirea anuală Midwest Political Science Association din 1989, din Chicago; Vezi și Rogers și Dearing, op.cit.

- ²¹ M. Schudson, "How News Becomes News," în *Forbes Media Critic*, Vara lui 1995, pp. 76-85.

- ²² H. Gans, *Deciding What's News*. NY: Pantheon, 1979.

PETER GROSS - a fost consultant la Agenția Americană de Informare, la Europa Liberă și Vocea Americii, ca și la alte agenții implicate în susținerea tranziției din Europa Centrală și de Est. Profesor la California State University din Chico, este co-autor la patru cărți și la zeci de articole științifice publicate în Europa și în Statele Unite. A predat la multe universități din Statele Unite, ca: Harvard University, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Academia Națională de Științe din Statele Unite și Comitetul Olimpic Internațional. Este vicepreședintele Academiei Româno-Americană de Arte și Științe.

Există oare "sistemul mediatic post-comunist"?

COLIN SPARKS

Care este starea mass-mediei, în Europa Centrală și de Est, la aproape un deceniu de la răsturnarea conducerii comuniste și de la inițierea transformării spre o economie de piață? Este posibil să tragem concluzii generale și să începem să analizăm felul în care arată "sistemul mediatic post-comunist" și motivul pentru care ia forma pe care o ia?

Este tentant să răspundem la această întrebare, spunând că lucrurile sunt diferite în țări diferite. Acest lucru este, desigur, adevărat. Mass-media fostei Germanii de Est a fost integral transformată în copie a modelului vest german (Boyle, 1994). Republica Cehă are un post comercial de televiziune dezvoltat, Nova TV, care a înregistrat succese majore în creșterea audienței, pe seama postului de stat, ĂST, dar, de curînd, cel din urmă a început să reciștige din cota de audiență. Pe de altă parte, există cîteva țări, Belarus de exemplu, în care ritmul schimbării a fost mult mai lent. Dacă lucrurile stau aşa de diferit, s-ar putea argumenta, atunci nu există nici o posibilitate de a găsi acel model general care ar putea oferi răspunsul la întrebarea referitoare la regiune ca întreg.

Din păcate, acest argument nu rezistă. Adevărul este că, înainte de 1989, existau mari diferențe între sistemele mediatice ale țărilor din Est. Ungaria, de exemplu, avea un sistem mediatic foarte bine dezvoltat și, într-un fel, comercial, care permitea, într-o anumită măsură, exprimarea unor opinii diverse (Kováts și Tolgyesi, 1990). Relativa libertate de opinie era chiar mai limpede prezentă în ceea ce este acum

statul independent Slovenia (Novak, 1996). La celălalt capăt al spectrului, se pare că sistemul mediatic românesc era relativ primitiv și nu lăsa loc nici măcar pentru exprimarea nuanțată a liniei oficiale: ceea ce era tipărit și transmis era linia lui Ceaușescu și nimic altceva (Gross, 1996). Totuși, în ciuda acestor diferențe, aproape toți observatorii erau de acord că existau trăsături comune care făceau ca discuția despre un tip general de "mass-media comunistă" să aibă sens. Modelul general nu explica, nici pe de parte, fiecare trăsătură a fiecărui sistem mediatic în parte, dar era un concept util în înțelegerea naturii și limitelor lor comune. Subliniem că se putea discuta foarte mult despre care erau, de fapt, trăsăturile definitorii ale "mass-mediei comuniste", ca model abstract, dar opinia generală era că astfel de dezbateri ajutau la înțelegerea acelei lumi.

Deci, găsim în continuare folositor să cercetăm dacă putem găsi trăsături generale ale sistemelor mediatice actuale din regiune: am putea identifica un model general de "sistem mediatic post-comunist". Desigur, ne dăm seama că un astfel de model nu va explica totul despre mass-media dintr-o anumită țară și acceptăm că nu există unanimitate în legătură cu identitatea acestui model, dar proiectul merită efortul. Acest articol este o încercare de a începe o astfel de discuție. Afirmațiile conținute sunt mai degrabă provizorii, decât conclusive. Oferim aici cîteva idei, drept contribuții la o dezbatere necesară, mai degrabă decât drept declarații referitoare la adevăr. Sperăm că vor fi suficient de interesante pentru a provoca o replică, oricărt de critică.

Ce nu este mass-media post-comunistă și de ce

Una din modalitățile tradiționale de a începe procesul definirii într-un domeniu în care există puține principii bine stabilite este de a spune despre ceva ce nu este. În cazul mass-mediei post-comuniste, este foarte clar că nu există acele ziare și emisiuni pe care orice persoană cu înclinații democratice le-ar considera a fi idealuri în domeniul. Ele nu sunt exemple de informări detașate și obiective de comentarii bine măsurate și pline de discernămînt. Ele nu folosesc forme populare de teatru și distracție pentru a explora, într-o manieră inovatoare, condiția umană contemporană. Ele nu sunt, cu siguranță, ceea ce mulți dintre "misionari" din Occident, care au rost în regiune, începînd cu 1989, încercau să convingă politicieni, jurnaliști, întreprinzători și diverse organisme cu putere de decizie că trebuie pus în locul veciului și discreditatului sistem.

Dacă insistăm și întrebăm ce fel de sistem mediatic aveau în minte acele legiuni de "misionari", și standardul subînțeles față de care mass-media post-comunistă este judecată, cel mai bun fel de a o descrie este o combinație între *The New York Times* și *British Broadcasting Corporation*: cu alte cuvinte, o mass-media serioasă, obiectivă, care informează, relatările imparțiale ale evenimentelor zilnice; și încercări inteligente de a susține o viață culturală națională în toate formele ei – de la cele mai populare la cele mai elevate. Să lăsăm deoparte dificila întrebare dacă aceste două modele a ceea ce ar trebui să fie mass-media corespund realmente situației din New York sau din Londra. Să le considerăm, mai curînd, ca aspirații și să admitem că, deși s-ar putea să nu fie întruchiparea perfecționii, ele reprezintă aspirații destul de lăudabile.

Cele două componente ale acestui sistem mediatic ideal sunt, totuși, rezultate a două medii foarte diferite. Dacă întrebăm ce le face să fie așa cum sunt, vedem că ele depind de circumstanțe radical diferite. *New York Times* este așa ca rezultat al acțiunilor pieței. El este fructul culturii anti-stat a Statelor Unite care, la extremă, devine acel anarchism militant care aruncă în aer clădiri guvernamentale. *British Broadcasting Corporation* este rezultatul izolării de piață, este rezultatul culturii pro-stat a Europei, care, la ex-

tremă, devine acea formă de statală represivă care a înflorit în România cu un deceniu în urmă. Virtuile uneia provin din ceea ce apare în circumstanțe ce sunt exact inversul celor ce prevalează în celălalt caz. Este foarte greu să vedem întrunite condițiile politice care ar permite acestor două tipuri de mass-media să coexiste în aceeași societate.

Totuși, cînd privim lucrurile mai amănușit, această aparentă contradicție relevă similitudini foarte surprinzătoare. La fel ca majoritatea covîrșitoare a presei americane, *New York Times* este într-o situație de monopol efectiv. Este adevărat că, spre deosebire de cele cam 1500 de ziare americane, *New York Times* se tipărește în același oraș cu un alt cotidian, *The New York Post*. Totuși, acesta nu este un concurrent direct în ceea ce privește aspirațiile jurnalistiche sau profilul cititorului obișnuit. Consecințele unci asemenea situații de monopol sunt binecunoscute, dar merită să enumeraăm două dintre ele. În primul rînd, din cauză că cititorii educați și avuți valoarează mult mai mult pentru venitul din publicitate, care, în general, înseamnă peste trei pătrimi din venitul unui ziar american, decît cititorii needucați și săraci, ziarele aflate în asemenea situații tind să satisfacă în exces grupurile de elită. Aceste ziare conțin acele tipuri de materiale, în special jurnalism specializat pe afacerile publice, care sunt atractive pentru elită. Cu alte cuvinte, larga arie și adincime a acoperirii știrilor într-un ziar ca *NYT* este răspunsul rațional, din punct de vedere economic, la poziția lui de monopol.

A doua consecință importantă este că, deoarece aceste ziare au poziții de monopol, ele tind să își maximizeze numărul cititorilor din rîndurile grupului-țintă al elitei. Evident, dacă un ziar este devotat informării serioase a publicului, el va fi obligat să acopere și să comenteze chestiuni publice foarte controversate. E rezonabil să presupunem că, cel puțin asupra chestiunilor interne, cititorii vor avea opinii diferite. În cazul ziarului *New York Times*, unii cititori vor fi democrați, iar alții republicani. De aceea, o bună politică comercială cere să nu fie ofensat nici unul din aceste grupuri de potențiali cititori, comentind subiecte controversate într-o manieră partizană: a face acest lucru ar însemna asumarea riscului de a înstrăina de ziar un grup sau altul. Bineînțeles că există domenii în care poate

există o unanimitate de vederi în rîndurile grupurilor cu venituri ridicate, de exemplu politica externă sau penalizările legate de taxe, acestea putînd fi comentate într-o manieră părtinitoare, dar pentru cea mai mare parte a subiecților, comentariul obiectiv și imparțial constituie un răspuns economic și rațional la o poziție de monopol.

BBC este un caz foarte diferit, dar există o importantă parte paralelă. *BBC* este un post de stat și administrația în funcțiune are, în principiu, puteri mai mult sau mai puțin nelimitate asupra lui. Dar în ciuda existenței acestor determinări, presiunile nu se fac și *BBC* are o reputație de invidiat, atât în Marea Britanie, cât și în străinătate, pentru emisiuni obiective și imparțiale. Pentru a ilustra acest lucru cu un celebru și autentic exemplu, amintim că *BBC* cîntărește *la secundă* timpul dedicat primului-ministrului și liderului opoziției. Motivele pentru care se procedează astfel nu constau în faptul că politicienii britanici sunt figuri sacre sau că realizatorii de emisiuni sunt întruchipări ale virtuților jurnalisticice. Regretabil, poate, nici unul dintre aceste lucruri nu este adevărat. Motivul rezidă atât în reacțiile politicienilor, cât și în cele ale oamenilor de presă, la un tip particular de situație politică. Din perspectiva politicienilor, această abilitate a lor de a rămîne la o distanță rezonabilă de intervenția în activitățile realizatorilor de emisiuni din audio-vizual, este un răspuns rațional la o situație socială în care există un consens între principalele partide politice, privind principiile fundamentale, și în care există o omogenitate socială substanțială între diferențele sectiunii ale elitei aflate la putere. Oricît de mult polemizau în public, frecventaseră aceleasi școli și universități și credeau că împărtășesc aceleasi răspunsuri fundamentale. Din perspectiva realizatorilor de radio și televiziune, pe lîngă faptul că ei împărtășeau aceste atribute sociale intangibile, ei manifestau și interes în păstrarea echilibrului între grupurile de influență. Condiția pentru a continua să se bucură de autonomie este ca ei să exercite această autonomie în mod responsabil – după cum spun oamenii politici importanți. Ei sunt, prin urmare, foarte atenți cînd transmit informații în legătură cu activitățile liderilor politici ai partidelor politice importante. Din nou, și aici există limite – politica externă și acțiunile partidelor mici sunt

exceptii importante – dar echilibrul, în cazul disputelor interne, este de înțeles pentru *BBC*. Cu alte cuvinte, tipul de situație protejată de care se bucură *BBC* duce la concluzii jurnalisticе similare cu cele din cazul *New York Times*.

Pare destul de clar că nici unul dintre aceste tipuri de condiții nu există în Europa post-comunistă. În general, presa se găsește într-o situație competitivă și, în aceste circumstanțe, diferențierea politică este, sau poate fi, folosită intelligent, ca un important instrument de marketing. Poate fi unul din modurile în care un produs dezvoltă o marcă puternică cu care publicul țintă se poate identifica. În multe țări foste comuniste, de exemplu, cercetările arată că este mult mai posibil ca persoanele mai tinere să aibă vederi mai favorabile pieței decît persoanele mai în vîrstă, așa că un produs informațional care viziază aceste categorii demografice ar putea să conțină în mod semnificativ, materiale care au articulat această perspectivă.

De asemenea, audio-vizualul nu este o arena neutră, în care o elită își discută diferențele secundare. Din contră, în multe țări, controlul posturilor de stat și dreptul de a acorda privilegii prietenilor politici sunt private ca două dintre principalele beneficii ale puterii politice. În societățile cu elite accentuat divizate sau în cele în care elitele sunt puse în fața unei apariții substanțiale din exterior, organizațiile din audio-vizual tind să fie fie miza luptelor politice, fie spațiul în care acestea au loc.

Este exact ce s-a întîmplat în fostele țări comuniste. În comparație cu modelele care s-au transmis ca dezirabile și, într-adevăr, în comparație cu sistemele mediatici existente în trecutul imediat, caracteristica definitorie a sistemului mediatic post-comunist este gradul înalt de politicizare. Există aici un paradox important. În definitiv, s-a considerat că situația în care sistemul mediatic comunist era diferit de cel din țările capitaliste are la bază faptul că primul era foarte politicizat. În realitate, cu cît societățile în discuție s-au distanțat de comunism, cu atât sistemul mediatic comunist a devenit din ce în ce mai politicizat.

Acesta nu este un accident. Intervențile

politicienilor în mass-media nu sînt rezultatul propriilor lor nerealizări sau lipsei de experiență profesională. Fără îndoială că acestea nu lipsesc, dar nu ele sînt cele ce cauzează problemele. Ele nu sînt nici rezultatul lipsei de experiență a jurnaliștilor sau a altor producători culturali. Din nou, probabil că și aceasta există din plin, dar nu reprezintă factorul care generează problemele.

Adevărată cauză a gradului înalt de politizare a mass-media, în toată regiunea, stă în însăși natura procesului de tranziție. În vechea orînduire, există o clasă conducătoare foarte coerentă, identificată mai mult sau mai puțin, cu *nomenclatura*. Ea controla mecanismul etatic în toate aspectele sale, toate organizațiile sociale, mass-media, viața economică, viața socială, educația și aşa mai departe. Ea deținea această putere socială ca rezultat al formei sale birocratice, colective. Tranziția spre capitalism implică tranziția spre un tip diferit de putere socială, a cărei formă principală este caracterul privat al proprietății. În forma sa cea mai brută, puterea, într-o societate capitalistă, se găsește în mîinile celor care au cei mai mulți bani. Noua clasă conducătoare va fi fragmentată, atomizată, reajustîndu-se constant ea însăși și relațiile sale interne, cu fiecare dintre membri ostili unul față de altul. Ea împărtășește cu vechea ordine faptul că are putere socială, însă sub aproape fiecare alt aspect este opusul său. Stratagema transformării este modalitatea de trecere de la o orînduire la alta.

Ce fel de sistem mediatic?

Dacă sistemul mediatic post-comunist este definit prin faptul că este mult politicat, noi trebuie să stabilim dacă el constituie o formă istorică unică, mass-media fiind echivalentă cu unica "stare a post-comunismului", pe care unii scriitori au identificat-o ca fiind generală în regiune (Schöpflin, 1995).

Dovezile sugerează că nu este cazul pentru așa ceva. Modelul *NYT/BBC* nu este unul care poate exista undeva, în realitate. Nici componentele lui nu sînt obișnuite în lume. Din contră, există motive puternice de a considera acest model drept aberant, în sensul că ele nu sunt foarte difuzate pe plan internațional. Chiar dacă restrîngem studiul nostru la Europa, este neobișnuit să găsim o presă care menține același grad de distanță față de conflictele sociale in-

cel puțin, prietenii și cunoștințele acestora, au avut grija să primească o cantitate disproportională din bunurile sociale împărtite în noua orînduire. Tranziția de la comunism la capitalism este considerată o afacere sordidă, care implică faptul că slujitorii loiali ai vechiului sistem vor fi *les nouveaux riches* în noua ordine, conflictele politice sînt impregnate cu veninul suplimentar al terorii existențiale a excluderii personale de la bogățiile oferite.

În vechiul sistem, clasa conducătoare vorbea, cel puțin în public, pe o singură voce. Ea spunea masei populației că felul în care stăteau lucrurile era atât cel mai bun, cît și singurul posibil. Mass-media era, în mod normal, unul din instrumentele sale cele mai importante, *însă unul în mod eficace non-politic*. Nu exista nici o luptă publică în legătură cu cine să controleze mass-media și în legătură cu ce ar trebui să conțină aceasta. În noul sistem, clasa conducătoare vorbește pe multe voci. Aceste voci dispută, în mod viguros, cine și ce răspplată anume ar trebui să primească și vor să transmită masei populației că propria lor avansare este cea mai bună cale pentru propășirea țării. Din motive evidente, mass-media reprezintă o modalitate importantă prin care pot fi desfășurate aceste activități și este, astfel, foarte politică. Există o luptă politică enormă în legătură cu cine ar trebui să controleze mass-media și ce fel de mesaje ar trebui ea să conțină.

Singura posibilitate de a realiza această schimbare este prin acțiune politică. Decizia asupra modului în care se poate rupe monopolul statului asupra puterii sociale este, în mod necesar, una politică. Decizia privind persoanele care vor avea acces la anumite segmente ale noii proprietăți private, și privind tipul acestor proprietăți, este, în mod necesar, una politică. Pur și simplu, nu există o altă cale de a sfârîma vechea orînduire, decât prin exercitarea puterii politice.

Acstea lucruri ar fi în totalitate adevărate, chiar dacă transformarea ar implica un proces de distribuire dezinteresată a bunurilor sociale către întreaga populație. După cum este bine cunoscut, distribuția actuală este una în care cei care au avut putere și privilegii în vechiul sistem, sau,

terne, ca cel care se presupune că este menținut de *NY* și este la fel de neobișnuit să găsim un post național care să aibă, în realitate, aceleași caracteristici de "serviciu public" ca ale *BBC*-ului. Normele europene sînt sistemele mediatici mult mai politizate. Profesorul Splichal a argumentat, mai mult sau mai puțin corect, că mass-media post-comunistă este "italiană", în sensul că este foarte politicizată și partizană (Splichal, 1994).

Dacă această perspectivă este în mod substanțial adevărată, atunci mass-media post-comunistă nu este aberantă, ci este o manifestare a unei forme istorice obișnuite. În mod regretabil, nu există nici o cheie magică, care, odată răsucită, să transforme ziarele și organizațiile de presă din audio-vizual în organizații cu reporteri responsabili, obiectivi, imparțiali și cu comentatori ai vieții sociale și politice serioși și informați. Este posibil ca o combinație fericită de circumstanțe să reducă, în timp, sau poate chiar să înlăture, caracterul politic intens partizan al mass-media. Pentru ca aceasta să se întâmple – experiența istorică ne arată – va trebui să mai treacă un timp. În definitiv, mass-media italiană a luat o formă politicizată cu mai mult de 50 de ani în urmă. În Spania și Grecia, au trecut mai mult de două decenii de când mass-media a luat o formă modernă. În nici unul din aceste cazuri, nu ar fi responsabil să spunem că mass-media s-a distanțat de caracterul său politicat.

Tabloul pe care l-am conturat este unul sumbru, în care, atât timp cât procesul mai general al transformării continuă pe drumul pe care a pornit, există mai puține șanse pentru stabilirea unei relații distante, între politică și mass-media; majoritatea comentatorilor politici doresc ca această relație să se stabilească de la sine. Este un tablou sumbru, dar exact.

BIBLIOGRAFIE

- Boyle, M. (1994) *Building Communicative Democracy: The birth and death of citizen politics in East Germany* în Media, Culture and Society, 16(2): 183-215.
 Gross, P. (1996) *Mass-media in Revolution and National Development: The Romanian Laboratory*. Ames, Ia.: Iowa State University Press.
 Kováts, I. și Tölgyesi, J. (1990) *The media – A change of model or continuity?*. Lucrare prezentată la Conferința Asociației Internaționale pentru Cercetarea Comunicării de Masă din august 1990, Bled, Iugoslavia (Slovenia).
 Novak, M. (1996) *The transition from a socialist to a market-led media system in Slovenia*. Lucrare de doctorat nepublicată, Universitatea din Westminster, Londra.
 Schöpflin, G. (1995) "Post-Communism: A profile" în *Javnost/The Public*, 2(1): 63-72.
 Splichal, S. (1994) *Media Beyond Socialism*. Boulder, Co.: Westview.

COLIN SPARKS – profesor la Centrul de Comunicare și de Studii Informaționale de la Universitatea Westminster, Marea Britanie, și co-editor al publicației științifice internaționale "Media, Culture & Society". Este autor și coautor al unui mare număr de cărți și de articole despre mass-media și diversele sale abordări.

Autonomizarea mijloacelor de informare în țările Europei Centrale și de Est

KAROL JAKUBOWICZ

Fenomenul de tranziție sau transformare din țările Europei Centrale și de Est cunoaște două abordări, una prescriptiv normativă și alta analitică. Abordarea prescriptiv normativă derurge din ipoteza că tranziția trebuie să ducă la un anumit rezultat dorit și examinează realitatea socială în vederea stabilirii dacă acesta a fost atins.

Cînd procesul de tranziție a început abordările referitoare la transformările mass-media erau în mod clar normative (Jakubowicz, 1994). Această abordare i-a aparținut lui Manaev, care a notat că procesul fundamental de tranziție de la totalitarism la un sistem socio-politic democratic trebuie să facă trecerea de la unitate la diversitate, diversitatea fiind concepută ca cel mai important principiu ce stă la baza organizării societății.

În mod corespunzător, o autentică transformare a rolului și locului mediei în sistemele sociale ale țărilor post-comuniste ar trebui, în opinia lui, să presupună o emancipare sau "autonomizare", precum și o redefinire a naturii ei, astfel încît, dintr-un instrument al puterii să devină o formă de interacțiune a difierilor grupuri sociale, un element al societății civile și al democrației participative.

Desprinderea mass-media de structurile statului și de entitățile politice, s-a așteptat să reflecte ceea ce Alexander (1981) a denumit procesul diferențierii mass-media, proces prin care aceasta devine "o structură liberă de constrîngerile ce privesc economicul, politicul, culturalul" (Alexander, 1981: 33), nemaifiind o anexă a partidelor, a claselor, a grupurilor religioase (Alexander, 1981: 27). Desprinderea

mass-media de structurile statale este o premisă necesară pentru emergența democrației și, de asemenea, poate fi privită ca un element necesar pentru apariția societății civile, îndelung urmărite de dizidenți și văzute ca un element indispensabil al unui sistem social democratic. Conform acestei abordări, s-a sperat că mass-media va deveni mai curînd o emanăție a societății civile decât a forțelor politice sau a statului care controlează activitatele.

În timpul scurs de la colapsul comunismului, a devenit clar că obiectivul autonomizării și depolitizării mass-media a fost mai greu de realizat decât se sperase inițial. Pentru a explica rațiunile acestui lucru, trebuie să abandonăm abordarea prescriptiv-normativă și să o adoptăm pe cea analitică, aceasta din urmă studiind procesul tranziției fără noțiuni preconcepute față de rezultatul final. Din acest punct de vedere, întrebarea care se pune este dacă scopul, în mod clar o reacție la subordonarea totală a mediei comuniste partidului, este realist și corect definit din punct de vedere haotic.

Premise ale autonomizării mass-media

Un obiectiv al transformării sociale este realist atunci cînd condițiile sociale, politice și de altă natură, cerute pentru atingerea acestuia, există în fapt. În orice caz, "spațiul public nu poate fi conceput ca un spațiu ce operează izolat de celelalte domenii sociale, politice și economice" (Dahlgren, 1995: 12). Alexander evidențiază, pornind de la exemplul Statelor Unite și al Franței, că fără contextul social-politic propice, diferențierea mass-media este greu de realizat.

"Chiar dacă America colonială și Franța prerevoluționară au fost prinse în sisteme politice patrimoniale cu state nedemocratice, experiența americană în această privință a fost în mod semnificativ mai favorabilă autonomiei mass-media. Experiențele revoluționare ulterioare ale celor două națiuni au fost mult diferite. În Franța, atacurile personalizate ale ziarelor controversate la adresa autorității tradiționale au fost puternic legate de pozițiile ideologice particolare. Aceste particularități au pregătit scenă unui cerc vicios al jurnalismului personalizat, care avea să continue nelimitat în fazele post-revoluționare. În Statele Unite, aceleași atacuri personalizate la adresa autorității au fost făcute în numele "libertății presei", de cînd rebeliunea colonială a unit întreaga națiune. Franța post-revoluționară a rămas semnificativ tradițională și puternic polarizată de-a lungul începutului de secol XX, cu grupări religioase, politice și economice mai mult sau mai puțin definite, încercînd să îndepărteze controlul statului. Statele Unite, prin contrast, în ciuda polarizării continue și a recentei istorii a confrontării dintre nord și sud, și-au păstrat un stat rațional legal de-a lungul istoriei lor ulterioare și un anumit nivel de consens civil difuz." (Alexander, 1981, 28-29).

În Statele Unite, unitatea și consensul, împreună cu o dezideologizare a vieții politice au contribuit la realizarea autonomiei mass-media; în Franța, o neîntreruptă și puternică divizare politică a împiedicat multă vreme procesul de autonomizare a mass-media, încît aceasta a rămas fie subordonată, fie asociată statului sau partidelor politice. Așa cum au semnalat mulți autori, și în țările Europei Centrale și de Est situația socio-politică este, în mod inevitabil, conflictuală, ceea ce duce la un înalt grad de politizare a sferei publice și a instituțiilor.

Spre exemplu, Schöpflin (1995) descrie post-comunismul ca pe un sistem *sui-generis* care e marcat de unele practici democratice, cu aranjamente mai puternice sau mai slabe de pluralism, astfel încît, atât competiția economică, cât și cea politică, să devină realitate. În același timp, ideile și practicile antidemocratice sunt curente și au rădăcini în societate, precum și în discursurile care le legitimează și le susțin.

Acestea din urmă, cuplate cu obstacole structurale ale democrației, presupune faptul că drumul spre edificarea unei democrații autentice este lung și va mai dura o perioadă îndelungată (Schöpflin, 1995: 63).

Schöpflin indică unele trăsături ale acestei situații, notînd că, deși există diferențe între statele post-comuniste luate individual, deasupra tuturor acestor diferențe, există o serie de trăsături comune, printre care:

- moralizarea politică și omogenizarea intereselor: un hiatus continuu între sfera publică și cea privată, o reminiscență a vechii diviziuni între societatea bună, din punct de vedere moral, și statul "rău", constituie o forță dezintegratoare;
- o cultură politică în cadrul căreia clasa conducătoare este intolerantă față de competiția politică și ostilă oricărei forme de critică;
- cu societate civilă și organizații autonome slabe și societate descurajată de politică și într-o foarte mare măsură pasivă față de viața publică și politică, sistemul dă imaginea unui sistem semi-autoritar bazat pe consens;
- o importanță ridicată acordată politiilor simbolice, transformînd acțiunea politică în gesturi simbolice (o moștenire a perioadei comuniste, cînd prea puține alte lucruri erau posibile), mai degrabă decât subordonînd-o producerii rezultatelor materiale ori aducînd reale influențe pentru a susține instituțiile; acest lucru scurcuitează procesul politic stabilit și privează oamenii de cunoașterea procedurilor realei democrații, producînd o breșă crescîndă între guvernanți și guvernați și fiind o sursă potențială pentru insatisfacția populară;
- o fragilitate a societății civile, combinată cu o excesivă încredere în stat și dependență de acesta, dînd naștere etatismului și inflației politice, statul fiind obligat să intervină în toate sferele vieții sociale [spre exemplu, Osiatynski (1997:13) susține că "o excesivă etatizare a vieții în Polonia este un alt factor ce contribuie la apariția unui excedent de politică în viața publică, întrucît, într-o democrație, politica e cheia operării statului, totul a dobîndit o dimensiune politică și viață publică, în totalitatea ei, e dominată de politică și politicieni"];
- o dezvoltare frînată a pieței, datorită etatizării excesive și intervenției politice în operarea forțelor pieței, la fel ca în schemele personalizate și politizate, care dau naștere unor

diverse forme de corupție, subvenții de stat, obstrucționari democratice;

- continua existență a partidelor comuniste succesoare;

- ascensiunea dreptei care, în mod frequent, adoptă o atitudine anti-modernistă și e naționalistă în orientare.

Multe din aceste trăsături ale lumii post-comuniste creează ori mențin diviziuni sociale și

conflicte, militând încă o dată împotriva autonomizării mass-media.

Jadwiga Staniszewska scoate în evidență trăsăturile distinctive ale situației țărilor din Europa Centrală și de Est, motivând că aceste țări nu pot reproduce modelul instituțional al capitalismului, aşa cum este el cunoscut în contextul occidental (vezi tabelul 1).

Caracteristici ale sistemului	Europa Occidentală	Lumea post-comunistă
Relații de piață	Universale, ca o consecință a nașterii capitalismului	Segmentare în două piețe, una internaționalizată și una locală (cu multiple elemente ale interventionismului politic și statal)
Forme de proprietate	Dezvoltarea rapidă a proprietății private	Multiple forme hibride de proprietate, diviziuni estompate între proprietatea de stat, deznaționalizată proprietatea privată și organizațională
Clasa de mijloc	Consolidare și creștere extensivă	Structură socială complexă care implică: o oligarhie industrială și financiară în strânsă legătură cu puterea politică, muncitori pauperizați din întreprinderile de stat, mici proprietari și meseriași, precum și o "clăsă de transfer" deservind procesul de transformare
Ideologia	Liberalism	Tendințe diferite: autoritarism oligarhic, liberalism ce revendică o temporară restricție a democrației pentru a facilita creșterea economiei liberale; un curent democratic ce propune un pluralism al elitelor, ca o formulă pentru o democrație controlată; un curent conservator ce solicită demolarea capitalismului politic în favoarea unui capitalism "normal"

Statul național	Existența în cadrul statelor naționale	Formarea națiunii în contextul lipsei statalității în secolul XIX nu a fost favorabilă nașterii societății civile și socializării în sensul acceptării instituțiilor de stat și al acumulării responsabilității personale față de stat, respectiv gruparea în jurul propriilor obiective și scopuri. Ca atare, amintirea acestui lucru este un factor dezintegrator pentru societate.
-----------------	--	---

Balcerowicz (1996) căuta să identifice câteva din principalele modele ale transformării post-comuniste prin stabilirea mecanismelor ce dau naștere unor diferențe între anumite țări sau grupe de țări în Europa Centrală și de Est, depinzînd de politici economice și sistemele lor politice. În primul caz, el distinge trei regimuri antreprenoriale (deschis, liberal și restrictiv) și trei structuri de proprietate (capitalistă, socialistă

și mixt-intermediară), precum și alte cîteva "mecanisme și coordonare" (piată, stadii intermediare și de comandă). Toate trei sunt, în mod natural, în strînsă legătură cu natura sistemului politic care există în fiecare dintre țările respective. Pe această bază, el creează o tipologie a sistemelor economice aşa cum se arată în fig. 2.

Tabel 2.: Tipuri de sisteme economice

Regimul întreprinderilor în țările post-comuniste	Structuri de proprietate	Mecanism de coordonare	Tip de sistem
Deschis	Transformarea din socialism în capitalism	Piată imatură	Economie liberală de tranziție
Restrictiv	Schimbare lentă	Nici plan, nici piată	Economie de tranziție, dificil de reglementat

De asemenea, inter-relaționarea directă dintre sistemul politic și cel economic produce

rezultate diferite, în funcție de situația specifică fiecărei țări, aşa cum e arătat în fig. 3.

Tabel 3: Sisteme politico-economice în țările post-comuniste

Sistemul politic	Sistemul economic	Exemple concrete
Democrație incipientă	Economie de tranziție spre liberalism	Europa Centrală, Țările Baltice
Pluralism haotic	Economie de tranziție, dificil de reglementat	Majoritatea țărilor din fostă Uniune Sovietică

O comparație oarecum similară este făcută de Vesna Pusiae (citată în Culek), care identifică două grupe de țări, pe baza modelului lor de consolidare urmînd procesului incipient de

tranziție: aceea care urmează "modelul nordic" și aceea care aplică "modelul sudic". Diferențele dintre ele sunt subliniate de tabelul 4.

Tabel 4: Diferențele dintre modelul nordic și cel sudic privind consolidarea democrației în Europa Centrală și de Est

Model	Durata schimbării	Direcția schimbării	Rezultat
"Nordic" (Polonia, Cehoslovacia, Ungaria)	Proces lung, început în anii '80 sau mai devreme, abolirea comunismului în ultima fază	Dezvoltarea democrației	Democrație consolidată
"Sudic" (Croatia)	Proces scurt, abrupt	Dezvoltarea democrației (cu un caracter național)	Democrație neconsolidată: un grad considerabil de libertate în economie, practica religioasă, domeniul social și cultural, dar un sistem politic predominant autoritar, închis membrilor partidului conducător

Societatea civilă, politică și stat

De aceea, în unele țări centrale și est-europeene am putea avea de-a face cu ceea ce Oleg Manaev (1995 a: 65-66) numește schimbare "transforma-toare" a societății post-totalitare (care doar modifică, dar nu elimină în mod real vechea ordine), în locul unei schimbări "reformatoare", care presupune apariția unei noi ordini. Dacă acest lucru este adevărat, atunci perspectivele pentru autonomizarea mass-media în țările Europei Centrale și de Răsărit ar trebui, poate, să fie private ca nejustificat optimiste. Așa cum remarcă și Dahlgren (1995: 12), "O societate în care tendințele democratice sunt slabe, iar trăsăturile structurale ale societății sunt inegale în cel mai înalt grad, nu va da naștere unor structuri instituționale viabile, necesare spațiului public. Astfel de trăsături structurale s-au convertit în mecanisme prin care modelele de bază ale puterii și ierarhiei sociale modeleză în sens negativ caracterul sferei publice".

De aceea, trebuie să concluzionăm că necesitatea socio-politică a autonomizării mass-media a eşuat pînă acum în impunerea în multe țări post-comuniste și, în multe cazuri, mass-media rămîne subordonată al forțelor și partidelor politice, mai degrabă decît o emanație a societății civile.

stat era, din punct de vedere moral și politic, suspectă și inacceptabilă.

Totuși, în condițiile unei democrații, relația dintre societate civilă, partide politice și stat este mai mult decît ambiguă. Diversele școli de gîndire văd această relație în mod diferit. În acest context, e foarte dificil să plasezi partidele politice în această relație, întrucât "este greu să determini dacă cele constituie componente ale societății civile sau ale sistemului politic" (Szacki, 1997: 49).

Fără a intra în numeroasele teorii referitoare la societatea civilă (vezi Szacki, 1997; Perez-Diaz, 1996; Dahlgren, 1995), observăm că Perez-Diaz indică un lung proces istoric, prin intermediul căruia echilibrul de forțe dintre stat și societatea civilă s-a schimbat în favoarea una sau al altuia. Cînd statul era în ascensiune, importanța societății civile era diminuată, așteptindu-și însă ascensiunea în următoarea epocă.

Autonomia societății civile poate fi reală numai atunci când puterile statului sunt limitate și atunci acesta însuși respectă domnia legii.

Mai mult, în unele abordări, societatea civilă e considerată a fi distinctă de partidele politice și de instituții și este văzută din ce în ce mai mult ca fiind "a treia zonă" în care "subiecții sunt particulari însă obiectivele lor sunt publice" (Szacki, 1997: 65). Publice, dar nu necesar politice, ele sunt mai degrabă probleme nici private nici legate de stat, dar care au de-a face cu o sferă publică intermediară.

În Europa Centrală și de Est de astăzi, statul domină clar societatea civilă. Etatizarea și politicizarea vieții publice dau întîmpinare intereselor politice. Chiar dacă partidele politice ar fi definite ca emanații ale societății civile, într-un moment în care se înregistrează o turură a tendințelor unor segmente largi ale societății, optind pentru ieșirea din viața publică, nu se poate spune că aceste partide reprezentă toată societatea. Următorul comentariu descrie situația din Polonia cu destulă acuratețe, chiar dacă într-o manieră inevitabil simplificată.

"Diferențele sunt atât de profunde, încât, conform unor observatori, s-ar putea spune că două Polonii există una lîngă alta. Una este extensia Republicii Populare Poloneze, care păstrează concepțiile formate de-a lungul acestei

perioade. Cealaltă își are rădăcinile într-un sistem de valori tradiționale. Din păcate, există și o a treia Polonie, cuprinsă în acea parte a societății înstrăinată de propriul stat... Judecînd după rezultatele referendumului constituțional, a treia Polonie ar număra jumătate din populația țării. Acești oameni sunt în afara influenței mass-media și a tuturor instituțiilor cu prestigiu social, inclusiv Biserica. Această a treia Polonie pare să spună că nu este necesar a lua în calcul votul cuiva pentru că nu s-a schimbat nimic la vîrf și nici nu se va întimpla acest lucru vreodată. Este nemulțumită și înstrăinată de statul însuși, fără să o intereseze cine este la putere în orice moment dat." (Nowak-Jezioranski, 1997: 16).

Politicienii (din partide de guvernămînt sau de opozitie), alături de funcționarii de stat și unii profesioniști (jurnaliști și grupuri de lobby), constituie o clasă politică uneori cu puternice legături cu restul societății. Acceptînd, în principiu, că mass-media trebuie să fie autonomă și independentă, politicienii nu au luat în considerare cu adevărat acest lucru, o totală și completă autonomizare. În timp ce privatizarea presei scrise a fost primită ca atare de la început (îndepărțind-o de structurile statale), intenția de a o păstra legată de partide și orientări politice (neîndepărțind-o de entitățile politice) era încă destul de puternică. Pe de altă parte, timp de cîțiva ani după 1989, controlul transmisiei în direct era considerat privilegiul partidului sau al coaliției de guvernămînt, investită acum cu un mandat democratic pentru a guverna.

Conform celor spuse mai sus, teoria normativă a mass-media, aplicată în practică, s-a bazat pe amestecul a două valori: pe de o parte (în primul rînd referindu-se la presa scrisă), libertatea în contextul economiei de piață, cu mecanisme de piață ca principali agenți coordonatori și, pe de altă parte (în primul rînd cu referințe la transmisii în direct), ordine (vezi Jakubowicz, 1994).

În ceea ce îi privește pe jurnaliști, situația din Polonia (dar și din altă parte) este după cum urmează:

"Jurnaliștii – marea majoritate a celor implicați politic – nu au fost obiectivi. Attitudinea civică moștenită din trecut (cînd sub sistemul comunist trebuia să iei parte la luptă

dintre comunism și democrație) îi face pe redactori și jurnaliști să facă tot posibilul pentru a promova cauza propriei tabere politice, în versiunea sa de realitate, apoi să informeze obiectiv și să ofere o analiză obiectivă a situației. Ca rezultat, piața presei poloneze a ajuns dominată de journalism afiliat politic, prefăcîndu-se a fi obiectiv. Acest lucru a fost evident în timpul campaniilor electorale." (Jakubowicz, 1996: 205).

De aceea, chiar dacă mass-media din Polonia s-a rupt de structurile statale, în multe cazuri ea a rămas puternic atașată de entitățile politice. Chiar dacă multe așa-numite zare de partid au dat faliment, zarele naționale poloneze au fost descrise ca apropiindu-se de modelul european al "sistemului pluralist de zare aparținînd unor partide politice", cu anumite zare dedicate promovării unui set de interese sau de puncte de vedere politice (chiar dacă zarele locale încearcă să mențină un nivel de imparțialitate) (Burnetko, 1995). Aceasta ajută la structurarea diferitelor puncte de vedere, mai degrabă ale elitelor de partid, decît ale membrilor sau grupurilor sociale în general. În consecință,

"Mass-media poloneză nu reflectă și nici nu articulează nevoile, interesele și opiniile unui imens segment al societății. Cotidienele vorbesc, în cele mai multe cazuri, pentru (și se adresează) intelighentiei. De asemenea, mici oameni de afaceri, priviți ca inima noii clase de mijloc poloneze, nu au presa lor. Este discutabil dacă fermierii recunosc vreun ziar ca vorbind, cu adevărat, despre ei." (Jerschina, 1994: 13).

Putem spune că scopul autonomizării mass-media a fost, într-adevăr, bine definit pentru a micșora diferența dintre stat, partidele politice și alte entități. Aceasta se întâmplă din cauza realizării asimetrice a scopului, conform căruia mass-media joacă un rol contradictoriu în societate. Servește unui pluralism extern, dar, în același timp, caută o dominantă în sensul impunerii unui punct de vedere și a unei interpretări a evenimentelor care servește unor interese politice. Este autonomă față de stat, dar subordonată politic și, din nou, nu structurii de putere, în general, ci anumitor forțe politice din cadrul

acestei structuri. Fără autonomizarea mass-media în raport cu partidele și cu celealte entități politice, societatea nu va fi bine servită de către aceasta.

Acest proces începe greu. Odată pentru că doar câteva partide își pot permite să-și finanțeze propria mass-medie și multe cotidiene și periodice, cu o orientare deschisă către un partid, au falimentat. De asemenea, profesionalismul jurnaliștilor a ajuns, în unele cazuri, să aibă un impact asupra politicii profesionale, favorizînd o mai mare orientare către imparțialitate. Aceasta reduce părtinirea, în multe cazuri introdusă nu atât de redactori și tipografi, cât de reporteri și comentatori. În plus, mulți proprietari și publiciști cu orientare economică, încearcă să restrîngă parteneriatul deschis în cadrul sistemului mass-media pe care îl conduce, chiar dacă o fac mai degrabă din motive economice, decît politice. Este, oricum, un drum lung de parcurs pînă la atingerea imparțialității mass-media ca scop.

BIBLIOGRAFIE

- Alexander, J.C. (1981) *The Mass Media in a Systemic, Historical and Comparative Perspective*. (In) E. Katz, T. Szecsko (Eds.) *Mass Media and Social Change*. London, Beverly Hills: Sage Publications.
- Balcerowicz, L. (1995) *Socialism, Capitalism, Transition*. Budapest: Central European University Press.
- Burnetko, K. (1995) „Media a wyboru: egzamin, jednak, zaliczony. Z Walerem Pisarkiem rozmawia K. Burnetko”. *Tygodnik Powszechny*, No. 50, December 10, p. 36.
- Culek, Z.P. (n.d.) *The Frameworks of Freedom, or What's Wrong with Croatian Media Policy?* (Mimeo).
- Dahlgren, P. (1995) *Television and the Public Sphere. Citizenship, Democracy and the Media*. London: Sage.
- Jakubowicz, K. (1994) "Equality for the Downtrodden, Freedom for the Free: Changing Perspectives on Mass Communication in Central and Eastern Europe", *Media, Culture and Society* 16(2): 271-293.
- Jakubowicz, K. (1995) „Lovebirds? The Media, the State and Politics in Central and Eastern Europe” *Javnost/The Public*, Vol. II (I):75-91
- Jakubowicz, K. (1996) "Poland: Prospects for Public and Civic Broadcasting". In: M. Raboy (Ed.), *Public Broadcasting for the Twenty First Century*. London: Libbey.
- Jerschina, J. (1994) „Etos și profesionalism”. *Rzeczpospolita*. Oct. 29-30.
- Góralczyk, B. (1995) „Post-communist challenges: an attempt of identification”. In: B. Góralczyk, W. Kostecki, K. Żukrowska (Eds.) *In Pursuit of Europe. Transformations of Post-Communist States 1989-1994*. Warsaw: Polish Academy of Sciences.
- Manaev, O. (n.d.) *Media Autonomy and the State in Post-Communist-Society: Diversity vs. Unity (the Case of Belarus)* (Mimeo).
- Manaev, O. (1995) 'Rethinking the Social Role of the Media in a Society in Transition'. *Canadian Journal of Communication*, Vol. 20: 45-65.
- Nowak-Jeziorański, J. (1997) „Stan umysłów”. *Rzeczpospolita*, August 16-17.
- Ogrodiński, P. (1991) *Pięć tekstów o społeczeństwie obywatelskim*. Warsaw: Instytut Studiów Politycznych PAN.
- Osiatyński, W. (1997) „Lobby samoobrony społecznej”. *Rzeczpospolita*, September 13-14.
- Perez-Diaz, V. (1996) *Powrót społeczeństwa obywatelskiego w Hiszpanii*. Dahlgren, P. (1995) *Television and the Public Sphere. Citizenship, Democracy and the Media*. London: Sage.
- Schöpflin, G. (1995) „Post-Communism: A Profile” *Javnost/The Public*, Vol. II (I): 63-74.
- Splichal, S. (1993) The "Civil Society Paradox" and the Media in Central and Eastern Europe' *Research on Democracy and Society*, Vol. I: 85-109.
- Splichal, S. (1994) Civil Society and Media Democratization in East-Central Europe: Dilemmas in the Evolution of the New Model. In A. Bibic, G. Graziano (Eds.) *Civil Society, Political Society, Democracy* (pp.305-324). Ljubljana: The Slovenian Political Science Association.
- Staniszki, J. (1995) „In Search of a Paradigm of Transformation” (In:) E. Wnuk-Lipiński (Ed.) *After Communism: A Multidisciplinary Approach to Radical Social Change*. Warsaw: Instytut Studiów Politycznych PAN.
- Szacki, J. (1997) „Wstęp. Powrót do idei społeczeństwa obywatelskiego”. (In:) J. Szacki, (Ed.) *Ani książe, ani kupiec: Obywatel*.
- Dahlgren, P. (1995) *Television and the Public Sphere. Citizenship, Democracy and the Media*. London: Sage.
- London: Sage.
- Żakowski, J. (1996) „Etyka mediów”. (In:) G.G. Kopper, I. Rutkiewicz, K. Schliep (Eds.) *Media i dziennikarstwo w Polsce*. Kraków: OBP.

Clauza de conștiință, un lux sau o necesitate?

MIRUNA RUNCAN

Apariția, discutarea publică și, în fine, adoptarea formei finale a Codului deontologic al CLUBLUI ROMÂN DE PRESĂ s-a bucurat de o mediatizare cel puțin ciudată, dacă avem în vedere faptul că el nu este nici cel dintîi cod apărut în cîmpul presei românești postdecombriste și nici varianta de cod optimă, în raport cu suratele sale, emanate de la asociațiile profesionale încă de la începutul aventurilor presei în libertate, și anume în 1990. Mai mult, instituțiile statului de drept și, în primul rînd, președinția, s-au grăbit să-i salute entuziasmată apariția și să-i laude meritele, cu o frenzie cu atât mai curioasă, cu cît majoritatea semnatarilor, trusturi de presă reprezentate de proprietarii, dar și de subordonații lor mai mărunți, nu sînt nici pe departe o grupare omogenă și cu adevărat reprezentativă, fie și numai dacă ar fi să semnalăm precauta absență a posturilor publice de radio și televiziune (cu excepția TVR 1).

Miracolul subitului interes față de coordonata etică a actului de presă al unei bune părți din patronatul breslei ar trebui să ne umple tuturor inimile de speranță și mîndrie; aşa cum viteza cauționării (și, în fond, a adoptării fără rezerve) a substanței și a literei decalogului CRP, de către autoritatea publică, ar trebui să ne semnaleze un soi de pact fundamental, de natură consensuală, între "a patra putere", cea niciodată oficializată, și puterile oficial desemnate. Să fie aceasta marca veritabilă a unei schimbări reale în mentalitățile ambilor termeni ai ecuației?

O analiză atentă a textului, a organismului de la care el emană și a reacțiilor de moment pe care decalogul CRP le-a provocat pare să contrazică serios o asemenea concluzie, trimîndu-ne brutal în zona atât de caragialian burlescă a baletului românesc al aparențelor, unde, vorba prea des citatului președinte francez,

"tout est pris à la légère". Fiindcă simpla alăturare a propunerii originare, apartinând directorului departamentului de informații externe al TVR, Gabriel Stănescu, cu varianta finală, a bordului CRP, ne lămurește asupra faptului că în România, și numai în România, un discurs statutar perfectibil devine, după o elaborare "profesionistă", confuz, deviant, vinovat ambiguu, ba chiar, în cîteva locuri, hilar. E imposibil, într-o atare situație, să nu-ți amintești de clasical conflict al realismului socialist între "bine și mai bine", și să nu tratezi graba preșidențială de a-i facilita pe autori drept încă o gafă crasă, într-un șir periculos, născută din suspectă competență improvizată a preanumărațiilor specialiști ...

Nu-mi pot permite aici să fac o analiză amănunțită, pe baze comparatiste, între ceea ce oferă codul CRP și ceea ce orice cod civilizat al sfîrșitului de mileniu ar trebui să statuteze. Voi alege doar, din cele zece alineate care acoperă, de fapt, vreo cincisprezece probleme care pot și ar fi trebuit să devină tot atîtea alineate (ne-maipunindu-le la socoteală pe cele cu desăvîrșire absente), pe cel de-al șaptelea, dedicat clauzei de conștiință, punct crucial, alături de protecția surselor, în orice soi de etică jurnalistică modernă.

Clauza de conștiință este definită în termeni foarte diferiți de la o țară la alta, însă, în ultimă instanță, substanța prevederilor rămîne totdeauna aceeași, chiar dacă textul este unul de cod, de recomandare, de regulament de ordine interioară al publicației sau devine, în unele cazuri, articol de lege. În spătă, clauza de conștiință statusează dreptul ziaristului profesionist de a spune nu oricarei ingerințe, redacționale sau extraredacționale, atunci cînd credințele și convingerile acestuia sînt puse în joc. Profesiune

prin excelență liberală, jurnalismul nu poate funcționa cu adevărat profesionist, într-o lume democratică, dacă valoarea sa supremă, adevăratul care trebuie să ajungă la cetățean, nu este, mai întîi de toate, slujit și apărat, cu orice consecințe, de semnatarul mesajului de presă. Clauza de conștiință presupune refuzul de a modifica nu forma, ci conținutul acestui mesaj, refuzul de a edulcora, de a machia, de a amîna sau, mai ales, de a tăcea. Clauza de conștiință nu este dușmanul disciplinei redacționale, ci este piatra de temelie a unei discipline fundamentate nu pe ordin, ci pe credință în adevăr și pe respectul față de cel căruia i te adresezi. Ea nu anulează, ci, dimpotrivă, dezinhibă libertatea de opinie, deci, ca orice drept recunoscut, presupune și asumarea responsabilității de a nu sluji, în merce-nariat, cauze pe care nu le respectă și direcții politice care nu sunt conforme proprietăților tale credințe.

Este un asemenea comandament, ce reprezintă tocmai articulația fundamentală dintre etica colectivității și eticul individualist, un lux în mediul actual al presei românești? La prima vedere, nu ar trebui să fie, cîtă vreme nici un ziarist nu este obligat să se angajeze sau să rămînă angajat într-o instituție de presă pe care, din cine știe ce pricini, nu o (mai) respectă. Spectrul politic și libertatea de expresie a presei noastre sunt suficient de largi și de recunoscute, cel puțin în aparență, pentru că afirmarea acestui drept să nu mai reprezinte o curiozitate, ori o primejdie pentru angajator ... Si totuși ...

Și totuși, textul articolului săpăt al codului CRP este, din start, direcțional într-un soi de slalom printre principii prea largi și aplicații prea stricte, ce fac mișcarea dificilă, asemănătoare mecanicii aplicate pe viu din célébra definiție bergsoniană:

"Ziaristul are responsabilitatea civică de a acționa pentru instaurarea justiției și dreptății sociale. În cazurile în care are știință de abuzuri sau de încălcări ale legilor, potrivit clauzei de conștiință, ziaristul are dreptul de a refuza orice ingerință care să-i influențeze decizia".

Trecînd în fugă peste umbra fină de tautologie din segmentul coordonat copulativ "justiție și dreptate socială", să remarcăm, mai întîi, că enunțul articolului se divide în două chestiuni aparent separate, cel al principiului și

cel al practicii jurnalistice. La prima vedere, lucrurile sunt de o claritate cristalină și, prin îscusință decupajului, se implică unul pe celălalt: în virtutea comandamentului justițiar al presei, clauza de conștiință intervine ca instrument profesional, ca armă de atac, dar și de apărare, în fața posibilelor ingerințe care ar împiedica restarea adevărului.

Din nefericire, spre deosebire de alte articole, construite mai degrabă confuz, cum ar fi articolul 4 (prea aglomerat, cuprinzînd cinci palieri diferite de probleme) sau 6, a cărui redundanță culminează cu invocarea nefericită a "reglementărilor internaționale la care România este parte" (ca și cum i-s-ar cerși justiției române mila în virtutea protecției internaționale), în cazul clauzei de conștiință tocmai limpezimea aparentă este factorul perturbator. Si nu întîmplător.

1. Justiție și libertate de conștiință

Subordonînd funcțional clauza principiului justiției sociale, autorii semnatari ai codului, profitînd de nepregătirea publicului și a mediului profesional, fac să gliseze dreptul jurnalistului de a uza de clauză dinspre principiul real, de la care aceasta se revendică, la o formă mult mai vagă de participație civică: clauza de conștiință nu este, în fond, decit o prelungire a recunoașterii dreptului fundamental al omului la libertatea de conștiință, într-o formulă privilegiată în raport cu alte obligații conjuncturale, cel mai adesea de natură contractuală, pe care ziaristul le poate avea.

Ca atare, utilizarea ei nu derivă, în nici un caz, cu necesitate, din obligația de a lupta activ pentru instaurarea dreptății: această atitudine se poate asocia – în anumite situații particulare – invocării clauzei, fără a constitui, însă, temeiul ei ultim. Într-o lume democratică, în care libertatea de conștiință este recunoscută oricărui cetățean prin prevederi constituționale, clauza nu reprezintă decit recunoașterea faptului că ziaristul își are și dreptul, și obligația de a face din acest drept un privilegiu: fără libertatea sa de conștiință nu este posibilă dezbaterea publică, confruntarea ideilor și opinioilor, confruntarea direcțiilor politice, pluripartitismul și.a.m.d.

Libertatea de conștiință, care fundamentalizează legitimitatea clauzei, îi asigură ziaristului

atât şansa de a alege liber tipul de instituţie de presă care i se potriveşte, în raport cu propriile orientări politice şi sociale, cît şi pe aceea de a decide liber asupra importanţei informaţiilor şi a valabilităţii opiniilor pe care le emite sau le difuzează.

Mutaţia principală dinspre libertatea de conştiinţă spre comandamentul slujirii dreptăţii – care este unul la fel de stimabil – pune clauza într-o situaţie restrictivă, de natură conjuncturală, sugerând insidious că putem să invocăm numai în funcţie de informaţii, nu şi în planul opiniilor.

2. Informare vs. opinie

Consecinţa cea mai lesne de remarcat, în urma acestei mutaţii, este aceea că, prin enunţul cu numărul şapte al codului CRP, clauza de conştiinţă este un bun excepţional, utilizabil numai la rigoare, în contextul acelor mesaje de presă cu conţinut de investigaţie, anchetă, cu ţintă juridică sau socială evidentă. Un pas mai departe de aici nu se induce ideea că doar în raport cu faptele verificate putem avea conştiinţă, nu şi în raport cu evaluările mai complexe, de sinteză, ori cu proiectele de durată, marcate ideologic. Jurnalistul român este, cu destul rafinament, împins cu o sută de ani înapoi, într-o proiecţie a statutului profesional suferind de pe urma utopiei prevalenţei informaţiei asupra opiniei.

Lucrul este, dincolo de ariditatea frazelor de mai sus, destul de hazliu, dacă ne gîndim la frenzia opinistă a majorităţii semnatarilor codului, într-o covîrşitoare proporţie editorialiştii şi analişti politici, care nu se sfîesc să-şi vîndă zilnic construcţiile imaginare, mai mult sau mai puţin bazate pe fapte, mai mult sau mai puţin încărcate ideologic, cel mai adesea lirice pînă la isterie. La rigoare, se poate psihanaliza colectiv această tendinţă de a privilegia informaţia în defavoarea libertăţii de expresie, trăgînd de aici concluzia unor reverii nostalgice de tip "cîinele şi cătelul": libertate de conştiinţă are orice ziarist, dar numai directorul şi redactorul şef pot face uz de ea şi la nivelul opiniilor, angajaţi neputînd-o invoca decât în cazul în care au descoperit un pont nou în afacerea Tigarea II.

3. Prezumţia de vinovătie

Nu ne putem împiedica să căutăm, fie şi superficial, resorturile ascunse ale acestui artificiu retoric, chiar dacă o asemenea căutare ar putea fi, pentru moment, incriminată drept scenarită sau drept tendinţă de a aciona mînaţi de o nepermisă prezumţie de vinovătie. Însă situaţia reală a presei româneşti de azi şi enorma distanţă dintre aceasta şi festivismul care a însotit adoptarea codului de către CRP ne obligă să semnalăm majorele primejdii cu care coabităm. E mult mai sănătos să te institui în Casandră obositoare, decât să adopti poziţia struţului. Şi, cred, e mult mai... profesionist.

Contextualizarea marcat "informaţională" a clauzei de conştiinţă, în codul CRP, se bazează, în primul rînd, pe însăşi structura actuală a instituţiilor româneşti de presă, în care peste 60% din personalul implicat lucrează la negru. Fiind un cod patronal, textul are tendinţa de a norma atitudinile şi activităţile, drepturile şi vasele libertăţi permise angajaţilor, din care o copleşitoarea majoritate nu au nici un alt statut în afara acelui de a munci "la bucată", fără carte de muncă, fără sindicalizare, fără drept la pensie sau asistenţă socială ş.a.m.d. Este, deci, firesc, ca această impresionantă majoritate, însotită de minoritatea salariată, să aibă mai multe drepturi în cazul descoperirii şi difuzării informaţiilor, şi un mult mai restrîns drept de a avea şi opinie. Ziaristica este privită astfel, în mod "profesionalist", ca un mercenariat, şi nu ca o meserie liberală, accesul la opinie – şi chiar la dezvăluri senzaţionale – fiind direct dependent de o anume notorietate şi, mai ales, de poziţia ierarhică gata dobîndită.

În plus, glisarea despre care am vorbit în preambul se bazează şi pe absenţa unor sisteme asociative serioase şi puternice, care să sprijine activ libertatea de conştiinţă a ziaristului, în situaţiile în care ea poate fi lezată de factorii de decizie interredacţionali. Se adaugă totala incultură a cetăţeanului român şi, în spetă, şi a ziaristului, fie el tînăr sau bătrîn, în cîmpul relaţiilor contractuale. Acestui viciu constitutiv al societăţii româneşti, în ansamblul ei, î se asociază şi viteza de melc a instituţiilor abilitate să implementeze reforma, în special în domeniul justiţiei şi al dreptului muncii. S-a irosit un deceniu fără o radicală schimbare a Codului muncii, fără o definire elastică şi bine susţinută

în jurisprudenţă a statutelor profesionale şi a drepturilor şi obligaţiilor contractuale ale angajatorilor şi angajaţilor. În România anului 2000, continuă să fie o excepţie semnarea deschisă a unui contract de muncă, continuă să fie un privilegiu negocierea unui salariu, continuă să fie admisă tacit, de către angajaţi, în ansamblul lor, interdicţia sindicalizării, impusă verbal de către angajator. În asemenea condiţii, a vorbi despre clauza de conştiinţă, ca expresie specifică a libertăţii de conştiinţă a ziaristului şi ca manifestare naturală a unei funcţionări sănătoase a presei româneşti, este un lux trist, foarte asemănător, la rigoare, cu discuţiile despre libertatea de a-ţi face concediu pe Coasta de Azur, în condiţiile în care venitul tău lunar nu depăşeşte decât rarăsit suta de dolari.

Trimînd calde felicitări mediatizate CRP, pentru curajul şi responsabilitatea de a adopta codul, puterea a dat dovadă de aceeaşi schizoidie cu pulsuni de mania persecuţiei, de care nu mai incetează să se vindece de aproape doi ani, cauţionând ipocrisul liberalism al unor instituţii de presă, deloc hotărîte să rupă cu adolescenţa capitalismului sălbatic, dar foarte dornice să-şi "repereze" onoarea îndoianică, prin mijlocirea unei cărţi de credit fără acoperire.

MIRUNA RUNCAN - titular al Catedrei de Etica şi Legislaţia Presei, la Facultatea de Ziaristică, Universitatea Hyperion; profesor asociaţ la Facultatea de Jurnalism şi Ştiinţele Comunicării. Critic de teatru, doctorand în teatrologie şi autoare a numeroase volume de literatură şi a cărţii "Introducere în etica şi legislaţia presei".

Din sumarul tematic al numerelor viitoare

- Doi ani de guvernare
- Unirea din 1918, azi
- Bilanţ 1998

Revista Sfera Politicii

intenţionează să abordeze arii tematice mai puţin familiare cititorilor şi specialiştilor români. Întrucît mulţi dintre colaboratorii noştri se află la studii în străinătate, îşi definitivează doctorate sau ocupă funcţii înalte în executiv şi legislativ, iar majoritatea temelor au fost studiate de unii şi aceiaşi oameni, ceea ce a dus la o supraîncărcare de sarcină intelectuală, apelăm la noi colaboratori, mai ales pentru unele dintre temele anunţate.

Aşteptăm în special studenţi şi absolvenţi la știinţe politice, jurnalism, relaţii internaţionale, sociologie, filosofie, drept, istorie, dar şi alţi specialişti ce pot participa la analiza unora dintre temele anunţate (şi a altora noi).

Redacţia

Comunicarea post-factum în România postcomunistă

MANUEL-FILON MORAR

Democrația nu se rezumă doar la dreptul guvernărilor de a desemna și, eventual, de a schimba în mod liber și regulat guvernările. Afirmația este aproape evidentă, alegerile constituind condiția necesară, dar nu și suficientă, o oricărui regim democratic. Să ne gândim doar la necesitatea existenței unui dialog continuu între alegători și reprezentanții lor, astfel încât și în intervalul dintre alegeri să se mențină între cei doi actori politici raporturi de natură să favorizeze înțelegerea mutuală. Ni se pare că unul dintre aspectele cele mai atrăgătoare ale democrației rezidă, poate, și în faptul că guvernările și guvernațiile nu trebuie neapărat să se iubească în sensul cel mai larg al termenului. Trebuie însă să se înțeleagă. Iar pentru asta este nevoie de comunicare, de contacte, în diversele forme pe care acestea le poate îmbrăca.

Ce vor cetățenii? Ce intenționează să facă și ce fac efectiv aleșii lor? Aceste întrebări nu trebuie puse, independent de răspunsuri, doar o dată la patru ani. Pentru o înțelegere a intențiilor, a acțiunilor întreprinse, pentru eliminarea sau diminuarea tensiunilor ce provin din lipsa de dialog și deci de înțelegere, nu ajunge doar momentul electoral când sunt anunțate programele partidelor (de altfel, puțin cunoscute electorilor) ce vin, cel puțin în principiu, în întâmpinarea dorințelor și intereselor majorității cetățenilor. Să aceasta dintr-un dublu motiv. Primul se sprijină pe existența, de cele mai multe ori, a unei fisuri, a unui decalaj ce ni se pare dificil de contestat, între ceea ce promite candidații și deciziile pe care le vor lua în mod concret în chestiuni punctuale (de altminteri, un program electoral depășește rareori granița generalului). Apoi, și mai important, opinioile cetățenilor (precum și cele ale guvernărilor), se pot schimba sau nuanța mult mai repede decât se scurge intervalul dintre două alegeri, în funcție

de numărul de situații sau condiții nou apărute sau sensibil modificate. Iată câteva motive care cer ca între alegători să subziste un dialog neîntrerupt, și aceasta nu doar pentru o mai mare eficacitate a actului de guvernare, rațiune eminentă pragmatică și, în fond, deloc condamnat. Însă, ceea ce ar trebui poate evitat este să gândim doar din direcția guvernărilor: să ne conducă mai bine, mai eficient, mai repede, etc., spre democrație, bunăstare, fericire etc. Răsturnând perspectiva, ar trebui mai curând să vedem dacă mijloacele și țelurile celor ce suportă consecințele, efectele deciziilor, coincid sau se apropie de cele ale celor care iau efectiv aceste decizii.

În mod logic și în sens moral, credem că această comunicare între cetățeni și reprezentanții lor este o datorie, cel puțin din partea celor care au dobândit calitatea de a lua decizii în numele cetățenilor. Cum însă logica și morala nu sunt întotdeauna ingrediente favorite ale spațiului politic. Trebuie să urmăm alt demers. Mai întâi, ce ne spune Constituția? Articolul 66 precizează că: "În exercitarea mandatului, deputații și senatorii sunt în serviciul poporului. Orice mandat imperativ este nul." De asemenea, legea fundamentală stipulează că "suveranitatea națională aparține poporului român", ea putând fi exercitată prin reprezentanți, prin referendum sau inițiativă populară. Cum însă ultimele două forme (directe) de a lua decizii sunt aproape inexistente în practica ultimilor opt ani ai recentei istorii constituționale române, reduse, în fapt, doar la referendumul constituent prevăzut în Actul fundamental pentru intrarea sa în vigoare (ceea ce i-a conferit un plus de legitimitate), suveranitatea națională se exercită practic exclusiv prin intermediul reprezentanților. Mandatul acestora este unul reprezentativ, fiecare parlamentar reprezentând națiunea în întregul său, cei ce l-au ales (cu toate că nu toți parlamentarii

sunt aleși în circumscripțiile unde au candidat, ci prin adiționarea "resturilor" pe care le-a obținut partidul la nivel național), nepătând astfel nici să-l revoce, nici să aibă un oarecare control asupra activității sale. În consecință, trebuie să remarcăm că însăși Constituția nu încurajează o legătură strânsă și un dialog constant între reprezentanți și reprezentanții lor direcți sau indirecți. Nu există datoria consfințită juridic de comunicare cu cetățenii, și aceasta pentru că nu există sanctiuni. Or, unde nu există putere de sanctiune, nu există datorie reală. Singura sanctiune, de altă natură, însă, decât cea juridică, este neînnoirea mandatului. De aceea, poate că dialogul cu cetățenii începe în preajma alegerilor sau se face în perspectiva viitoarelor alegeri, pentru că acestea constituie unica sanctiune, o sanctiune politică (în treacăt fie spus, nici sistemul electoral nu încurajează o legătură strânsă între alegători și aleșii lor). Speranța ni se îndreaptă, dacă urmăm această cale, de la text la aplicarea lui, spre practică. Ce ne spune deci realitatea? Exemplele sunt nenumărate, începând din 1990, și sesizabile pe calea observației directe. Ele par a susține afirmația conform căreia procesul de luare a deciziilor cu incidentă directă asupra cetățenilor nu este bazat pe comunicare. Un fapt esențial nu este inclus în această relație de comunicare: unul din termenii relației, ceea ce înseamnă că nu ne aflăm într-un raport de comunicare. Aceasta înseamnă că în construirea și implementarea unei politici, în majoritatea covârșitoare a cazurilor, nu este luat în vedere și consultat *adresantul* deciziei, destinatarii unor măsuri, ai unor politici publice ce se vor pune în aplicare. Interacțiunea dintre reprezentanți și reprezentanți, pe calea unor dezbateri prealabile luării și promovării unor decizii, lipsește. Cetățenii, asociațiile, sindicatele sunt rareori consultate (raportându-ne la regula generală, putem spune chiar accidental), ca și cum s-ar cunoaște prea bine opinioile lor sau a nu fi nevoie de ele, în orice caz, ca și cum o astfel de comunicare nu ar fi necesară. Totuși, comunicarea există. Ea este, însă, o comunicare firească. "Dialogul" dintre guvernări și guvernați în România post-comunistă merită, credem, numele de *comunicare post-factum*. Mecanismul care o guvernează pare următorul: se iau deciziile, se adoptă proiectele, se trece la aplicarea lor și doar apoi, numai în măsură în care aceste hotărâri întâmpină o rezistență deosebită din partea destinatarilor ei, are loc o

comunicare, însă, care pornește, de obicei, de la existența unei reglementări într-un domeniu, sau cel puțin a unui proiect și, condiție *sine qua non*, are nevoie de un climat excepțional pentru a se declanșa. Ceea ce este totuși semnificativ, în sensul că dovedește în plus existența unui astfel de tip de comunicare între autorități și cetățeni, este că guvernările pot schimba complet, renunță sau modifică parțial o decizie luată, ceea ce nu împiedică, bineînțeles, ca hotărârea deja luată să însemne, inevitabil, posterioritatea dialogului în raport cu afirmarea voinței decidenților. Să ne gândim doar la greva elevilor, din toamna anului 1997. Decizia contestată de aceștia din urmă nu a făcut obiectul unei dezbateri, unor consultări prealabile cu profesorii și, în primul rând, cu elevii, cu toate că aceștia erau adresanții deciziei în cauză, cu toate că ei erau cei ce trebuiau să suporte consecințele. După anunțarea hotărârii, însă, reacția destinaților fiind evaluată ca foarte fermă și de o mare amplitudine, decizia s-a schimbat. Exemplele sunt nenumărate și la îndemâna; nu le putem uita, pentru că periodic altele vin să ne reamintească același *modus operandi*. Trebuie oare să ne felicităm că cel puțin în acest fel, deciziile guvernărilor se pot schimba și că aceasta este o parte a democrației, poate mai puțin luminoasă, la care aspirăm? De ce asistăm totuși la un demers răsturnat care dă impresia de incoerență a guvernării și care are drept efect încercarea de a împinge cetățenii spre periferia procesului de luare a deciziilor, cetățenii ce se găsesc astfel alungați din spațiul public sau evacuați din acesta în cea mai mare parte a timpului? De ce dialogul dintre reprezentanți și reprezentanți tinde să se rezume la momentul scrutinului sau la situații extreme (comunicare în caz de criză)?

Înainte de a încerca să surprindem efectele pe care le generează, trebuie, deci, să sesizăm cauzele, rădăcinile care constituie suportul acestui mod de a acționa. Pentru aceasta credem că trebuie să plecăm de la ceea ce pare să fie deviza guvernărilor, înainte și după 1996: *puterea nu are nevoie de interlocutori*. Ceea ce revine la a spune că puterea își ajunge sieși, este infailabilă tocmai pentru că este "puterea". Principala calitate a puterii pare astfel a fi nu exercitarea ei pentru, ci exercitarea ei de. Deținătorul, nu adresantul puterii este important, ceea ce stabilește o ordine de importanță, altfel spus primatul deținătorului puterii în fața celor asupra căror aceasta se

exercită.

Majoritatea celor care ne-au guvernat și, să nu ne facem iluzii, o bună parte din cei care ne guvernează, împărtășesc o anumită viziune asupra puterii, greu de redefinit pentru aceștia. Conform acestei, puterea se ia – e drept, se poate și pierde, cum ne-au demonstrat alegerile din 1996 când, pentru prima oară, din 1920, partidul care a organizat alegerile nu a fost cel care le-a și câștigat – însă atunci când se obține, cei ce o dețin se consideră proprietari ei pentru o vreme. Există, desigur, limite ale acțiunii lor, însă în limita puterii ce le este atribuită consideră că nu au a da socoteală nimănui, din moment ce ei sunt puterea. Modul în care a fost, și este încă tratată instituția opoziției trădează aceeași concepție asupra puterii: infiabilitatea puterii pentru că este puterea. Invocarea acestui argument absolut desparte taberele în mod absolut: pe de o parte, "puterea" care nu se înșeală, pe de altă parte, opoziția care, în ceea ce o privește, este tot timpul departe de adevăr sau de soluția bună. Karl Jaspers spunea că "adevărul începe în doi", că este nevoie de comunicare. Nu putem decât să constatăm că sistemul politic român post-decembrist susține contrariul; dovezile sunt lipsa de negociere, de dialog real la nivel parlamentar între majoritate și minoritate sau între membrii coaliției. Am putea fi uimiți că forțele democratice (fosta opoziție) sunt înclinate să reproducă același comportament, dacă nu l-am pune pe seama aceleiași concepții despre putere. Întrebarea legitimă care se pune, în opinia noastră, este de ce atunci când națiunea, în întregul său corp, sau anumite grupuri de cetățeni sunt vizitați de decizii capitale cu înrâurire directă asupra viitorului lor nu sunt consultați, nu li se cere părerea, fie pe calea dialogului direct sau mediat, fie pe calea referendumului, ca în cazul Elveției. Înțără în care cetățenii s-au exprimat prin vot, între martie 1991 și martie 1996, la nivel federal, de 17 ori în 61 de probleme, de la sistemul de asigurări medicale sau spațiu economic european, de exemplu, până la probleme ce țin de staționarea în apropierea gărilor sau de aparatelor de distilat. La unele din aceste consultări, participarea a fost numeroasă, la multe însă nu. Interesul, precum și soluționarea acestor probleme, au fost lăsate însă pe seama cetățenilor.

Raționamentul urmărit de guvernanți în România pare unul bazat pe intenția de a-i lua prin surprindere pe cetățeni, de a-i pune în față faptul

împlinit. Am face, credem, o greșală, dacă am consideră că poporul este abstract sau absent pentru autorități, cărora nu le-ar păsa, cel puțin în preajma alegerilor, de ceea ce cred alegătorii, sau dacă am aprecia că aceasta este unica cauză a lipsei de dialog între reprezentanți și cetățeni. Principala cauză nu se pare că rezidă în altă concepție, anume cea a superiorității aleșilor. Să ne amintim că o serie de miniștri, parlamentari, secretari de stat, decidenți în general, s-au exprimat clar sau au lăsat impresia că nu sunt înțeleși: poporul nu înțelege (evident, nici opoziția sau, după caz, partenerii de coaliție), nu pătrunde esența raționamentelor, a calculului guvernărilor, și scapă viziunea pe termen lung, sau profunzimea decizilor. Premisa este primejdiașă, cu atât mai mult cu cât este susținută de o teză împărtășită de o serie de autori celebri: poporul este bun pentru a-și alege reprezentanții, însă apoi trebuie condus, fiind incapabil sau imatur pentru treburile publice. Expresia "legiuitorul în înțelepciunea lui" poate fi extinsă: "guvernării în înțelepciunea lor". Punctul de plecare se fondează pe afirmația conform căreia poporul nu știe, de cele mai multe ori, ceea ce este bine, adecvat, favorabil etc., pentru el. În schimb, guvernările și, ei dețin elixirul vindecării tuturor problemelor ce traversează societatea la un moment dat. De aceea, în înțelepciunea lor, vor să facă "binele". Unui copil nu-i explică totul pentru că nu poate să înțeleagă. Lui î se face "binele", ceea ce este considerat bun, potrivit, adecvat, nimerit pentru el. A lăsă decizii importante, fără a provoca o dezbatere națională în probleme ce privesc interesul și destinul tuturor cetățenilor sau fără a consulta adresanții unor decizii circumscrise unui domeniu, problematici, categorii sociale (de a susține imaginea *poporului-copil*, unul chiar handicapăt, condamnat să nu se maturizeze niciodată și căruia și trebuie arătată veșnic "calea"). Nu trebuie uitat nici faptul că au fost voti, după alegerile din 1990 și 1992, care susțineau că poporul este imatur, că nu știe să discernă între bine și rău (voi care se situau, desigur, într-un cadru de referință, poziție de pe care apreciau taberele și le despărțea maniheist). S-a susținut chiar, dată fiind imaturitatea poporului român, renunțarea la votul universal, în favoarea celor cu putere de discernământ, ceea ce echivalează, să spune, dintr-un alt sens, cu aceeași imagine a *poporului-copil*. Același popor a operat, însă, alternanța la guvernare, iar opțiunea sa

pentru mult timp și devenind "realitatea".

Dacă toate deciziile se iau la centru, fără consultarea celor spre care se îndreaptă, de ce aceștia din urmă îl-ar respecta? S-ar putea pentru că alții sunt expuși sancțiunilor. N-ar fi oare însă mult mai sigur pentru punerea în practică a decizilor, ca cetățenii să participe la elaborarea și adoptarea unor proiecte majore care îi privesc, simțindu-se astfel implicați și responsabili pentru acestea? Nu ar fi oare aceasta cea mai sigură garanție a adeziunii și aplicării măsurilor luate, pentru că, din moment ce acestea au fost adoptate, înseamnă că reflectă interesele și aspirațiile majorității celor care au fost consultați? Din păcate, nu acesta este cazul multor decizii luate la centru. Spre exemplu, legislația privind Delta Dunării îi nemulțumește pe majoritatea celor ce locuiesc în această zonă a României. Ea a fost probabil întocmită de o comisie de experti, cert este, însă, că locuitorii Deltei nu au fost întrebați cum ar vrea să fie legile care îi privesc în mod direct. Fără consultări, fără discuții publice și schimburi de opinii, legea a fost impusă. Efectul ei este vizibil: fiind departe de realitatea și nevoile locuitorilor, ea este transgresată cu fiecare ocazie, atât pentru că nu ține cont de particularități și de situația reală din zonă, cât și pentru că nu are adeziunea locuitorilor care o percep ca pe un lucru ostil și impus. Înă o dată, legiuitorul în înțelepciune lui, a statuat.

Pericolul care pândește orice democrație, cu atât mai mult una Tânără cum este cea română, este pericolul restrângerii, plierii spre sine a indivizilor, spre familie și cercul său apropiat și, totodată, dezinteresul față de ceea ce este comun. Sentimentul independenței totale, acela că nimeni nu are nevoie de nimeni – individul singur poate răzbate – nu poate duce decât la izolare și, pe termen lung, chiar la dizolvarea sensului de viață în societate, de conviețuire cu alții. Oamenii nu sunt încurajați să se regăsească într-un spațiu comun, nu sunt incitați la participare și interesare față de ceilalți și față de ce este public doar dacă la intervale mari de timp sunt chemați să-și delege puterea unor reprezentanți. Omul, pentru a fi cointeresat, trebuie să simtă că interesul său individual se intersecează cu cel public, trece în mod necesar prin interesul public, fără să se confundă neapărat cu acesta. Or, dacă decizia nu este aproape de cetățean, dacă acesta nu poate participa direct la soluționarea unor probleme care îl vizează nemijlocit, în lipsă

acestor stimulente, este tentat să percepă spațiul public ca pe unul străin, să nu îl simtă ca pe un spațiu care este și al său, în condițiile în care posibilitatea de a participa la aceasta îi este restrânsă.

Tocqueville a observat, la mijlocul secolului al XIX-lea, că democrația americană a combătut și învins individualismul ce izvora din principiile egalității cu armele libertății, mai precis pe calea libertăților care "îi apropie pe oameni și îi determină să se ajute reciproc, în ciuda instincelor care îi separă". Și aceasta, ne spune autorul francez, pentru că legislatorii americanii nu au crezut că este suficient ca națiunea să-și aleagă reprezentanții, ci că trebuie acordată o viață politică fiecărei părți din teritoriul american, în scopul de a multiplica pentru cetățeni ocaziile de a acționa împreună, ocaziile de a participa și de a fi responsabili: "Este dificile să-l faci pe om să iasă din spațiul său pentru a se interesa de destinul statului, deoarece nu vede prea bine influența pe care soarta statului o poate exersa asupra destinului său. Dacă trebuie, însă, făcut un drum care să treacă pe la marginea proprietății sale, își va da seama imediat de raportul stabilit între această mică afacere publică și marile sale afaceri private. Va descoperi, fără să-i arate nimeni, legătura strânsă ce unește, în acest caz, interesul său particular, de interesul general" (Alexis de Tocqueville, *De la démocratie en Amérique*, vol. II, Garnier-Flammarion, Paris, 1981, pp 132-133). Putem spune că doar proximitatea risipește aburii abstractului, proximitatea dintre interesul individual și cel general și abstractul interesului general.

Societatea românească, după ce a investit enorm în dezbatările publice, pare să se fi repliat spre sine, atât pentru că fiecare individ este preocupat de dificultățile sale personale sau familiale, cât și pentru că nu este cointeresat și consultat. Deciziile fiindu-i exterioare, individul urmărește oarecum detașat de poziția unui spectator, ce se petrece în spațiul public, în care intervine, căteodată, când este atins în mod direct de hotărările politice care îl nemulțumesc. În acest fel, putem spune, cel mult, că i se testează reacțiile, dar nu că este consultat în mod real. Concluzia lui Tocqueville nu se pare relevantă pentru societatea noastră și, în special, pentru articularea dintre instituțiile statului și cetățenii: "Lăsând, deci, în seama cetățenilor, administrarea micilor afaceri,

mai mult chiar decât oferindu-le conducerea celor mari, îi interesăm în direcția binelui public și le arătăm nevoia pe care o au neîntrerupt unii de ceilalți, pentru a realiza acest bine public".

Nu ne putem, însă, împiedica să nu adăugăm că, în numele reformei, fiind agentul și artizanul ei, statul și-a atribuit, putem spune în mod necesar pentru o vreme, o sferă de intervenție extinsă. Poate că este momentul ca acesta să își restrângă sfera, să devină mai modest, să ia în considerare în mod serios și să aplique în mod practic principii ca subsidiaritatea, autonomia locală și descentralizarea serviciilor publice, ultimele două prevăzute de articolul 119 din Constituție. Aceste principii sunt susceptibile să îi implice mai mult pe cetățeni în chestiunile publice și, pe această calcă, să aducă decizia mai aproape de ei (proximitatea), să îi facă mai responsabili față de ceilalți și de viitorul comun. Ceea ce înseamnă, desigur, renunțarea la centralism, la concentrarea deciziilor într-un nucleu de comandă, control și aplicare.

Poate multe dintre aceste probleme se regăsesc, într-o măsură mai mică sau mai mare, în multe democrații, mai vîrstnice și mai venerabile decât cea română. Credem, însă, că aceasta contează mai puțin. Ceea ce trebuie să ne intereseze este ca România să nu intre în tiparele unui model politic spre care pare să tindă în momentul de față. Ceea ce trebuie să ne intereseze nu este, în nici un caz, argumentul scuză: și la alții este la fel sau chiar mai rău. Poate aderăm și ne resemnăm prea repede și automat când este vorba de "defectele" sau "disfuncționalitățile" inerente chiar și unui sistem democratic.

MANUEL FILON-MORAR - absolvent al Facultății de Științe Politice și Administrative din Universitatea București și preparator la aceeași facultate. Doctorand în filosofie la Universitatea București. Secretar de redacție la revista de științe politice "Polis".

Banii și politica

DAVID PLOTKE în dialog cu STELIAN TĂNASE

DAVID PLOTKE - doctor în sociologie, profesor de științe politice și șef al același departament la Facultatea de Științe Politice și Sociale "New School for Social Research" din New York, profesor de științe politice la Universitatea Yale și profesor de sociologie la Universitatea California. Este cercetător în domeniul politicii americane, al partidelor politice, al formelor politice naționale contemporane, ca și în domeniul teoriei politice contemporane. Autor al mai multor cărți printre care: "Ruptura democrată: de la Drepaturile Omului pînă la sfîrșitul ordinii democratice", "Construind o ordine politică democratică: reorganizarea liberalismului american în anii 1930-40" și al unui impresionant număr de articole, studii, recenzii și comentarii de factură sociologică și socio-politică.

S.T.: Prima mea întrebare este legată de marea dezbatere din Statele Unite despre bani și politică. Care este sensul acestei dezbatări aici?

D.P.: Problema primară este relația dintre bani și discursul politic. Cu alte cuvinte, cum poate cineva avea o campanie electorală, permitând, în același timp, oamenilor să aleagă singuri candidatul pe care să-l sprijine, normă democratică importantă, și să prevină alocarea inegală a resurselor pe o piață copleșită de procesul politic. Acesta este punctul principal care a fost subliniat în ultimii 25 sau 30 de ani, printr-o varietate de împrejurări politice, în Statele Unite. În principiu, aceasta este întotdeauna o problemă a pieței, acolo unde există instituții democratice. Totuși, în secolul 18 și 19, când politica, într-un anume sens, era mai locală, existau limite în ceea ce privește suma de bani pe care o puteai primi, limite privind capacitatea de a transforma banii

în discurs politic.

În secolul XX, trei mari schimbări au reformulat dezbaterea. Una este creșterea corporațiilor în sfera organizațiilor de afaceri, care au capacitatea unui act politic. Începând cu secolul XIX, acestea intră pe prima scenă socială și economică, unori între agenții scănelor politice. Există și alte feluri de agenți, pentru că aceștia nu sunt persoane, ci subiecte legale, așa că ei devin actori politici puternici și au o scară națională și resurse naționale cu mult mai mari decât resursele unor indivizi, cu câteva excepții ale marilor averi de familie.

Al doilea factor este că, în același timp cu apariția acestor corporații, apar și alte tipuri de organizații. Deci nu c'pur și simplu o problemă a industriei organizate după o scară a afacerilor, ci e o problemă a sindicatelor, a asociațiilor profesionale, care nu numai că sunt la fel de puternice ca și corporațiile, dar pot, de asemenea, intra în lumea politică drept agenți politici, cu resurse care depășesc de departe resursele majorității indivizilor.

A treia schimbare este dezvoltarea mijloacelor de comunicare în masă, mai întâi regionale și apoi naționale, care sunt mijloace foarte atractive de a ajunge la populație, dar, de asemenea, și mijloace foarte scumpe. Deci, există mijloacele comunicării politice, pe care nici o persoană care vrea să fie aleasă nu le poate ignora. Acest lucru produce o goană după bani. În termeni americanii nu a fost niciodată luată o decizie fermă, dar există o decizie tacită că e nevoie ca cineva să conducă, și voi descrie această decizie tacită, care nu a fost discutată cu adevărat niciodată, dar care are o anume tendință care a dus la situația prezentă. Se poate spune că procesul politic, adică o campanie electorală oficială, ar trebui izolat de piață prin unele mijloace ale controlului politic. Astfel încât, de exemplu, mediile să fie obligate să acorde candidaților legitimi o anume perioadă de timp;

urmând acest sistem, campaniile s-ar scurta. Există o mulțime de etape care urmăresc, de fapt, separarea procesului politic de contextul social și economic.

Acesta este un punct de vedere. Un altul e că nu se încercă să se facă din procesul politic unul public. În loc de asta, în mod continuu se distinge între corupție și tranzacții legale, între contextul procesului politic și procesul politic în sine.

Pe scurt, Statele Unite, având mai multe motive legate de cultura sa politică și de instituțiile politice, au ales a doua parte. Aceasta înseamnă că, permanent, regulile campaniei trebuie stabilite și restabile. Deoarece nu există un singur set de legi care să fi fost scris vreodată și care să reziste mai mult de câțiva ani și să țină pasul cu tipurile de schimbări petrecute în acest context.

În acest sistem se întâmplă continuu următorul fapt: candidații, căutând voturi, studiază fiecare parte a legii financiare a campaniei și încercă să găsească orice punct de slăbiciune în pachetul de legi pentru a obține un avantaj în competiția politică. Și, de fiecare dată când ceva se schimbă în acel context, sistemul de legi se destabilizează. Astfel, apare un avantaj de moment pentru una dintre tendințele politice în defavoarea celoralte, avantaj de care încercă să se profite cât mai mult posibil.

Această problemă a fost supusă Curții Supreme din Statele Unite, prin anii '70, pentru că se făceau eforturi să se scrie legi financiare riguroase pentru campanii. Aceasta a condus la o provocare pe variate motive legale și, cum se întâmplă în politica americană, când apare un asemenea conflict, de obicei, el ia o formă constituțională. Curtea Supremă a decis că banii reprezentă discursul politic, într-un sens în care Guvernul a arătat un interes foarte puternic pentru stabilirea unor legi privind o parte a finanțării campaniei. De obicei, acest interes trebuie definit ca o amenințare a corupției. Argumentul este că atunci când o formă de finanțare a unei campanii pare să aibă potențialul pentru a pune în practică o tranzacție coruptă, Guvernul poate interveni pentru a o preveni, pe motive de interes deosebit în protejarea onestității procesului de guvernare. Când problema e că unii oameni au mai mulți bani decât

alții și dau mai mulți bani candidaților, în principiu, aceasta nu reprezintă un interes deosebit. Linia de judecată, în spatele acestui fapt, este că într-o societate cu o piață prosperă vor fi întotdeauna inegalități, preferințe și niveluri diferite de interes în privința banilor. Dacă într-o altă societate, o mână de oameni ar avea bani și toți ceilalți ar fi destinația acestor bani, atunci există un argument puternic care să reglementeze preluarea întregului sistem, astfel încât oamenii bogăți să poată conduce procesul. Într-o societate cu o piață prosperă, milioane de oameni au suficienți bani ca să poată da bani pentru procesul politic. Astfel e foarte greu să observi diferență: dacă tu vrei să dai unui candidat 1.000 de dolari și eu vracu să dau altui candidat 100 de dolari e pentru că tu ești de zece ori mai bogat decât mine sau pentru că ţie îți pasă de zece ori mai mult.

Curtea Supremă a decis că nu există o instituție juridică ce poate face această constatare. În consecință, dacă nu e vorba de un interes de corupție, atunci vei fi tentat să tratezi banii ca pe un discurs. Așa că îi putem limita în anumite contexte, dar există multe moduri prin care oamenii pot obține mulți bani. Și ceea ce se întâmplă întârsește modelul care există de 20 de ani, adică un efort continuu de a strângi bani, condus de dorința de a fi ales în sistem și efortul permanent de a depăși limitele.

S.T.: Care sunt aceste limite?

D.P.: Voi descrie doar două dintre ele. Motivul pentru care le dău ca exemplu pe acestea două este din cauza acestui sistem de legi care e mereu supus schimbării. În trei ani, limitele pot fi totalmente schimbate, existând aceleași țeluri și aceleași obstacole. Una dintre distincțiile care continuă să apară în revistele de scandal este distincția dintre bani mulți și bani puțini. Există limite privind cât poți tu, ca individ, da unui candidat. Cu alte cuvinte, cât de mult poți da tu ca să fiu eu reales. Limitele variază, dar, în principiu, înțelegerea curentă este "OK, nu depăși măsura". Adică dacă tu ești Rockefeller și eu sunt senator, e o problemă reală dacă tu îmi dai două milioane de dolari pentru a fi folosite de mine în campania mea și eu folosesc jumătate în campanie și cealaltă jumătate în alte scopuri. Așa că e legitim să

limitezi sumele mari pe motivul că există pericolul corupției.

Pe de altă parte, dacă vrei să dai sume mici, adică bani pentru un partid sau o organizație sau altui agent politic, acest fapt e considerat o expresie a preferințelor tale politice pe care Guvernul nu îi le poate ordona. Să spunem că ai un milion de dolari pe care vrei să-i dai în campania pentru Camera Reprezentanților. Donezi pentru campanie zece mii de dolari, iar restul de 990.000 de dolari îi dai partidului. Însă, acești bani vor fi cheltuiți tot pentru campanie. Distincția inițială are o anume logică teoretică: dacă păstrezi mereu ideea corupției, atunci sumele mici pot fi foarte ușor absorbite și folosite într-o mulțime de scopuri astfel încât să înlocuiască sumele mari. Dau acest exemplu pentru că e legat de scandalul ce se petrece acum.

Se întâmplă două lucruri: unul este că atunci când președintele este în campania de realegere, distincția dintre bani donați lui ca și candidat și bani donați Partidului Democrat ca organizație e foarte vagă. Deci, chiar și în principiu, limita bani mulți-bani puțini, în acest context, e destul de neclară și, dacă tu ești o persoană bogată și președintele te sună, rugându-te să-l ajungi să dânde bani Partidului Democrat, trebuie să fii prost să nu știi ce se întâmplă. Corect?

Contextul care explică e că partidele politice americane sunt puternic centrate în jurul unor candidați. Ideea că există undeva o organizație clar disciplinată numită Partidul Democrat care propune candidați și că cineva poate folosi acea distincție ca bază pentru aceste întrebări politice și legale complicate în jurul sistemului de legi e foarte problematică. Pentru că nu există partide parlamentare disciplineate cum poți găsi în Italia sau în Germania. Ele sunt colecții de persoane remarcabile, de grupuri de interese și, chiar mai mult, de candidați printre care sunt întreprinzători. Problema de bază e că distincția bani mulți-bani puțini nu are cu adevărat baze instituționale clare în viața politică actuală, chiar dacă se desprinde total de distincția teoretică pe care Curtea Supremă încercă să o cizeleze.

S.T.: Cât de prezentă e corupția în acest proces? Corupția adevărată, mita.

D.P.: Cred că e puțină corupție în acest sens.

S.T.: E o problemă de reglementare? Se așteptă avantaje după reglementare?

D.P.: Da, e problema tipică ce apare într-un stat cu legi unde continuu trebuie să se ia tot mai multe decizii care conferă avantaje și dezavantaje. Nu e nici măcar un rol pasiv a ceea ce face statul. Statul, de asemenea, inițiază proiecte de diferite feluri. Iată corupția: voi descrie un scenariu de corupție. Primarul din Boston spune că un pod e pe punctul de a se prăbuși și e nevoie de cineva să-l reconstruiască. În zilele de demult, în România, doar statul se implica în toate, aşa că nu era nevoie de cineva să rezolve problema podului. În Statele Unite, statul nu e proprietarul a tot așa că se întocmește un contract pentru a se repară podul. Corupția e când cinci oameni licitează repararea podului și tu îi pui pe o listă și schimbi prețurile lor în ofertele pentru licitație. Așa că, în loc să câștige licitația numărul 1, primarul a primit bani de la numărul 2 ca să fie reales sau chiar a primit bani în particular, și dă contractul unui licitant mai prost. E un sens foarte convențional de corupție. Și cred că acest lucru se întâmplă din când în când. Se întâmplă însă destul de des ca să te îngrijoreze, dar asta se descoperă în Statele Unite, tinând să fie obiectul direct al acțiunii și investigației legale. Nu vreau să par însă naiv; asta se întâmplă mereu, mai ales la nivelele locale ale statului.

Un exemplu asemănător ar putea fi următorul: să spunem că orașul Boston vrea să facă ceva pentru a îmbunătăți comerțul în oraș și în jurul lui și se poate alege între trei soluții: se poate construi un nou pod, se poate lărgi sistemul de transport subteran și se poate ameliora starea acestui sistem. Nu există o licitație, pentru că procesul e prea deschis pentru a exista o licitație. În schimb, există un complicat proces politic și un proces economic de evaluare a celei mai bune soluții. Apoi se ivesc scopurile care influențează luarea acestei decizii; camera e plină de oameni care ar putea contribui la campania primarului și poate că undeva în toată această poveste, există câțiva oameni care pot deveni bogăți, în special prin această activitate. Dar ei nu sunt donatori importanți pentru

campanie, ci sunt prieteni ai donatorilor importanți.

Deci, nu există corupție în sensul tehnic al legii, privind favorurile făcute în schimbul banilor, dar e un anume mod de a manipula procesul politic cu ajutorul banilor, o corupție a alternativelor, a celor care ajung să discute cum vor decurge lucrurile. Felul cum ar trebui discutate aceste lucruri în Statele Unite, astăzi, e că poate există un proces politic clar corupt, într-o problemă locală, fără a exista prea multă corupție explicită. De ce fac oamenii acest lucru? Primarul o face nu pentru că e el personal corupt, ci pentru că, în acest sistem electoral de concurență, simte că trebuie să facă tot ce e legal posibil ca să fie reales. E un sistem neierțător: dacă nu strângi bani, ai necazuri. În 1995, Clinton nu a știut cum vor decurge lucrurile pentru el în 1996. Nu era nici pe departe la fel de popular cum a devenit, dar existau multe semne că s-ar putea să se confrunte cu o campanie de realegare dură. Așa că, decizia lui inițială, care a condus la această activitate de strângere de fonduri, a pornit de la ideea că aceasta e o bătălie politică pentru viața sa și că are nevoie să strângă mulți bani în 1995, pentru a preveni anumite lucruri în 1996. Acesta l-a făcut să depășească limitele în multe privințe. Privind înapoi, se poate spune: "De ce credeți că a trebuit să facă tot ce a făcut, când a câștigat atât de lejer? Nu a fost un excess?"

Sistemul e de așa natură, încât foarte rar poți prevedea evenimente cu un an sau doi înainte. Un candidat rațional face orice. Acest lucru ne trimite înapoi la problema partidelor slabe și a candidaților puternici. Dacă ar fi un sistem parlamentar, cu mai multe partide drept repere, ar fi posibil un calcul mult mai sigur al viitorului politic și un echilibru al acestuia. Dar, nici chiar președintele nu știe, cu adevărat, ce se va întâmpla în alegerile viitoare. Un președinte care spune: "Lucrurile stau bine, nu am de ce să fiu îngrijorat", care crede că lucrurile stau bine cu un an înaintea alegerilor, care nu are de gând să facă absolut totul să fie reales, se va dovedi a fi un George Bush. Când Clinton se gândeau la toate acestea, în 1995, el nu se gândeau la o teorie a selecției raționale din științele politice, ci a ajuns la această concluzie pentru că practica recentă i-a arătat ce i s-a întâmplat lui Bush. Așa

că începe să strângă acele sume mici în 1995, pentru el; în 1996 și 1997, tot ce face e la limită, în sensul că nimic nu e de ajuns, totul e la limită cerută pentru a-și întări puterea.

S.T.: Dar cred că a creat, în mod voit, o oportunitate pentru a discuta această limită, această graniță reprezentată de colecte neloiale. Aceasta e o oportunitate pentru că, în fiecare zi, ziarele sunt pline de articole cu dezbatările lui despre bani și politică. Cred că e o oportunitate bună.

D.P.: Cu siguranță că a făcut-o involuntar. Si acum e o situație foarte dificilă din punct de vedere politic. Pentru că nimenei nu știe cum să schimbe sistemul prezidențial. Nimenei nu știe într-adevăr cum să o facă.

S.T.: Nu există nici o soluție?

D.P.: Poate că există o soluție. Mai întâi de toate, însă alegerea pe care Statele Unite o fac nu va fi o soluție permanentă. Pentru că, oricare ar fi sistemul legislativ, toți candidații și creatorii lor de imagine își vor petrece timpul născocind cum să-i exploateze punctele slabe; aceasta este treaba lor, să fie realeși. Dată fiind hotărârea Curții Supreme, ar fi foarte greu să ne dăm seama cum s-ar putea rezolva acest lucru. Pentru că pare a fi o hotărâre a Curții Supreme, în acest moment, care spune că "banii înseamnă discurs politic". Programul de dreapta obișnuit le cerea candidaților să facă următoarea alegere: dacă ei candidează pentru președinție și dacă adună un anumit număr de voturi, pot primi fonduri. Dacă primesc fonduri, trebuie să nu-și mai cheltuiască proprii bani. Nu e un sistem naiv. Dacă ei decid că nu vor fonduri, pot face ceea ce vor. Acest lucru e pentru oameni ca Perot.

Oameni precum Clinton, democrații, acum, în sistemul american, nu pot strânge sume la fel de mari ca și republicanii. După standardele europene, ei pot strânge sume fabuloase, dar nu aceasta este comparația, pentru că ei nu candidează pentru Parlamentul din România.

tru că ei își pot folosi proprii bani.

S.T.: Ar fi mai bine pentru Congres, dacă ar fi mai mulți oameni bogăți acolo?

D.P.: E greu să știm cu siguranță. Pentru că nu au existat întotdeauna legi foarte stricte care să măsoare avuția oamenilor. Așa că, orice statistici ai consulta, vei subestima probabil numărul persoanelor bogate care au fost vreodată în Congres. În Statele Unite, e un fel de dezechilibru între oamenii bogăți: nu trebuie să pari prea bogat, dacă vrei să fii reales. Dar se știe că există acum un fenomen al oamenilor foarte bogăți, care nu au o carieră politică strălucită sau un ajutor, dar care sunt capabili să pozeze în figuri politice doar datorită averii de familie. Două persoane care v-ar putea fi cunoscute sunt Stephen Forbes, care a candidat pentru președinție, având o carieră politică anterioară, dar și o avere fabuloasă care a fost folosită. Cealaltă persoană este Perot.

Deci, pericolul programului de dreapta este că avantajează persoanele bogate în defavoarea celor mai puțin bogate. Si, dată fiind hotărârea Curții Supreme, ar fi foarte greu să ne dăm seama cum s-ar putea rezolva acest lucru. Pentru că pare a fi o hotărâre a Curții Supreme, în acest moment, care spune că "banii înseamnă discurs politic". Programul de dreapta obișnuit le cerea candidaților să facă următoarea alegere: dacă ei candidează pentru președinție și dacă adună un anumit număr de voturi, pot primi fonduri. Dacă primesc fonduri, trebuie să nu-și mai cheltuiască proprii bani. Nu e un sistem naiv. Dacă ei decid că nu vor fonduri, pot face ceea ce vor. Acest lucru e pentru oameni ca Perot.

Oameni precum Clinton, democrații, acum, în sistemul american, nu pot strânge sume la fel de mari ca și republicanii. După standardele europene, ei pot strânge sume fabuloase, dar nu aceasta este comparația, pentru că ei nu candidează pentru Parlamentul din România.

S.T.: Știi căți bani a cheltuit Clinton în ultima sa campanie?

D.P.: Nu știu suma totală, dar pot verifica pentru dumneavoastră.

S.T.: Cât de mare e prețul pentru un congresman pentru a fi ales în Senat sau în

Camera Reprezentanților?

D.P.: Pentru Senat depinde de mărimea statului, aceasta este singura diferență. Pentru că, dacă tu candidezi pentru Senat în Rhode Island, stat american, nu trebuie să cumperi mult spațiu mediatic, c un stat mic. Dacă însă candidezi pentru Senat în California, care are o populație de 33 de milioane, valoarea candidaturii pentru un post este...

S.T.: Mai mare decât în România...

D.P.: Da. În cursa pentru Senat, în statele cu o mărime medie, candidații cheltuiesc între 10 și 15 milioane de dolari. Si sunt cazuri când oamenii cheltuiesc și mai mult. Pentru Camera Reprezentanților, prețul, de asemenea, variază în funcție de regiune și de caracteristicile ei, dar cred că, în acest caz, se cheltuiește între jumătate de milion și două-trei milioane de dolari. Si, într-adevăr, depinde de cât de sigură și confortabilă c campania, cât de scumpă și urbană e piața. Cheia este cât de mult spațiu mediatic vrei să cumperi ca să atingi atâtia oameni. Acest lucru are un efect indirect asupra alegerilor pentru Camera Reprezentanților și anume: să spunem că tu candidezi pentru Congres în Kentucky, care e un district normal ca mărime, unde există un singur oraș și câteva zări, iar tirajul lor e scăzut. Dacă tu candidezi pentru Congres în New York, aici nu există mass-media locale. Dacă însă candidezi pentru Congres în Manhattan, trebuie să cumperi "New York Times", "The Post", zarele locale și trebuie să cumperi la fel de mult ca în Kentucky, pentru că e o cursă pentru Congres și trebuie să fii prezent tot timpul peste tot. Așa că nu cred că ar putea fi exclus ca o persoană, care candidează pentru Cameră, să cheltuiască două milioane de dolari.

Acestea sunt sume de bani enorme. Mulți pot fi strâniți prin corespondență și prin donații mici, dar se întâmplă atunci ca fiecare partid să conteze pe aceasta cu eficacitate. Dată fiind această presupunere, dacă poți strânge sume mari de bani de la persoanele particulare, acest lucru este foarte important datorită logicii competiției. Probabil, donațiile pentru campanii nu sunt foarte mari. Asta cred eu. Dacă noi candidăm pentru Congres, unul împotriva celuilalt, amândoi presupunem că putem strânge 500.000 de dolari, în districtul nostru, din donații

între 20 și 200 de dolari, de la oameni obișnuiți. Întrebarea este cine va reuși să strângă restul de 200.000? Chiar dacă tu i-ai adunat și ai 600.000 de dolari, iar eu 550.000, e clar pentru amândoi că 450.000 au venit din donațiile mici. Așa că, în ambele cazuri, spui: "Nu sumele mari sunt decisive, ci donațiile mici." Dar nu chiar aşa merg lucrurile, pentru că se presupune că, dacă nu poți obține aceste mici donații, nu ai face acest lucru de la început. Apoi, există donațiile mari ca rezervă. Asta face Clinton. Din această cauză își încheie campania cu o imagine dubioasă și cu o reputație proastă, pentru că există oameni care pot promite, în mod credibil, 200.000 de dolari, 400.000 de dolari, sume mari care pot fi folosite în campanie, la un moment dat. În termeni constituționali, aceasta e o adevărată problemă pe care trebuie să o rezolvăm.

Pe de o parte, dacă ești bogat și dai 200.000 de dolari pentru un partid politic, există o rațiune constituțională foarte puternică, ce îți permite să faci acest lucru.

Pe de altă parte, că acest lucru a ajuns să domine procesul politic, din ce în ce mai mult, este evident. Revenim astfel la ideea mea inițială. Chiar dacă subiectul nu a luat o turără bizară în presa națională, Clinton se îndreaptă spre o apărare a poziției sale, susținând că "de vreme ce nu am făcut favoruri pentru bani în mod evident, de vreme ce nu am planuit să înlocuiesc sumele mari cu donațiile mici, de vreme ce fac această distincție, atunci sunt în regulă și nu e nimic de discutat." El tratează acest subiect ca un avocat al apărării. Conduci cu viteză și lovești o mașină; dar se dovedește că celălalt tip conducea mai repede ca tine și că era beat. Asta face Clinton. Republicanii sunt o mașină. Pentru că ei vor să găsească o logică a ilegalităților comise de Clinton, care să fie acceptată și apoi să-l vâneze. Pentru că alternativa ar fi să-l vânezi pe motive politice mai largi, să spui că aceasta înseamnă corupție și este inacceptabil și înjositor pentru procesul politic.

Dar problema este că ei fac toți acest lucru; nu fiecare republican face asta la fel de mult precum Clinton, dar destui republicani o fac, aşa că nu au motive suficiente să-l vâneze pe el. E probabil ca în următoarele două luni, dezbaterea publică să se creioneze pe două piste: una, care va fi dezbaterea juridică, și atât Clinton

cât și republicanii au interes să se concentreze asupra ei, și va fi și o dezbatere simultană despre cum să privim relația dintre bani și constructorii de campanii.

Alegerea inițială a republicanilor este să se concentreze pe dezbaterea juridică și să-l găsească pe Clinton vinovat de ceva. Asta funcționează cel mai bine pentru ei. Decizia lui Clinton a fost să rămână la discuția juridică...

S.T.: Și să spună că "nu voi face niciodată ceva în afara legii".

D.P.: Persoana care urmează să fie distrusă de acest lucru este, cel mai probabil, Gore. Pentru că apărarea lui Clinton că nu a făcut niciodată ceva ilegal este suficientă pentru Clinton, dar nu pentru Gore...

Gore e într-o situație teribilă; nu-mi pasă în mod special de el, dar e imposibil să nu simpatizezi cu el pentru că, pe toate planurile, e o persoană mai onestă și mai plină de scrupule decât Clinton, dar acum e prins în această capcană pentru că, probabil, a făcut unele lucruri la limita legalității și pentru că, politic, nu e permis să calcă linia și să spui: "chiar dacă Clinton nu a făcut nimic ilegal, nu ar trebui să discutăm despre caracterul politic și moral al acestei persoane?" Dacă ar face așa, Clinton l-ar trimite în Mongolia să asiste la funeraliile oficiale.

(continuare în numărul viitor)

Document

CIFRELE TERORII**Consiliul securității statului**

- Strict secret -

- SERVICIU "C" – ex. nr. 1

Nr. 00880015
14 decembrie 1967

NOTA DE STUDIU

privind măsurile administrative luate de către organele Ministerului Afacerilor Interne asupra unor categorii de persoane, în baza unor decrete și hotărâri ale Consiliului de Miniștri.

Începând cu anul 1949, prin decrete ale Prezidiului Marii Adunări Naționale și hotărâri ale Consiliului de Miniștri, au fost instituite unele măsuri administrative îndreptate împotriva unor categorii de persoane ce se socoteau la vremea respectivă că prezintă pericol pentru securitatea statului.

Astfel s-a instituit măsura de:

- dislocare și fixare de domiciliu obligatoriu;
- internarea în unități de muncă și colonii de muncă;
- fixarea de loc de muncă obligatoriu.

Pentru aplicarea în practică a acestor măsuri, a fost investit prin acte normative respective, Ministerul Afacerilor Interne.

Prima măsură administrativă a fost:

I. DISLOCAREA ȘI FIXAREA DE DOMICILIU OBLIGATORIU

Această măsură a fost luată ca urmare a aplicării Decretului nr. 83 din 3 martie 1949 ce

se referea la naționalizarea pământurilor moșierești rămase în urma Reformei Agrare din anul 1945. Măsura viza foștii moșieri și familiile acestora, care au fost dislocați și cărora li s-a fixat domiciliu obligatoriu pe timp nelimitat în diferite localități din țară, iar acelora care nu au fost găsiți la domiciliu, la moșiiile lor, li s-a fixat domiciliu obligatoriu, pe timp nelimitat, pe raza orașelor unde au fost identificați.

În total s-a fixat domiciliu obligatoriu unui număr de 2.000 de familii, totalizând 3.000 de persoane.

Întrucât decretul nr. 83/1949 nu prevedea expres măsura dislocării și fixării domiciliului obligatoriu și pentru a exista un temei legal, s-a emis H.C.M. nr. 1.154 din 26 octombrie 1950, modificat prin H.C.M. nr. 344 din 15 martie 1951, care reglementa parțial problema stabilirii domiciliului obligatoriu pentru unele categorii de persoane, autorizându-se în acest sens Ministerul Afacerilor Interne.

În anul 1951, conform H.C.M. nr. 326 (exemplarul trimis Ministerului Afacerilor Interne a fost ars de Direcția Secretariat), Ministerul Afacerilor Interne a emis decizia nr. 200 (de existență căreia nu se cunoaște nimic), conform căreia se extinde măsura de dislocare și fixarea domiciliului obligatoriu și altor categorii de persoane, suspecte de activitate dușmanoasă, dintre care enumerăm:

- foști exploatatori (moșieri, industriași, chiaburi etc.);
- cei care au făcut parte din trupele germane S.S. și organizația paramilitară T.O.D.T.;
- membrii P.N.S.G., conducătorii G.E.G. și ai organizațiilor fasciste de tineret, precum și cei ce au fugit cu trupele germane și s-au întors;
- membrii organizației legionare;
- cei care au fost condamnați pentru activitate contrarevoluționară, familiile acestora,

precum și cei ce i-au sprijinit material sau moral;

- foști contrabandisti, gazde și călăuze pentru trecerea frauduloasă a frontierei;
- naționaliști: sârbi, germani, maghiari, cetăteni fugiti de regimul sovietic și alte categorii.

Conform deciziei nr. 200/1951 au fost dislocate din zona frontierei de vest din raioanele Sînicolau Mare, Timișoara, Deva, Reșița, Oravița, Mehadia și raioanele Bâneasa și Constanța din fosta regiune Constanța, un număr de 10.099 familii, însumind 43.899 persoane cărora li s-a fixat domiciliu obligatoriu și creat condiții de muncă și locuit în regiunile București, Constanța (raionul Fetești) și Galați.

Cu această ocazie au fost înființate 18 noi comune (prevăzute în anexa H.C.M. nr. 337/1954).

Operațiunea de dislocare a fost condusă de o comisie ministerială prezidată de fostul ministru adjunct al Afacerilor Interne PINTILIE GHEORGHE.

În anul 1952, conform deciziei M.A.I. nr. 239 (care de asemenea nu a fost găsită), au fost dislocate din centrele aglomerate ca: București, Petroșeni, Brașov, Constanța și altele, un număr de circa 6.000 familii din următoarele categorii de elemente:

- foști exploataitori (bancheri, industriași, mari comercianți etc.) și alții;
- familiile unor persoane condamnate pentru activitate contrarevoluționară, membrii organizației legionare și alte categorii.

Prin ordinul Ministerului Securității Statului cu nr. 838 din 4 decembrie 1952 au fost ratificate dislocările efectuate în perioada anilor 1951-1952 de Direcția Generală a Miliției.

Începând din anul 1952 fixarea domiciliului obligatoriu conform H.C.M. nr. 1.554 din 22 august 1952, se face la propunerea comisiilor regionale M.A.I. de către o comisie centrală a Ministerului Afacerilor Interne formată conform deciziei nr. 744 din 25 august 1952, elementelor dușmanoase și suspecte din orașe și centre muncitorești prevăzute în următoarele categorii:

- toți foștii exploataitori ale căror bunuri au fost naționalizate conform legilor Republicii Populare Române;

- rudele trădătorilor de patrie și spionilor care au fugit peste graniță în 1945;
- familiile celor condamnați pentru crime de trădare de patrie și spionaj.

Hotărîrea Consiliului de Miniștri nr. 337 din 11 martie 1954, abrogă H.C.M. nr. 1.554/1952 și autorizează Ministerul Afacerilor Interne să fixeze domiciliu obligatoriu după noi criterii elementelor care la eliberarea din închisori sau lagăre dovedesc că nu s-a reeducat și prezintă pericol pentru securitatea statului, pe o perioadă între 6 luni și 5 ani, în cele 18 comune nou înființate în regiunea București, Constanța și Galați.

Părăsirea domiciliului obligatoriu se sănătionează conform Decretului nr. 77/1954 cu închisoare corecțională.

Hotărîrea Consiliului de Miniștri nr. 237 din 12 februarie 1957 dată în completarea H.C.M. nr. 337/1954 precizează că "Ministerul Afacerilor Interne poate stabili domiciliu obligatoriu și celor care prin fapte sau manifestări încearcă să primejduiască regimul de democrație populară".

În baza H.C.M. de mai sus s-a fixat domiciliu obligatoriu pe termen limitat și nelimitat unui număr de 2.241 persoane astfel:

- 1.997 persoane cu ocazia eliberării din detenție;
- 244 persoane conform propunerilor organelor informativ-operative sau de anchetă, persoane care au favorizat sau ajutat pe membrii unor organizații subversive și asupra cărora nu s-a luat măsura de trimitere în justiție.

Din datele pe care le deținem, s-a stabilit că în perioada anilor 1949-1961 au fost dislocate și fixat domiciliu obligatoriu unui număr de aproximativ 60.000 persoane, din care pe categorii, situația se prezintă astfel:

- moșieri circa 2.000 familii cuprinzând 3.000 de persoane;
- din zona de frontieră 10.099 familii cu 43.891 persoane;
- conform deciziei M.A.I. nr. 239/1952 un număr de 6.000 familii cu 9.000 persoane;
- în baza deciziilor individuale ale comisiilor M.A.I. unui număr de 4.052 de persoane.

Ridicarea restricțiilor domiciliare pe etape, astfel:

1) Conform ordinului rezolutiv al ministrului Afacerilor Interne general locotenent ALEXANDRU DRĂGHICI, de către o comisie compusă din ofițeri de milie și securitate condusă de fostul locotenent colonel EINHORN WILHELM, comisie care în perioada februarie-iunie 1954, deplasându-se în teren, a ridicat pe loc, în baza analizei făcute, restricțiile domiciliare unui număr de circa 5.491 familii (excepțind cei dislocați conform deciziei nr. 200/1951), familii ce cuprindeau bătrâni, persoane bolnave, dislocați din greșeală etc. Pentru aceștia deciziile de ridicare a restricțiilor domiciliare au fost semnate ulterior de primul locuitor al ministrului Afacerilor Interne.

Au mai rămas cu domiciliu obligatoriu un număr de 2.647 familii din categoria foștilor exploataitori.

2) În baza ordinului ministrului Afacerilor Interne nr. 161 din 29 iunie 1954, s-a constituit o nouă comisie care în baza deciziilor nr. 6.100 și 6.200 pe 1955 au ridicat restricțiile domiciliare majorității persoanelor din categoria prevăzută de ordinul nr. 200/1951 (cei din zona frontierei de vest), rămânind cu domiciliul obligatoriu 112 familii cuprinzând 328 persoane din categoria foștilor exploataitori.

Majoritatea acestor persoane s-a reîntors în zona frontierei de vest, unde au fost repuse în drepturile anterioare sau despăgubite, după caz.

Ulterior ridicarea restricției domiciliare s-a făcut pe bază de decizii individuale, la cerere sau la termen, ajungându-se ca în cursul anului 1964 să se ridice restricțiile domiciliare tuturor persoanelor din această categorie. În prezent, mai există cu domiciliu obligatoriu un număr de 6 persoane din care 3 pe termen nelimitat și 3 pe termen limitat.

II. INTERNAREA ÎN UNITĂȚI DE MUNCĂ

Această măsură administrativă a fost luată în baza decretului nr. 6/1950 și a H.C.M. nr. 2/1950 asupra următoarelor elemente:

a) "acei care prin faptele sau manifestările lor, direct sau indirect, primejduiesc sau încearcă să primejduiască regimul de democrație populară, îngreunează sau încearcă să îngreuneze

construirea socialismului în Republica Populară Română, precum și acei care în același mod defâimează organele puterii de stat, dacă aceste fapte nu constituie sau nu pot constitui prin analogie, infracțiuni".

b) cei condamnați pentru infracțiuni împotriva securității statului care la expirarea executării pedepsei nu dovedesc a fi reeducați.

Aplicarea decretului nr. 6/1950 s-a făcut de către Ministerul Afacerilor Interne conform ordinului nr. 100 Cabinet din 3 aprilie 1950 pe termene între 6 luni și 2 ani (care se putea reduce sau prelungi) unor categorii de persoane din care enumerăm:

- cei ce lansează sau răspindesc svenuri alarmiste, tendențios dușmanoase, ascultă și difuzează propaganda deșănțată a posturilor de radio imperialiste;

- cetățenii români ce întrețin legături de prietenie cu membrii familiilor ambasadelor imperialiste sau cei care frecventează manifestările propagandiste ale acestora;

- cei ce aduc injurii Partidului Comunist Român, conducătorilor săi, guvernului etc.

Conform decretului nr. 6/1950 (abrogat prin decretul nr. 257/1952) care schimbă denumirea de unități de muncă în colonii de muncă a H.C.M. nr. 1554 din 22 august 1952 și a deciziei M.A.I. nr. 744 din 25 august 1952 au fost trimise în unități și colonii de muncă în perioada 1950-1954 un număr de 22.077 persoane, astfel:

- în 1950 în unități de muncă 5.154 persoane;

- în 1951 în unități de muncă 2.519 persoane;

- în 1952 în colonii de muncă 11.913 persoane;

- în 1953-1954 în colonii de muncă 2.491 persoane.

Numărul mare de elemente trimise în colonii de muncă în anul 1952, este format din persoane ce au lansat svenuri alarmiste cu ocazia Reformei monetare din acel an, membrii legionari reținuți conform ordinului M.A.I. în perioada 18-19 iulie 1952, persoanele din conduceră fostelor partide burgheze, reținute conform ordinului nr. 490 din 1952 Cabinet și

altele.

Eliberarea s-a făcut la cerere sau termen pe bază de decizii ale Ministerului Afacerilor Interne, marea lor majoritate fiind însă eliberată conform H.C.M. nr. 337/1954 care abrogă H.C.M. nr. 1.554/1952 prevăzând desființarea coloniilor de muncă, eliberarea persoanelor existente în ele sau deferirea unora organelor de urmărire penală pentru faptele comise.

Aplicarea H.C.M. nr. 337/1954 s-a făcut de către o comisie compusă din ofițeri de securitate și procurură condusă de un locțiitor al ministrului Afacerilor Interne, operațunea terminată în luna iulie 1954.

III. FIXAREA DE LOC DE MUNCĂ OBLIGATORIU

La data de 17 februarie 1958, Prezidiul Marii Adunări Naționale a emis decretul nr. 89 care prevedea că "pot fi stabilite în locuri de muncă anume destinate persoanele care prin faptele sau manifestările lor primejdiveșc sau încearcă să primejduiască ordinea de stat, dacă acestea nu constituie infracțiuni".

H.C.M. nr. 282/1958 dată în aplicarea decretului nr. 89/1958 stabilea că se poate fixa loc de muncă obligatoriu, următorilor:

- foștilor legionari ce au avut funcții de la șef de garnizoană în sus, cei care după expirarea pedepsei nu s-au reeducat sau care prin faptele sau manifestările lor primejdiveșc ordinea în stat, dacă acestea nu constituie infracțiuni;

- alte elemente care prin fapte sau manifestări primejdiveșc sau încercă să primejduiască ordinea în stat, dacă acestea nu constituie infracțiuni.

Măsura stabilirii în locuri de muncă se putea lua pe o durată de 2 pînă la 6 ani de către o comisie a Ministerului Afacerilor Interne formată din 2 adjuncți ai ministrului și un locțiitor al procurorului general (general maior BUCSAN GHEORGHE sau colonel DRAGOȘ COJOCARU).

În baza acestor acte normative, în perioada anilor 1958-1963 s-a stabilit loc de muncă obligatoriu unui număr de 3.658 persoane care în raport de faptele lor se împart astfel:

- cei care au instigat și participat la răzmerite 2.696 persoane;

- cei care la eliberarea din detenție nu au dovedit că s-au reeducat, 545 persoane;

- legionari aflați cu domiciliu obligatoriu în comunele noi care prezintau pericol pentru unitatea statului.

Toate persoanele aflate în loc de muncă obligatoriu au fost puse în libertate în cursul anului 1964, în baza ordinului ministrului Afacerilor Interne.

Dintre actele normative enumerate, mai sunt în vigoare:

- pentru fixarea domiciliului obligatoriu decretul nr. 258/1952 H.C.M. nr. 337/1954 și 237/1957;

- pentru fixarea de loc de muncă obligatoriu decretul nr. 89/1958 și H.C.M. nr. 282/1958.

PENTRU ȘEFUL SERVICIULUI
LOCȚIITOR ȘEF SERVICIU
Locot. Colonel,
Breahnă Iordache

Redactat: Cpt. Dumitran M.
Dactilo: Lt. Mj. Stan N.
scrisă în 4 exemplare
ex. nr. 1 la Tov. Președ. al C.S.S.
ex. nr. 2 la Tov. Vicepreșed.
ex. nr. 3 la
ex. nr. 4 la Serv. "C"

(continuare în numărul viitor)

Arhivele SRI, fond "D", dosar nr. 7778,
vol. 36, filele 36-69.

O retorică anti-occidentală

GEORGE VOICU

Occidentul și spiritul critic

Occidentul este prin definiție interogator și iscoditor, neliniștit și nemulțumit de sine. Spiritul occidental, dacă există, și dacă este identificabil prin ceva, apare ca avînd acest prim semn distinctiv al punerii în chestiune, al cercetării temeiului oricărui lucru, uneori pînă la subminare. Si, ca un al doilea semn distinctiv, el secondează acest demers cu acțiuni pe măsura lui. Altfel spus, Occidentul este critic, în primul rînd cu sine, din rațiuni cît se poate de practice.

Democrația de azi este, la rigoare, produsul politic al spiritului critic. De la *Glorious Revolution* și pînă la mariile declarații de drepturi – americană și franceză – din secolul al XVIII-lea, și din acel moment și pînă azi, asistăm de fapt la legitimarea și, finalmente, la triumful, cultural și politic, al acestui spirit critic. Punerea în chestiune a lumii și provocarea ei, atingind cîteodată chiar culmea schimbării bruște și totale (revoluția), toate aceste sunt neîndoînelnic un mod de a fi al culturii occidentale. A critica Occidentul este deci cît se poate de occidental. (Este de presupus că pînă și critica extra-occidentală a Occidentului este "învățată" – nu în întregime, dar într-o măsură însemnată, semnificativă – de la critica occidentală a Occidentului.)

Dar nu numai democrația se leagă genetic de spiritul critic, ci și – oricît ar părea de bizar – cele două totalitarisme pe care istoria le-a cunoscut. Atât ideologia comună cît și cea fascistă au luat naștere din silogismele critice europene îndelung exersate și radicalizate. Acestea însă, odată materializate în regimuri politice, n-au mai permis spiritul critic în spațiul lor public; l-au interzis pentru că-l simțeau incompatibil, pentru că vedea în el germenele unei alternative. S-au înstrînat astfel chiar de cauza care le-a creat. Totalitarismele sănt, de aceea, paricide. Iată de ce ideologiile totalitare au fost nu atîț copiii spiritului critic

(pentru că nu l-au moștenit, dimpotrivă) cît avortonii acestuia, făpturile teratologice ale criticii ajunse pe culmea negaționismului și auto-suficienței.

Spiritul critic autentic nu este aşadar demolator sau vandal. În acțiunea sa curentă, el nu urmărește distrugerea obiectului asupra căruia se exercită pentru simplul motiv că un asemenea act s-ar întoarce în cele din urmă împotriva lui. Spiritul critic are drept scop doar îndreptarea, însănuțirea. El este unul *curativ*. Asprinile lui țin de rigorile tratamentului, neplăcerile – de inconfortul inevitabil al terapiei. Democrația occidentală este iarăși cel mai bun exemplu: avem de-a face cu ea din momentul în care avem de-a face cu opozitia sistematică. Democrația înseamnă, între altele, instituționalizarea spiritului critic. În aceste condiții politice noi, e absolut necesară o *etică a adversității*. Iată de ce, oricît ar părea de ciudat, spiritul critic presupune, în manifestările sale cotidiene, *respectul* pentru lucrul criticat. (Ceea ce se regăsește și în forma *urbană* pe care o îmbracă, formă care are o certă valoare igienică.) Din acest punct de vedere, spiritul critic nu poate fi absolut, ci doar *relativ*. Foarte un pic lucrurile în direcția acestei relativități, s-ar putea înainta pînă la paradox, afirmînd bunăoară că spiritul critic autentic este *întrucîtiva conservator*. Si nu cred că astfel s-ar risca prea mult, avînd în vedere că mulți dintre cei ce-l utilizează cu succes sănt dintre cei ce pierd; spiritul critic este, în aceste cazuri, ceea ce le rămîne întotdeauna învinșilor, ceea ce nu le poate fi luat, consolarea la care au tot dreptul! Criticismul junimist ar putea fi un bun exemplu în acest sens.

Spiritul critic este, potrivit exemplelor de mai sus, ambivalent. Asemenea medicamentelor, ba chiar – cum am văzut – medicament el însuși, "supra-doza" critică se poate dovedi dezastroasă, uneori chiar fatală. Valoarea terapeutică a spiritului critic ține aşadar de homeopatie; altminteri, folosit

în exces, el poate antrena chiar un efect letal. Procesul acesta invers este adesea de durată, cu lungi stagiile de gestație și de agonie. El e dependent înainte de toate de gradul de dezvoltare a unei democrații: o democrație așezată, rodată, fiabilă e, se înțelege, mai rezistentă în fața criticii de acest tip (excesiv) decât una incipientă, aflată în stadiul de experimentare, ne-maturizată sau și cu numeroase disfuncții.

Prăbușirea democrației românești spre sfîrșitul anilor '30, avataurile imediate ale acestei prăbușiri și instaurarea lesnicioasă și "triunfătoare", în cele din urmă, a regimului comunist, toate aceste tragice experiențe politice nu sunt fără legătură cu radicalismul critic ce s-a exersat în cultura noastră încă din ultimele decenii ale secolului trecut. "Criticismul" junimist-conservator – păstrând încă, în ciuda unor excese (ale lui Eminescu sau Conta, bunăoară), echilibrul autenticului spirit critic – avea să fie moștenit selectiv de radicalismul critic al mai multor curente ideologice (Aurel C. Popovici, A. C. Cuza, Nichifor Crainic, Nae Ionescu și discipolii săi, etc.), pregătind astfel spiritul public pentru o soluție ne-democratică. Modelul politic occidental, pe care România se edifica de cîteva decenii, le apărea acestor radicali ca revolut și alienant, ineficient și antinațional, ceea ce-i făcea să ceară imperios abandonarea lui. Dictaturile ce au urmat (regală, militar-legionară, militară, comunistă) n-au întîmpinat rezistențe semnificative pentru că, sociologic, terenul fusese pregătit: se crease într-un fel o cultură politică permisivă cu asemenea soluții, dacă nu chiar congruentă cu ele.

Toate aceste dictaturi au fost anti-occidentale într-o măsură mai mare sau mai mică. Dictatura comunistă a fost însă de departe, cel puțin programatic, cea mai redutabilă din acest punct de vedere: ea a demonizat Occidentul și în același timp s-a prezentat pe sine ca întruchipare a perfețiunii. Dar, paradoxal, ea a fost totodată contradictorie cultural. Critica absolută și mecanică a Occidentului avea efecte de bumerang, întorcindu-se de fapt asupra / înspre mașina politică din care ieșea incontinent și previzibil. Criticarea Occidentului ținea tot mai mult, pe măsură ce anii treceau, de un ritual golit de conținut, lipsit de finalitatea preconizată. Pe scurt, ea se discredită prin exces și prin servitute. Folosirea ritmică a aceluiași text stigmatizant era un reflex condiționat, care semnală exclusiv abdicarea utilizatorului în fața somăției politice. Limba negativă își crease

deci un alt lexic și o altă gramatică, ambele restrînse și atipice; cuvintele, aparent aceleași din limba obișnuită, spuneau totuși altceva, intruvabil în dicționare și inanalizabil filologic.

Sensul originar al acestor cuvinte a început însă să fie recuperat, iarăși paradoxal, abia atunci când mașina care le producea și-a încetat producția de serie mare. S-a întîmplat asemenea celor ce știau o "poezie" din copilărie dar pe care o "prîcep" abia la maturitate. Realitatea "rea" instaurată în jurul lor i-a obligat pe mulți să "analyzeze" și să dea sens unui text critic pe care-l reînuseră cumva doar mnemotehnic. N-a fost deloc greu, căci mulți din aceștia fuseseră înainte actorii care reprodusese în anii de-a rîndul textul anti-occidental lipsit de noimă și ei aveau de legitimat, acum, un trecut. Complicitățile de acest ordin, oricără de samavolnice ar fi fost, au totuși o inerție considerabilă. Nu e deci deloc de mirare că mercenarii ideologici de ieri recidivează azi. și o fac, de data aceasta, cu ceva prospetime, căci realitatea post-comunistă este "inspiratoare" și susține destul de bine mesaje critice radicale. Cu toată această revigorare, discursul în cauză este încă marcat de vechile șabloni și stereotipuri, ceea ce-l așează mai degrabă într-un muzeu ideologic decât în actualitate. Nu pe el îl voi avea în vedere aici.

De la critica punctuală la criticismul general

Discursul critic radical la adresa Occidentului este practicat astăzi în România și de o altă categorie de intelectuali, total străină de convențele categoriei anterioare. Mai mult, unii dintre semnatarii acestuia s-au raportat de-a lungul timpului în general favorabil la lumea occidentală, împărtășind valori ale acesteia și chiar pledînd pentru transferul lor în spațiul public românesc; alții au vechi stagiile în Occident (au trăit sau trăiesc acolo), ceea ce conferă retoricii lor critice un dram de verosimilitate necondiționată sau, mai corect spus, o sansă persuasivă în plus. Cu toate acestea, în cîteva intervenții publice ale acestor lideri de opinie, critica Occidentului atinge un prag care marchează fragilitatea mesajului pro-occidental.

Desigur, multe din aceste texte critice cu Occidentul nu sunt anti-occidentale în mod programatic, ci doar punctual. Ele se înscriu, la rigoare, în tradiția critică europeană și americană, întîind aspecte precise și nepunînd în chestiune temeiul culturii și democrației occidentale. Bunăoară,

critica Uniunii Europene pentru politica vizelor aplicată României, stat cu care arc un acord de asociere, are o indiscretabilă îndreptățire cîtă vremc alte țări din regiune, avînd același statut față de UE, beneficiază de un cu totul alt regim al vizelor. Într-o asemenea situație, cînd o personalitate culturală și politică sancționează mediocritatea birocașilor europeni, mărturisindu-și teama că aceștia nu au un concept al construcției europene, ea se așează pe poziții... europene. Sau chiar cînd un senator susține, și încă apăsat, că în Consiliul European se ascunde "dușmanul Europei", știm că, înapoiă acestui aprecieri, există un concept cultural al Europei care o face posibilă și, estetic, într-o anumită măsură inteligibilă. Detașările ironice față de consumismul cultural occidental marcat de kitsch se înscriu și ele în aceeași paradigmă critică, fiind congruente cu – să zicem – spiritul parizian sau german. Un asemenea discurs nu este deci anti-occidental. Dimpotrivă, el se articulează cu valorile occidentale, fiind mai degrabă pro-occidental.

De aici și pînă la derapajele fără echivoc anti-occidentale drumul este însă în multe cazuri destul de scurt. Discursul critic vizînd Vestul atinge adesea punerea în chestiune a unor valori ale democrației care nu mai lasă nici o sansă modelului său de cultură și civilizație. El demonizează global Occidentul în mesajul pe care-l transmite, deși de cele mai multe ori pleacă de la aspecte secvențiale sau periferice. În felul acesta, îl înlătură ca model de cultură și de civilizație pentru România.

Sînt identificabile mai multe teme pe care se construiește acest discurs cu morală anti-occidentală. O acuză relativ frecventă este aceea că Occidentul a fost întrucîptiva complice la instaurarea regimurilor comuniste în Europa de est și, mai apoi, le-a cauționat într-un fel sau altul, situație care-l face și astăzi, după căderea comunismului, confuz, echivoc, de nu chiar interesat pentru o imagine cosmetizată a comunismului. Așa se face că Occidentul apare astăzi ca un avocat (cînd dezinteresat, cînd interesat) al comunismului. Atacul anti-occidental se construiește deseori apelînd la o motivație anticomunistă și în numele anticomunismului: "Eu sunt convins că Occidentul, în primul rînd, este cel care frînează peste tot procesul comunismului; mari grupuri de presiune, importante lobby-uri occidentale îl frînează."¹ De ce se întîmplă acest lucru? Pornirea anti-occidentală are o ingenioasă "explicație": stînga occidentală, care ar fi cucerit practic viața politică,

instituind o abuzivă egalitate între ea și democrație, pervertind sensul noțiunilor politice. "Și oamenii de stat de dreapta, azi la putere în Franță, sînt tot de stînga"², se afirmă fără teamă de ridicol într-un text.

Într-o asemenea situație, Occidentul apare ca fiind, de nu complice, atunci tăinuitor al unor orori, prin insensibilitate în fața crimelor comuniste de care dă dovadă, prin refuzul de a le trata după măsura Holocaustului. Interesată este într-o asemenea discriminare aceeași stîngă occidentală, devenită omnipotentă. Ideea că "stînga" este, din perspectivă occidentală, egalul "democrației" are de altfel mulți suporterî în mediile intelectuale de la noi. Această "realitate" este, se înțelege, motiv de imensă insatisfacție. Este ceea ce susține un alt om de litere care, în treacăt fie spus, își află rezidență în același "stîngist" Occident: "stînga" și "democrația" "sînt aici sinonime"; în consecință, "noțiunea de 'intelectual de dreapta' este, în Occident, aproape un nonsens".³

Desigur, semnatarii acestor idei n-ar accepta nici în ruptul capului să se considere anti-occidentali. Poate că nici nu sînt. Cert este însă că idei precum cele de mai sus contin – fie că autorii lor știu, fie că nu știu – un potențial anti-occidental considerabil, căci, odată acceptate, ele devin premise care afectează raționamentul politic într-un chip inevitabil. Pledoaria lor pro-occidentală este subrezită de aceste argumente, cu atît mai mult cu cît ele fac loc, insidios uneori, deschis alteori, unei viziuni conspiraționiste asupra Occidentului. Dacă noțiunea de "intelectual de dreapta" este inconcepțibila din punct de vedere occidental, faptul s-ar datora preponderenței intelectualilor de dreapta în cultura română. Ar avea, aşadar, un scop anti-românesc. Am asista astfel la un fel de manipulare semantică a cuvîntului "democrație" pentru că Europa și-ar fi propus să țină România și alte cîteva țări din est la distanță, într-un soi de eternă carantină culturală și politică. "De oricine și în orice scop ar fi dirijată această propagandă, ea nu face decît să servească îndepărtarea României de Occident. (...) Poate că e un fapt minor, dar sînt unii plătiți exact pentru a contabiliza astfel de lucruri, pentru anumite țări dintr-o anumită parte a Europei, așa ca, la momentul potrivit, să se poată spune: acești indivizi nu sînt democrați, n-au ce căuta în Europa!"⁴.

Dar nu numai stînga occidentală complozează împotriva României, potrivit acestui discurs,

ci și intelectuali aparținând culturii române, care urmăresc perfid un scop anti-românesc. Într-un text evident anti-occidental, dar care se pretinde... pro-occidental, se susține: "Cu adevărat curios rămîne faptul că adeptii de azi ai occidentalizării României (domnii V. Tismăneanu, Norman Manea, Z. Ornea, Gabriel Andreescu, Andrei Cornea, Leon Volovici, Victor Eskenazi, Ioan Bogdan Lefter, și, mai de curînd, Marta Petreu, Eugen Negrici și Vasile Popovici) se înverșunează să minimalizeze, să nege și să distrugă tocmai ceea ce Occidentul a recunoscut mai viabil din valorile românești ale acestui secol."⁵ "Perfidia" celor nominalizați, cunoscuți în general pentru examenul critic pe care l-au făcut unor aspecte ale culturii române, este "demascată" cu vigoare naționalistă: "Nu 'trecutul' lui Eliade, repetăm, deranjează, în ultimă instanță pe acești cetăteni ai lumii, ci 'ideea de românitate', specificitatea ortodoxă, conștiința statului unitar național român, valoarea sacrificială a libertății, dobîndite odată cu independența cucerită a țării, sensul conservator al tradițiilor noastre sud-est europene, cu un cuvînt tot ce e mai *semnificativ românesc*".⁶ Și paradigma aceasta conspiraționistă se pretinde a fi în slujba integrării României în lumea occidentală, în final arătând "ce s-a intenționat și ce se intenționează": pierderea identității, sub pretextul acum al unei pleoarii pentru occidentalizare, tinzînd să ne arunce din nou, în afara Europei, de fapt, în spațiul tenebros al nebuloasei asiatici.⁷

Alteori, textelete anti-occidentale sunt construite pe tema cotidianului lumii occidentale, receptat selectiv și aglutinat într-o imagine șarjată, producătoare de fiori. Occidentul capătă astfel attributele contra-modelului. Redactorul-șef al unui influent cotidian, întors dintr-o vizită în SUA, oferă cititorilor un portret halucinant, coșmareasc al "lumii noi" de azi: profesorii îi învață pe copii să și reclame părinții; *teenagers* americanii sunt violenți pînă la barbarie; criminalizarea "hărțuirii sexuale" a introdus arbitrariul și abuzul, victimizînd pe inocenți; homosexualitatea este endemică; imperativul de a fi *politically correct* în viață publică americană crează ravagii, minoritari negri, de pildă (dar nu numai ei) exercitînd o veritabilă tiranie asupra majoritarilor; "asistența medicală (este asigurată – n. m.) pentru tot soiul de gunoaie umane", semn parcă al unei gravc degenerențe, etc. etc. "După cum se vede, situația cea mai incomodă o are în SUA, în clipa de față, o persoană

care este alb, bărbat, creștin, heterosexual. La fiecare pas, el poate fi dat în judecată de copiii săi, de negri, de femei și de cui îi mai trece prin cap. Ceea ce se practică acum în SUA pe plan social este un soi de 'comunism' cu ciudate reflexe familiare celor care au trăit în anii '50 în Est."⁸

O asemenea percepție a lumii americane nu este izolată. 'Corectitudinea politică' îl îngrozește nu numai pe liderul de opinie din care tocmai am, citat, ci pe mulți, chiar foarte mulți intelectuali români. În mediile noastre intelectuale a devenit de bon ton să iei cît mai în derîdere acest mod american de respect, să-l ironizezi, să-l persiflezi, să-ti arăti astfel superioritatea culturală și politică. În fond, se susține adesea, "corectitudinea politică" e o formă de cenzură, comunistoidă, poate – după cum am văzut mai sus – chiar stalinistă, un evident atentat la libertatea de expresie. Concret, spre a da un exemplu oarecare, a spune "rrrom" în loc de "țigan" este principal inaceptabil. În consecință, o atare substituție poate fi judecată – în funcție de verva stilistică a retorului - ca un moft, ca o țicneală sau ca o lașitate, sau chiar ca un act antinațional, căci subminează moravurile sănătoase ale poporului. Și "hărțuirea sexuală" apare, pentru noi, români, tot ca o expresie a degenerării culturii americane ce trebuie negreșit sanctionată. În fața decadenței pe care o cunoaște America azi, România e întruchiparea sănătății naturale, a virilității neostoite, fără de care spiritul creator s-ar simți castrat. Iată o probă în acest sens luată dintr-un alt articol: "Dacă ar fi trăit în SUA în a doua jumătate a secolului douăzeci, Eminescu ar fi riscat să ajungă la închisoare, pentru hărțuire sexuală"⁹ pentru simplul fapt de a fi scris "La geamul tău ce strălucea...", afirmă un critic literar. Cititorului nu-i rămîne decât o concluzie: vai de țara în care poezia erotică este interzisă! Vai de America!

Dar Occidentul nu este atacat numai în acest chip burlesc, ci și la modul serios, punînd în abis chiar tema lui fundamentală: democrația. O personalitate care a trăit mulți ani la Paris și care reduce cultura occidentală la Louis de Bonald și Joseph de Maistre, vorbește românilor despre "gogorîa democrației", opunîndu-se întregului proces de modernizare politică început acum două veacuri. Aprehensionile față de "californizarea Europei"¹⁰ conduc și ele către o asemenea utopie paseistă. Arhaismul politic de factură utopică apare și în alte contexte discursivee, adesea derivat dintr-o ideologie elitist-conservatoare complet străină valorilor

de astăzi ale democrației. Așa se face că, de pildă, votul cenzitar în România sfîrșitului de mileniu apare în unele texte ca un mijloc politic legitim și virtuos. "Sufragiul universal este, prin enunț, o aberație"¹¹, susține un politician, și un prestigios om de litere totodată, iar la această propoziție ar subscrie destui din cei ce fac opinia publică în țara noastră. În aceste condiții, "posibilitatea introducerii unei dictaturi pe termen limitat, temporară, pentru scoaterea societății din impas în mod autoritar"¹², după modelul "dreptului roman", devine o chestiune de derivare logică, pe care acest discurs nu se sfîrșește să-s-o facă.

Unii retori merg încă mai departe și mai explicit, voind să acrediteze ideea că Occidentul este compromis, terminat și, pe cale de consecință, România nu trebuie să-l urmeze. Bunăoară, libertățile publice ar fi astăzi, în unele țări vestice, un mit fără nici o acoperire în practica politică și culturală. "Am spus-o și o repetăm. La ora actuală, Franța este o țară totalitară fascistă și rasistă. Ea nu este liberă, ea găsește de cincizeci de ani și mai bine sub ocupație sionistă."¹³ În contra-partidă, libertatea autentică se găsește în prezent în România, nu la Paris: "Dacă în România, la ora asta, nu se pot interzice cărți, aici (în Franță – n. m.) lucru acesta nu e imposibil."¹⁴ Dovada ar fi carteaua scandaluoasă *Miturile fondatoare ale politicii israeliene* a lui Roger Garaudy, care a trebuit să apară în "samizdat" la Paris, în vreme ce în România ea și-a găsit editor fără probleme.

În fața acestor enormități, nu poți decât să constați, amar-ironic, să cum facea nu demult Mircea Iorgulescu: "S-a întors, cu alte cuvinte, roata istoriei: dacă în urmă cu zece-cincisprezece-douăzeci de ani la Paris și în alte capitale din Occident se făcea campanie pentru 'disidenții' din Est (inclusiv din România), acum la București se face campanie pentru 'disidenții' din Vest(...)."¹⁵

Critica absolută a Occidentului

Deprecierea globală și de esență a Occidentului ia și forme mai subtile în expresie, dar mai categorice în conținut. Democrația, libertatea, drepturile omului sunt prezentate ca "postulate ipocrite umanitare ale lumii occidentale", cu ajutorul căror aceasta "își arogă dreptul de a interveni oriunde și oricind"¹⁶. Un ideolog anti-occidental notoriu ca Roger Garaudy¹⁷ devine astfel un aliat

de nădejde, chiar dacă între "învățătura" acestuia și ortodoxie, în numele căreia se duce "luptă" împotriva Occidentului, legăturile sunt inexistente. Această alianță, aparent contra naturii, între un adept recent al Islamului, convertit de la "ateismul științific" și de la militantismul communist, și spiritualiștii români animați de convingeri ortodoxiste mărturisește singură asupra naturii profund politice a demersului lor anti-occidental. Miza nu este, la o adică, deloc spirituală, aşa cum ei pretind, ci eminentă politică, mai precis – în acest prim stadiu - ideologică. Așa și se explică de ce critica absolută a Occidentului îmbracă cel mai frecvent un veșmint metafizic. Cromatica ortodoxist-fundamentalistă tipătoare arată însă cît de puțin se plasează ea în religie și cît de mult în politică.

Toate acestea ies la lumină și în perimetre tematic precise, bunăoară atunci cînd sunt abordate chestiuni precum catolicismul, globalizarea, multiculturalismul, *political correctness*, homosexualitatea etc., pe marginea căror discursul anti-occidental găsează arogant și "demascator". Lumea occidentală, valorile pe care ea le împărtășește, omul pe care-l creață, toate acestea sunt caricaturizate, desfigurate, disprețuite. În Occident, "OMUL ESTE ACUM ROBOTUL"¹⁸ (majusculele autorului – n. m.), ne spune de peste Atlantic un universitar de origine română. Autorul acestei propoziții șărjate este excedat de ofensiva multiculturalismului în mediile academice, intelectuale, politice americane și, mai nou, europene, căreia îi atribuie acest efect malefic în plan uman.

Dar asupra multiculturalismului, retorul acesta anti-occidental proiectează o imagine demonică croită după un tipar marxist (în ciuda faptului că textul său se vrea antimarxist): "multiculturalismul este instrumentul ideologic al expansiunii mondiale actuale a forțelor tehnologice și a capitalului financiar"¹⁹. Mai mult, acest autor uzează de notiunea de cultură în sens romantic, neînțelegînd că în discursul multiculturalist ea are altă încarcătură, sociologică sau antropologică, și care face din "cultură", la rigoare, un sinonim pentru "societate" (ceea ce permite utilizarea pluralului: culturi). Or, numai acordînd notiunii de cultură sarcina semantică proprie, se poate înțelege oportunitatea etică inter-culturale.

Respectul este de altfel valoarea fundamentală pe care o cultivă multiculturalismul, cum bine sublinia de curînd Daniel Barbu²⁰. Urmare logică, o asemenea etică reprezintă o sansă pentru

o cultură mică fizicește cum este cea română. Adrian Marino a sesizat prompt și pregnant această oportunitate: "doar prin adoptarea principiului egalității culturale, fie și relative, cultura română ('mică', 'minoră', practic neînsemnată) are singura șansă reală de a fi cunoscută, de a oferi valori de circulație, de a ieși din obscuritate"²¹

Dacă omul occidental apare în texte de acest tip ca un sub-om, pentru că i se atribuie ca definitorii sterilitatea în plan creator, superficialitatea, prostul gust, decadența, alienarea etc., "românul", în schimb, se dezvoltă în aceste discursuri ca întruchipare a "omului ontologic", a sănătății morale și a vigorii spirituale, pentru că ar fi bine plasat în relația cu Dumnezeu. Ce e "omul ontologic"? El derivă, ni se spune, dintr-o "matrice culturală ONTOLOGICĂ", specifică țărilor de "tradiție ortodoxă și bizantină"²². "Omul ontologic" este, potrivit acestui discurs, superior omului occidental, este – de ce nu? – supraomul: "Când revoluția suprarealistă și arta avangardistă – singurele mari evenimente culturale ale modernismului – nu vor mai fi privite dintr-o perspectivă pur occidentală, se va vedea că, de fapt, ele NU SÎNT creațiile individualismului 'omului liber', ci ale celuilalt om, al OMULUI ONTOLOGIC."²³

Nu mai începe îndoială că laudatul "om ontologic" este în fapt opusul omului liber. Că astfel stau lucrurile o dovedește faptul că întreaga filosofie a drepturilor omului, în cadrul căreia libertatea de conștiință își află un loc generos, co-substanțial, este tratată cu o intoleranță ce atinge pragul fundamentalismului. "Omul autonom", adică acela ce-și asumă filosofia și exercițiul drepturilor individuale, îl pierde – se susține în altă parte – pe Dumnezeu și astfel "devine 'jucărie' sau 'unealtă' a diavolului"²⁴. "Autonomia individului" merită, potrivit discursului anti-occidental, tot disprețul, ca și multiculturalismul, ca și – cum se afirmă într-un alt text - "toleranța despotică"²⁵ a lumii democratice. Sint, în consecință, ironizați "actualii funcționari aseptici ai diferențelor lige de așa-zisă apărare a drepturilor omului"²⁶; chiar obiecția libertății de conștiință în cadrul unei palete creștine este desființată sub argumentul erziei sau al falsității confesionale: "pretinsa recurgere la principii creștine pe care o fac organizațiile acestor vremuri pare mai degrabă inspirată de Diavol decât de către Dumnezeu"²⁷. Occidentalul apare astfel ca un târâm al pierzaniei, ca o regiune luciferică,

întrucât s-ar poziționa împotriva lui Dumnezeu²⁸. Alternativa s-ar afla, se spune în nenumărate texte, în lumea ortodoxă, românească sau adjacente, aflată într-o legătură privilegiată cu Dumnezeu. Or, spune discursul anti-occidental, tocmai pentru acest motiv dorește Occidentul, stăpînit cum este de Diavol, să distrugă "oazele de Duh Sfint" din Europa de sud-est. Așa s-ar explica, bunăoară, "agresarea" Iugoslaviei de către forțele NATO. Încercarea malefică a Occidentului va fi însă sortită eșecului, pentru că Dumnezeu nu poate fi învins de Diavol, susține – cu un optimism robust – discursul anti-occidental. Kosovo, "filială unică a Duhului Sfint", a cărui "spiritualitate (...) rămîne inexpugnabilă"²⁹, va triumfa aşadar asupra Occidentului.

Alergia la libertățile individuale instaurate și consacrate de regimul democratic caracterizează o categorie semnificativă de intelectuali ce se manifestă în spațiul nostru public după 1989. Ei nu sfîrscă să uzeze de libertățile publice tocmai pentru a le demola, sub pretenția că dețin știința salvării omului. Nici o îndoială nu se strecoară în discursul lor, nici măcar în privința legitimității de a transforma un proiect religios în proiect politic. Faptul că precedentele intru-totul similare de a confisca și modela conștiințele au avut bilanțul tragic și, pe care societatea românească încă îl resimte, pare să nu conteze cîtuși de puțin.

Autorii discursului anti-occidental de factură ortodoxă sunt încrezîntați că au reținut fericii pentru toată lumea. Mijloacele ecclaziastice, la care au tot dreptul și pe care regimul democratic le respectă, le par însă insuficiente în contextul secularizat al lumii moderne. Așa se face că ei sănătății să-și transforme proiectul religios în proiect politic. Le-ar mai trebui, să arătă, un singur lucru pentru a "salva" pe toată lumea și pe fiecare în parte: puterea politică. În acest scop, mîntuirea promisă în ceruri încearcă să devină program politic. Nu-și pun însă deloc întrebarea dacă în mănușa politicii pe care ci o preconizează pentru spațiul unei întregi țări, și ai cărei stareți se doresc, mulți nu se vor simîni în cea mai cumplită închisoare. Poate și pentru că în Statul Ortodox Român pe care ni-l propun asemenea amănunte nici nu contează.

Note

¹ Al. Paleologu, *Interlocuțiuni*, Biblioteca "Viața românească", București, 1997.

- ² Ibidem.
- ³ Radu Drăgan, "Intelectualii români și occidentalul", *Jurnalul literar*, iunie 1998, (1-2).
- ⁴ Ibidem.
- ⁵ Aristarc, "Curat murdar!", în *Jurnalul literar*, mai 1998 (1-2).
- ⁶ Ibidem.
- ⁷ Ibidem.
- ⁸ Cristian Tudor Popescu, "Americii i s-a urît cu binele", *Adevărul*, 11 mai 1998.
- ⁹ Alex. Ștefănescu, "Un caz de hărțuire sexuală", în *Romania liberă*, 4 noiembrie 1998.
- ¹⁰ Paul Barbăneagră este unul din animatorii acestei idei. A se vedea, bunăoară, dialogul pe care l-a avut cu Iosif Sava în cadrul emisiunii "Serata muzicală" de pe TVR 2.
- ¹¹ Este ceea ce susține Al. Paleologu în interviul intitulat "Mîrlănia din viața politică românească este un spectacol politic complet", în *Lumea Magazin*, nr. 10 (66), 1998. Printre susținătorii, vechi și noi, ai acestei idei, pot fi enumerați: H.-R. Patapievici, Paul Everac, Ioan Buduca.
- ¹² Ibidem.
- ¹³ George Dănescu, "Postfață" la Roger Garaudy, *Miturile fondatoare ale politiciei israeliene*, (București, Editura ALMA TIP, 1998), p. 242.
- ¹⁴ George Pișcoci-Dănescu, "Zidul Berlinului n-a căzut unde trebuia", în *Adevărul literar și artistic*, 8 septembrie 1998.
- ¹⁵ Mircea Iorgulescu, "În slujba cauzelor nobile", *Dilema*, nr. 289, 14-20 august 1998.
- ¹⁶ Demonstene Antonescu, "Avangarda decadentei (V)", *Puncte cardinale*, nr. 9/93, septembrie 1998.
- ¹⁷ Revista *Puncte cardinale* a prezentat superlativ în mai multe numere (ianuarie, iunie, iulie, septembrie 1998) ultima apariție editorială a lui Roger Garaudy al cărei titlu singur e lămuritor pentru mesajul ei: *Les Etats-Unis – avant-garde de la décadence*.
- ¹⁸ Ovidiu Hurduzeu, "Noua identitate a omului occidental", în *Romania literară*, nr. 37, 16-22 septembrie 1998.
- ¹⁹ Ibidem.
- ²⁰ V. emisiunea "Profesiunea mea, cultura", PROTV, 17 noiembrie 1998.
- ²¹ Adrian Marino, "Prejudecăți despre 'omul occidental'", *Romania literară*, nr. 44, 4-10 noiembrie 1998.
- ²² Ovidiu Hurduzeu, art. cit.
- ²³ Ibidem.
- ²⁴ Răzvan Codrescu, *Spiritul dreptei* (Editura Anastasia, 1997), p. 32.
- ²⁵ Dan Stanca, "Mărturii", în suplimentul *Aldine*, nr. 137, din *Romania liberă*, 31 octombrie 1998.
- ²⁶ Ibidem.
- ²⁷ Ibidem.
- ²⁸ V. "Cu 'Europa' împotriva lui Dumnezeu?", pagina "Calea adevărul și viață" redactată de Fundația Anastasia, Ziua, 23 mai 1998.
- ²⁹ Sorin Dumitrescu, "Kosovo, Ierusalimul sîrbilor", în *Ziua*, , 31 octombrie – 1 noiembrie 1998; în cadrul paginii "Calea, adevărul și viață" realizată de Fundația Anastasia.

GEORGE VOICU - doctor în filosofie, conferențiar universitar în cadrul Facultății de Științe Politice și Administrative a Universității București. A publicat aproximativ 50 de studii, majoritatea acestora în domeniile științei politice și criminologiei. Este autorul volumului, recent apărut, "Pluripartitismul. O teorie a democrației". (București, Editura All, 1998).

O teorie a democrației

Apărută la începutul acestui an, carteia lui George Voicu nu s-a bucurat pînă de curînd de atenția pe care ar fi meritat-o. Politologia românească, spre deosebire de surorile ei din alte țări est-europene, continuă să plătească prețul izolării căreia a trebuit să-i facă față în anii ceaușismului, cînd s-a văzut ruptă de literatura de specialitate occidentală, dar și de contribuțiiile pe care politologi maghiari, polonezi sau cehi le aduceau disciplinei. Cine are curiozitatea să deschidă volume "colective" din literatura de specialitate, apărute în anii '70-'80, dar și cele editate după căderea comunismului, va constata cu usurință că poti întîlni adeseori analize ale căror autori erau (sînt) profesori la universități din Budapesta, Varsavia sau Praga, dar numai rareori (atunci cînd nu este vorba de propagandisti ai fostului regim ale căror "contribuții" sar în ochi tocmai din cauza deosebirii față de alte articole incluse în aceste volume) din Sofia sau București, și, dacă nu mă însel, niciodată din Tirana. De la regretatul Ghiță Ionescu la Stephen Fischer-Galati și Vladimir Tismăneanu, cei cîțiva (surprinzător de puțini, totuși) politologi de origine română aflați în Occident, am fost - iertat fie-mi cinismul - în mod pervers avantajați de această stare de lucruri. La noi

se apela, în cele din urmă, de cîte ori era vorba de publicarea unor volume tematice care să includă România, și ale căror exigențe editoriale cereau cunoștințe ale literaturii de specialitate în scopul unor comparații între est și vest sau intra-estice. De-a lungul anilor ni s-au alăturat (și ne-au "concurat" cu succese remarcabile) cîteva specialiste și cîțiva și specialiști din Statele Unite, Anglia, Franța și alte meleaguri. Au existat, desigur, exceptii. Dar cît știau că îndărătul presupusului latino-american "Felipe Garcia Casals" se ascundea (la figurat, dar mai ales la propriu) Pavel Câmpeanu?

Apariția, după sfîrșitul fostului regim, a unor remarcabile contribuții care să depășească obșesa specificități locale sau să o încadreze într-o analiză comparativă a fost, nu surprinzător, tardivă. Aceste contribuții sunt și astăzi mai degrabă excepție, decît regulă. Asumîndu-mi riscul leză-rii prin omisiune, aş menționa aici numele unor Sorin Antohi, Aurelian Crăiuțu, Alina Mungiu-Pippidi, Dan Pavel, Stelian Tănase. Cu excepția lui Crăiuțu, nici unul dintre aceștia nu sunt, cum' se poate ușor constata, "numai" politologi, iar Crăiuțu se remarcă (nu folosesc la întîmplare cuvîntul) mai ales în domeniul filosofiei politice, o importanță, dar, vai, poate cea mai puțin actuală sub-disciplină politologică în realitatea românească contemporană. Aceasta deoarece nicaieri realitatea nu

este mai ruptă de teorie, nicaieri nu se observă o distanță mai mare între (pentru a ramîne în parametrii crăiuțenii) *liberalisme* și *Liberali* sau, pentru a depăși acești parametri, între *social-democrație* și *Social-Democrați* sau între *creștin-democrație* și *Creștin-Democrați* (cu sau fără alte prefixe).

George Voicu este, cred, primul politolog *par excellence* în România post-ceaușistă. Afirmația este, o știu prea bine, riscantă, căci e puțin probabil să adauge pe cineva pe lista din ce în ce mai restrînsă a prietenilor pe care îi am în România. Autorul *Pluripartitismului* este, însă, pe de o parte, un excelent cunoșător al literaturii occidentale (și bineînțeles, al celei românești) de specialitate, postră care îi permite o perspectivă comparativă pe care, pînă acum, nu am întîlnit-o la alți autori din România, care au luat sub lupă fenomenul partidelor politice. Pe de altă parte, Voicu cunoaște exact acea "nevăzută graniță" care delimită polilogia de alte discipline sociale și se încadrează în limitele ei, nu însă fără trimiteri la acele date relevante, care provin din celelalte ramuri ale științelor sociale. Digresiunile, acolo unde sunt necesare, sunt scurte sau se fac în note, dintre care cîteva sunt un fascinant "scurt tratat" al unor problematici colaterale subiectului discutat (vezi, spre exemplu, nota 24, pp. 282-3, despre noțiunile de "dreaptă" și "stînga" în contextul României postcomuniste). Pe scurt, acel editor occidental care, în viitor, va dori să mai adauge ceva semnificativ la deja stufoasa bibliografie partidologică și nu va apela la Voicu pentru România, va adăuga riscului comercial pe cel al irelevanței, iar acel autor

care va ignora contribuția lui Voicu cînd va "ataca" subiectul și-l va asuma pe cel al ignoranței.

Pluripartitismul, în ciuda numelui său, nu este un volum despre partidele politice. Cititorul care va fi trecut cu vederea subtitlul cărții nu va fi înțeles nimic din ea. Importanța partidelor politice, în viziunea lui Voicu, nu constă în latura lor organizatorică sau în funcțiile pe care acestea le îndeplinesc în cadrul fenomenului politic modern și (de ce nu?) post-modern, ci, în primul rînd, în legătura intrinsecă existentă între partidele politice și democrație. "Ideeua centrală a studiului — serie autorul în introducere — este aceea că, din perspectiva valorilor democrației, nu partidele ca entități contează, ci cîmpul politic pe care ele îl formează, dincolo de intențiile lor subiective, deasupra acestora, cîteodată chiar în contradicție cu ele. Accentul cade, deci pe pluralitate, pe energia politică nouă pe care partidele, intrînd într-un fel de reacție chimică, o generează. În consecință, existența singulară a unui partid, oricărui de democratic ar fi acesta la un moment dat, chiar și în situația în care toate celelalte ar fi nedemocratice, nu are acoperire teleologică și axiologică (și poate nici ontologică); caracterul democratic al unui partid este o valență reactivă, care se manifestă în relație, nu un dat substanțial, așa că, în absența altor partide, atributul în cauză va dispărea ca și cum n-ar fi fost..." (sublinierea autorului, p.3).

Cu alte cuvînte, *Pluripartitismul* este, în primul rînd, o carte despre democrație, scrisă, așa cum autorul ei nu ascunde nici un moment, de către un democrat. Ea se

bazează pe "un set de valori exprimate limpede de-a lungul ei" (pp. 1-2) și a căror asumare explicită este, în același timp, o infirmare. O infirmare a neutralității politice, nu în sensul partizanatului partinic la singular, ci în cel al partizanatului partinic la plural, și nu din cel al unui partizanat provenit din ignorarea imperfecțiunilor democratice ale oricărui partid politic, ci în ciuda acestor imperfecțiuni.

Desigur, pentru a produce analiza "sistemică" a perspectivei democratice, Voicu nu are cum (dar nici de ce) să evite trecerea în revistă a componentelor sistemice, începînd cu geneza acestora (capitolul I) și continuînd cu trecerea în revistă a taxonomiilor lor (capitolul II). Ambele capitole sunt remarcabile atât prin erudiția lor cît și prin capacitatea de sintetizare a autorului. Îmi permit, totuși, să remarc absența din literatura de specialitate folosită de Voicu a importantului volum *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis* de Giovanni Sartori (Cambridge University Press, 1976). Volumul lui Sartori este citat de autor o singură dată (p. 131), dar contribuția politologului italian-american este prea importantă pentru a fi trecută cu vederea, mai ales atunci cînd o bună parte a primelor două capi-tole se bazează pe discutarea lucrărilor de pionierat ale francezului Maurice Duverger. Critica pe care Sartori o face conceptelor, viziunii dualiste și taxonomiei lui Duverger este prea importantă pentru a nu fi, nu neapărat acceptată, ci mai ales analizată. Voicu nu se dovedește un partizan al dualismului duvergerian, altfel nu și-ar asuma, în cele din urmă, clasificarea

sistemelor de partide produsă de Jean Blondel, clasificare care implicit respinge această dihotomie. Dar mi se pare că și îmbunătățirile pe care Sartori încearcă să le aducă taxonomiei lui Blondel sunt prea importante pentru a fi trecute cu vederea, chiar dacă, din nou, nu neapărat acceptate. Mă grăbesc să adaug că aceste rînduri nu trebuie să citite altfel decît ca un îndemn la o completare în acel viitor nu prea îndepărtat, sper, în care volumul lui Voicu va cunoaște o binemeritată a două ediție.

În această viitoare reditare aş dori să văd o reconsiderare a conceptului de "partid-agă-tot" (*catch-all-party*), pe care îl datorăm lui Otto Kirchheimer, și, mai ales, a aplicării acestuia la realitățile românești. George Voicu îl aplică Frontului Salvării Naționale (p. 220), eroare pe care am făcut-o și eu în analize publicate în trecut (vezi "Romania's Election Campaign: The Main Issues", *RFE/RL Research Report*, Vol. 1, No. 36, 1992, pp. 29-31). Un tînăr autor american găsea conceptul kirchheimerian aplicabil Convenției Democratice (vezi Steven D. Roper, "The Romanian Party System and the Catch-All Party Phenomenon", *East European Quarterly*, Vol. 28, No. 4, ianuarie 1995, pp. 519-532). Recitind importantul articol al lui Kirchheimer, mi-am dat însă seama că am căzut în eroarea pe care Sartori o numea cîndva "conceptual overstretch" (supra-întindere conceptuală). Într-adevăr, astăzi sunt convins că atât Voicu cît și Roper au greșit, ca și autorul acestei recenzii. De departe de a avea de-a face cu sisteme politice "înghețate", de tipul celor descrise de Stein Rokkan (condiție în cadrul căreia apar parti-

* George Voicu, *Pluripartitismul. O teorie a democrației* (București, Editura All, 1998)

deje de tip "agață-tot" potrivit lui Kirchheimer), în societățile postcomuniste nu avem de a face cu "societăți dezvoltate" în care se produce un răspuns sistemic al partidelor la existența unor "nivele generale de prosperitate și securitate [personală] universalizate de către stat și înscrise în [sistemul de] negociere colectivă" în care "indivizii nu mai simt nevoie unei protecții oferite de către stat". "Deideologizarea" partidelor, descrisă de Kirchheimer (vezi "The Catch-All Party" în Peter Mair (ed.), *The West European Political Party System*: Oxford, Oxford University Press, 1990, pp. 51-60), presupune o societate "afluentă", în care clivajele politice își pierd vechea importanță, ceea ce obligă elitele politice să caute alternative la vechile strategii de recrutare a sprijinului electoral. E discutabil dacă o tactică "agață-tot" este sau nu aplicabilă acelor sisteme post-comuniste relativ dezvoltate cum ar fi cel maghiar (vezi folosirea conceptului de către Laszlo Keri și Adam Levendel în "The First Three Years of a Multi-party System in Hungary", în Gordon Wightman (ed.) *Party Formation in East Central Europe: Post Communist Politics in Czechoslovakia, Hungary, Poland and Bulgaria*, Aldershot: Edward Elgar, 1995, p. 142), dar, în orice caz, în sisteme cum este cel polonez *catch-all-ismul* nu a produs rezultatele scontate (vezi W. Wesolowski, "The Formation of Political Parties in Post-Communist Poland", în G. Pridham, P. G Lewis, (eds.), *Stabilising Fragile Democracies: Comparing New Party Systems in Southern and Eastern Europe*, London, Routledge,

1996, p. 234). Cu atât mai puțin putem explica succesul FSN-ului în trecut sau cel al CDR-ului în 1996 aplicând perspectiva *catch-all-ismului*.

În schimb, exceptiional de bun mi se pare "transferul" pe care Voicu îl face (pp. 86-87) distincției duvergeriene între "partide de creație interioară" și cele de "creație exterioară". În vizionarea autorului, "originea, interioară sau cea exterioară, a partidelor, se referă la societatea politică și, respectiv, la societatea civilă" și, "folosind termenii zilelor noastre", putem afirma că "partidele de creație interioară trăiesc din structurile societății politice, în vreme ce partidele de creație exterioară se nasc din structurile societății civile."

Cel de-al treilea capitol al cărții, intitulat "De la partide la sisteme de partide" este, desigur, cheia întregului volum, și poate de aici dificultatea de a-l rezuma. Voicu se dovedește a stăpîni la perfeție teoria "structural-functională" și, în același timp, de a fi un bun cunoșător al limitelor și criticiilor aduse acestei teorii, ceea ce este rar și între specialiștii occidentali. Opțiunea lui pentru taxonomia lui Jean Blondel provine din ceea ce am putea numi o "perspectivă democratică optimistă." Partidele însele fiind "subsisteme" (p.106), "homeostazia" este o condiție necesară, dar nicidcum una suficientă, pentru sistemul democratic. Așa cum afirmă autorul, "partidele, din punctul de vedere al finalității, rămân, de regulă, chiar dacă nu întotdeauna, la nivelul propriei auto-reglări. Finalitatea lor fiind, ca orice finalitate a unui sistem, în sine, în propriul echilibru, în propria homeostazie, ea nu este în-

deajuns – pentru a nu spune deloc – de relevantă din punct de vedere democratic. În schimb, finalitatea sistemului de partide este – întrucât regula se păstrează – tot în sine, relevanța lui democratică este infinit de mare, căci de soarta acestuia – adică de capacitatea sa homeostatică – afirnă chiar democrația" (subl. autorului). Dar este, într-adevăr, "spectrul entropiei", aplicat atât partidelor, cît și sistemului de partide (pp. 107-108), suficient pentru a asigura supraviețuirea lor? Răspunsul sartorian (folosit de Voicu în singura instanță în care citează lucrarea de referință pe care o menționam mai sus) și care modifică cele patru grupuri structurale de sisteme partinice propuse de Blondel (bipartinic, "două partide și jumătate", multipartinic cu partid dominant și multipartinic pur) este, într-adevăr, mai adevarat decât cel folosit de politologul francez. Este vorba de distincția (p.131) între sisteme "moderate" și "polarizate", primele fiind caracterizate "printr-o redusă distanță ideologică între partidele care-l alcătuiesc", încurajând în acest fel "diponibilitatea formațiunilor politice de a forma coaliții" și oferind un "sens centripet competiției politice". În schimb, în sisteme polarizate avem de a face cu "o considerabilă distanță ideologică între partide, ce poate atinge, pentru unele partide, chiar un sens anti-sistem" și, deci, cu "sisteme centrifuge entropică". Voicu are perfectă dreptate cînd afirmă că "teoria lui Blondel nu permite vreo explicație a unei asemenea evoluții [entropică]". Tocmai de aceea, în capitolul V, unde autorul discută sistemele de partide în Europa de est în perioada postcomunistă, inclu-

siv evoluția sistemului românesc, mi se pare că aplicarea taxonomiei sartoriene ar fi fost benefică. Dar, în cele din urmă, diferența de perspectivă se reduce la cea dintre vizionarea unui optimist și cea a unui pesimist. După cum e bine cunoscut, "optimistul este de părere că trăim în cea mai bună lume posibilă și pesimistul este de acord"!

Înainte de a discuta acest important și, fără îndoială, deosebit de original capitol cinci, trebuie menționat că, în capitolul IV, intitulat "Modurile de scrutin și sistemele de partide", Voicu face o encyclopédie trecere în revistă a acestui esențial aspect și, din nou, din literatura occidentală citată lipsește numai... Sartori. Exceptionalul volum *Comparative Constitutional Engineering: An Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes* (London: Macmillan, 1994) nu va putea nici el lipsi din acea inevitabilă ediție a doua. Dar și fără el, mă încumet să afirm că orice student în anul întîi la "științe politice", care nu va fi citit capitolul absorbind fiecare cuvînt, este îndemnat (cu paternismul pe care mi-l asum din perspectiva citorva ani buni petrecuți predînd cursuri introductive de politologie) să-și caute o altă facultate pentru proximul an de studii.

Revenind, deci, la cel de-al cincilea capitol al cărții, care ocupă aproape o sută de pagini în volum, trebuie spus că încercarea de a-l rezuma este destul de dificilă, riscind să-i nedreptășească valoarea. Mă voi concentra, în consecință, asupra celei mai originale și importante contribuții din acest capitol, cea în care Voicu conceptualizează evoluția sistemului partinic ro-

mânesc de la scrutinul din mai 1990 la cel din toamna anului 1996. Fenomenul "inflației partinice" este judicios analizat de Voicu, ca și cauzele acestui fenomen (care nu este însă nicidcum caracteristic numai României). Autorul surprinde bine atât lipsa identității doctrinele a partidelor politice înainte de scrutinul din 1990 cît și "auto-poziționarea" acestora pe un eșicier doctrinal lipsit de rădăcini în realitatea imediat postcomunistă, așa încât programele pe care aceste partide abia-născute le prezintau electoratului, în loc să fi fost "întruchiparea unor doctrine, stăteau mai degrabă sub spectrul confuziilor". Confuziile ideologice (la care ar trebui adăugată însă și inevitabila incapacitate organizațională a tuturor partidelor, cu excepția FSN-ului, "partid succesor", pentru a folosi o bună sintagma întrată în literatura politologică) au produs ceea ce Voicu numește, într-o variantă a taxonomiei blondeliene, sistemul "un partid și jumătate" (p. 215). Aceasta deoarece "în comparație cu ponderea parlamentară covîrșitoare a FSN, reprezentarea celorlalte partide era mult prea inconsistentă pentru a se constitui într-o opozitie temeinică". Nu fragmentarea exagerată a proaspătului ales parlament era cauza "defectului sistemului de partide", scrie Voicu, ci "faptul că ele n-ar fi reușit nici măcar împreună... să contrabalanseze voința politică a partidului care deținea două treimi din totalul mandatelor parlamentare". Foarte pertinentă mi se pare observația (pentru înțelegerea căreia parurgerea precedențului capitol este inevitabilă) că acei autori "care acuză sistemul electoral pentru o asemenea

distribuție a reprezentării se înșeală". Într-adevăr, calculele lui Voicu arată că, dacă un prag electoral ar fi fost introdus încă de la aceste prime alegeri bazate pe sistemul proporțional pe circumscripții, rezultatul scrutinului "ar fi condus la un dezechilibru sistemic și mai accentuat", întrucât "FSN ar fi deținut peste 82% din mandate în fosta Adunare a Deputaților, iar dintre celelalte trei formațiuni politice care ar fi trecut un prag electoral de 3%, pe locul doi s-ar fi aflat UDMR", ceea ce, indiscutabil, ar fi fost inaceptabil pentru societatea românească, "și așa încercată în epocă de un imens sentiment de frustrare" (p. 218).

Am rezerve însă față de vizionarea optimistă a lui Voicu, potrivit căreia fenomenul de "migrăție parlamentară" produs în cadrul primului parlament, prin scindarea unor deputați din formațiunile pe care le reprezentau cînd au fost aleși, a avut un "efect benefici", în sensul redistribuirii ponderii "vectorilor politici mai aproape de exigența echilibrului sistemic atât de necesar democrației parlamentare". Deși autorul subliniază că "dezertarea" unor deputați și aderarea lor la Partidul România Mare și la Partidul Socialist al Muncii "poate fi sanctionată ca un fapt reprobabil din punctul de vedere al eticii politice", el este de părere că efectul sistemic a fost mai important. Mi se pare că Voicu neglijăază aici faptul că "migrăția politică", în afara aspectului ei moral, nu a făcut decât să inducă în eroare electoratul, cele trei partide aparținând toate familiei "partidelor succesoare". Numai odată cu scindarea defunctului FSN, în ajunul alegerilor din 1992, putem vorbi de o adevărată

regupare a spectrului politic, ceea ce va produce, aşa cum arată Voicu, într-o altă originală aplicare a taxonomiei blondeliene la sistemul românesc, un "sistem multipartid cu defect" mai degrabă decât unul "multipartid pur".

Într-adevăr, pentru a avea de a face cu un sistem multipartinic "pur", în sensul folosit de Blondel, ar fi trebuit, arată Voicu, ca în parlament să fie prezente cel puțin două partide care să dețină, fiecare, un minim de 20% din ponderea reprezentării. Ceea ce nu este cazul, deoarece numai FDSN (ulterior transformat în PDSR) răspunde acestei cerințe. Alianța stabilită de acest partid cu PUNR și mai apoi cu PRM și PSM, însă, se datorează, după părerea mea, nu numai cauzelor analizate de Voicu, ci și apartenenței partenerilor electorali la aceeași familie de partide, PUNR-til fiind și el, în fapt, tot un "partid succesor". Văzute lucrurile din această perspectivă, diferența între sistemul "un partid și jumătate" rezultat în urma scrutinului din 1990 și cel "multipartid cu defect" este, mai degrabă, una de optică decât una de substanță.

Fenomenul politologic cunoaște însă și o dinamică identitară întrinsecă. Odată format, un partid va face tot posibilul să-și stablească și să-și mențină o identitate separată pentru a asigura supraviețuirea propriilor elite. "Distanțele ideologice" (pentru a rămîne la terminologia folosită de Voicu) săn uneori forțate pentru satisfacerea orgoliului sau a intereselor acestor elite. Așa se explică, în bună parte, după părerea mea, și transformările compozitionale pe care le suferă formațiunile politice în cursul și,

mai ales, în ajunul alegerilor din 1996, alegeri care aduc pentru prima oară în scenă o regupare "conglomeraturală". De acord cu Voicu, acest scrutin aduce cu sine un sistem "pur" care, dacă acceptăm conceptualizarea propusă de autor în analiza rezultatelor scrutinului precedent, diminuează sensibil "defectul constitutiv" din 1992, în sensul că acum avem în legislativ "nu numai două forțe politice care au sprijinul a cel puțin 20% din alegători", ci "chiar două partide politice în această situație", deoarece atât PDSR cit și PNȚCD dețin fiecare procentajul stipulat de Blondel drept condiție pentru existența unui sistem "multipartic pur".

Trebuie însă lăsată fără răspuns întrebarea dacă PNȚCD ar fi obținut același procentaj fără a domina "conglomeratul" CDR. Evoluțiile în cadrul Convenției Democractice din perioada post-1996 nu oferă un răspuns clar la această întrebare, dar impede este că această dominație conglomeraturală este una din sursele tensiunii unei "coaliiții a coaliiților", care a dus deja la destrâmarea unui cabinet. Stabilitatea sistemului "multipartic pur" devine, în aceste condiții, mai precară, ea apropiindu-se de cea caracteristică sistemelor clasificate de Sartori în categoria celor cu "fragmentație ridicată", în care, în Parlament, sunt reprezentate cel puțin cinci formațiuni politice și în care competiția dintre ele poate avea un efect "centrifug" (Sartori, *Political Parties*, op. cit., pp. 288-89). Din nou, diferența de perspectivă se datorează, mai degrabă, "ochelarilor fumurii" pe care recenzentul, cum bine se știe, îi poartă cu sau fără justificare. Numai viitorul poate valida sau

invalida aceste diferențe, care, în sinele lor, sunt mult mai mici decât cititorul nefamiliarizat cu literatura politologică ar putea deduce. Unde recenzentul se distanțează fără echivoc de autorul excellentului volum este acolo unde afiră că România ar fi trecut în 1996 "testul dublei răsturnări" a lui Samuel Huntington (p. 230). În 1996, am avut testul "primei răsturnări". Între sistemele post-comuniste, cel al "dublei răsturnări" a fost pînă în prezent trecut de Ungaria și de Polonia, unde electoratele au readus la putere partide pe care le respinsese într-un scrutin anterior, fără ca democrația sa aibă de suferit. Pînă și în Cehia acest test nu a fost încă trecut, schimbarea din 1998 fiind – ca și în România, dar invers ideologic – prima de acest gen.

Spațiul nu îmi mai permite să recenzez, aşa cum ar merită, ultimul capitol al volumului, intitulat "În căutarea democrației: de la partide la sisteme de partide". El nu face, de altfel, decât să rezume credoul democratic al autorului, aşa cum el s-a revelat în cele precedente. Capitolul conține însă și un avertisment cît și o reafirmare. Citîndu-l pe Georges Lavau, Voicu subliniază că "democrația este o întreprindere cu risc, și uneori cu risc înalt". Ea este nevoie să se expună atacurilor celor care o resping, dar care "nu se sfîtesc să-i utilizeze resursele într-un scop demolator". România anilor '30, și nu numai ea, ci și vecinii ei, scrie autorul, "demonstrează că dacă o democrație nu-și asumă pînă la capăt regula jocului democratic, atunci ea va sucomba prima". Voicu (pp. 316-18) subscrive cuvintelor lui Lavau, potrivit căror "nu există

România Mare - Între competiții ideologice și consens naționalist -

De curînd, publicul românesc are șansa de a citi, din păcate cu o anumită întîrziere, remarcabilă carte a Irinei Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare, 1918-1930*. Apărută în limba engleză încă din anul 1995, sub titlul *Cultural Politics in Greater Romania. Regionalism, national building, and ethnic struggle, 1918-1930*, cartea a primit reacții deosebit de favorabile, inclusiv un prestigios premiu internațional (Held), și s-a impus, foarte curînd, atât ca o lectură obligatorie oricărei discuții profesioniste asupra istoriei românești interbelice, cât și ca un studiu de caz, în măsură să evidențieze caracteristici încă insuficient explorate ale procesului, mai general, de constituire a statului și națiunii în Europa Centrală și de Est.

Cartea Irinei Livezeanu se compune din două părți distincte. Prima parte analizează procesul de unificare culturală a celor patru provincii istorice ce au constituit România Mare. Argumentul teoretic principal este construit pornind de la teoria asupra naționalismului, dezvoltată de Ernest Gellner în cartea sa, *Nations and Nationalism*. Gellner consideră apariția naționalismului ca o consecință directă a unei noi forme de organizare socială - societatea

* Irina Livezeanu, *Cultură și Naționalism în România Mare, 1918-1930* (Editura Humanitas, 1998).

industrială, caracterizată de creștere economică susținută, diviziune socială a muncii, și, semnificativ, o cultură națională omogenă, produsă și reproducă prin intermediul unui vast aparat educațional organizat și întreținut de stat. Din aceasta perspectivă, analiza procesului de organizare a unui sistem național de educație în România Mare și a rolului său central în constituirea națiunii române înseși, este o foarte inspirată ilustrare a tezei centrale a lui Gellner, potrivit căreia "la baza ordinii sociale moderne stă profesorul. Doctorandul de stat este unealta principală și simbolul puterii de stat."

Cu toate acestea, s-ar putea spune, la prima vedere, că acest studiu de caz prezintă, în fapt, un contra-exemplu la teoria lui Gellner, de vreme ce în Sud-Estul Europei naționalismul să a dezvoltat în cadrul unor societăți covîrșitoare rurale, lipsite de precondițiiile apariției naționalismului analizate mai sus, respectiv o veritabilă infrastructură industrială și comunicatională modernă. Irina Livezeanu a rezolvat această aparentă contradicție printr-o subtilă argumentație, asociind teoriei lui Gellner o idee lansată de istoricul american Liah Greenfeld: odată apărut în Anglia ca rezultat al unei revoluții politice și industriale, naționalismul a devenit foarte curînd o ideologie capabilă să "călătoarească" independent de procesele economico-sociale care au generat-o (de aici, consi-

deră Greenfeld, ‘migrația’ ulterioră a naționalismului pe traseul USA, Franța, Germania și apoi Rusia). Astfel, în același mod în care Al. Gerschenkron pleda pentru flexibilitate în aprecierea precondițiilor industrializării, Irina Livezeanu pledează pentru o înțelegere flexibilă a precondițiilor apariției și dezvoltării naționalismului, evidențind, în același sens, rolul deosebit jucat de stat în suplinirea acestora: “Așa cum în societățile ‘înapoiate’ din punct de vedere industrial, statul poate înlocui acumularea organică a capitalului cu politici bugetare, pentru a crea fondurile necesare industrializării, tot astfel el poate, pesemne, substitui structurile societății industriale stipulate de Gellner drept precondiții ale dezvoltării naționalismului, cu politici culturale.” (p. 15).

Din aceasta perspectivă teoretică, Irina Livezeanu a dezvoltat o analiză detaliată și comprehensivă a procesului de centralizare și unificarea culturală a României Mari dirijat de la București, și denumit sub termenul generic de românizare. Sustinută de metodologie riguroasă, de o documentare solidă și, de multe ori, inedită, cartea înovează discursul istoriografic românesc pe mai multe planuri. Mai întâi, Irina Livezeanu consideră identitatea națională românească nu ca pe o realitate perenă, ci, dimpotrivă, ca pe o calitate determinată social și constituită istoric. În acest sens, legăturile etnice, culturale și religioase dintre români din cele patru provincii istorice nu au fost o condiție suficientă pentru constituirea unei societăți românești omogene din punct de vedere cultural; în schimb, diferențe regionale considerabile

au necesitat, în fapt, o activitate susținută și îndelungată de omogenizare culturală, un proces dur, dirijat de la centru, veritabil Kulturkampf, în urma căruia valorile democratice și pluraliste au fost de multe ori sacrificiate pe altarul unui naționalism justificat istoric. Mai mult, în contrast cu prezentările triumfaliste ce considerau constituirea României Mari ca pe un proces istoric obiectiv și, în ultimă instanță, inevitabil, Irina Livezeanu prezintă unirea din 1918 ca un veritabil ‘cal troian’, care aducea cu el nu doar un moment de glorie efemeră, ci și o multitudine de imperioase probleme de natură socială și națională. În sfîrșit, Irina Livezeanu a analizat, de asemenea, regionalismul politic și cultural, evidențind măsura în care gîndirea social-politică românească antebelică, din teritoriile supuse monarhiei Habsburgice, nu a fost nici pe departe reprezentată monolitic doar de currențul unionist, ci a încorporat, în fapt, o pluralitate de orientări politice divergente și chiar contradictorii, precum loialiști, federaliști și autonomiști.

Semnificativ, influența acestei veritabile paradigmă istoriografice inovatoare nu a înfirziat să apară; recent, studii din ce în ce mai numeroase abordează problematica deosebit de complexă a procesului de centralizare și unificare culturală din România Mare, la diferite nivele locale și regionale. Ele evidențiază faptul că aveam, în esență, de a face cu un proces în dublu sens: centralizarea promovată, în principal, de élitele politice ale Vechiului Regat a fost de multe ori însoțită de o puternică rezistență regională, produse specifice ale sistemului de învățămînt organizat și

politice concurente ori pentru a legitima valori culturale pluraliste. Acest efort analitic este și începutul recuperării unor discursuri semnificative asupra ideologiei naționale românești (menționate în paragraful de mai sus), ce au fost multă vreme și pe nedrept marginalizate (vezi exemplul bucovineanului Constantin Tomasciu, menționat de Livezeanu, al transilvaneanului Aurel Popovici etc.).

Partea a doua a cărții, concentrată asupra genezei fascismului în România, este deopotrivă interesantă și provocatoare. Argumentul principal stabilește o continuitate între mișcările studențești naționaliste de la începutul anilor 20 și mișcarea fascistă dezvoltată ulterior; el identifică, de asemenea, oalianța ‘naturală’ între puterea politică burocratică și centralizatoare și mișcările studențești radical-naționaliste, în cadrul procesului de omogenizare culturală. Această alianță este argumentată de Irina Livezeanu pe două planuri diferite: mai întâi la nivelul comunității academice și a opiniei publice, care au privit cu simpatie și înțelegere naționalismul radical și disimilaționist al ‘tinerei generații.’ Se sugerează apoi și o explicație sociologică mai profundă a acestei alianțe: pe de o parte, în absența unei clase de mijloc urbane românești, puterea politică era total dependentă de colaborarea tinerilor intelectuali naționaliști, căci ei reprezentau, în fapt, nou-creata elită națională, panromânească și anti-regională, menită să asigure veriga de legătură între covîrșitoarea masă rurală și aparatul de stat. Pe de altă parte, tinerii naționaliști, produse specifice ale sistemului de învățămînt organizat și

întreținut de stat, erau dependenți de obținerea de slujbe în aparatul burocratic al statului, și considerau diplomele lor universitare drept ‘certificate’ de succes social.

Argumentul este semnificativ, căci el plasează discuția despre geneza fascismului în România în contextul procesului de consolidare a statului român și a națiunii române din perioada interbelică. Pe linia producătorilor istoriografice de date recentă asupra fascismului în România, Garda de Fier nu mai este privită drept un produs de import, ori un simplu instrument al marelui capital industrial-financiar, ci un fenomen autohton și, în ultimă instanță, independent de fascismul italian sau de național-socialismul german. În același timp, însă, Irina Livezeanu sugeră că naționalismul integral era în societatea românească interbelică un consens, un limbaj comun, capabil să penetreze diferențele ideologice și să rălieze majoritatea opiniei publice în jurul unei agende politice în esență naționalistă. Această teză este în măsură să provoace dezbateri istoriografice utile și de substanță, căci ea invită la o discuție mai amplă asupra ideologiei naționale românești.

Irina Livezeanu utilizează o definiție extinsă a conceptului de ideologie, pentru a desemna deopotrivă “tipuri de comportament, instituții și relații sociale”. Din această perspectivă, existența unui larg consens naționalist în societatea românească era expresia unui final grad de omogenitate socială, caracterizat de o tărâname relativ omogenă; o clasă politică statistică, burocratică și, ca atare, puțin diferențiată ideologic și, semnificativ, un contingent etnic ‘străin’ (germani, evrei, maghiari), ce se

plasa între primele două elemente și reprezenta burghezia urbană și financiară. Înfăptuirea reformei agrare, susținute Irina Livezeanu, “a făcut posibilă înlocuirea problemei sociale [...] de către problema națională, ca principala problemă a societății românești”; cu alte cuvinte, acutele conflicte sociale interne au fost prin aceasta înlocuite de conflicte sociale ‘externe’, între comunitatea românească și grupurile naționale, ce s-au suprapus peste conflictele istorice.

Rezultatul a fost o ‘naturală’ alianță naționalistă, în virtutea căreia élitele politice românești au promovat urbanizarea tărânimii, uneori chiar în contrast cu orice considerante economice, pentru a înlocui élitele urbane de extracție ‘străină’ (p.241). În acest context, Irina Livezeanu identifică o adevărată axă centrală a naționalismului românesc: tărâname – populație evreiască, în care prima personifica toate virtuile națiunii române, în timp ce evreii reprezentau elementul străin, cosmopolit și capitalist. Se subliniază astfel cum, printr-un adevărat mecanism de constituire a identității prin contrast, anti-semitismul în România a căpătat un rol central în ideologia națională românească.

Acest model interpretational este contrar unei direcții sociologice majore de interpretare a istoriei sociale românești (initiată de Ștefan Zeletin în *Burghezia Română*), ce consideră dezvoltarea capitalismului în România drept rezultatul apariției unei burghezie comerciale și industriale autohtone, care a promovat (prin Partidul Național Liberal) un proiect de industrializare a României. Consecințele acestui argument sunt extrem de im-

portante, căci ele contrazic ideea autonomiei ideologiei naționale românești față de problematica socială, divizând-o, în schimb, în discursuri ideologice concurente. O comparație între statul liberal imaginat de Ștefan Zeletin și statul teocratic și “de esență tărânească” imaginat de Nae Ionescu e în măsură să evidențieze nu doar o simplă diferență de tactică și strategie în cadrul unui discurs naționalist unic, ci un adevărat clivaj ideologic. Aceasta deoarece problematica tărânească și-a păstrat, pe lîngă conotațiile naționale inevitabile, puternice implicații sociale. Spre exemplu, idealizarea tărânlui român s-a găsit, începînd cu Junimea, și în forme ideologice deosebit de variate, succesiv în ideologia politica romantică, poporanism, sămănătorism, tărâanismul post-belic și în diferite formulări ale extremității drepte la N. Crainic, N. Ionescu, și C.Z. Codreanu etc.

Prin contrast, reforma învățămîntului sătesc, promovată de Spiru Haret (pe larg analizată de Irina Livezeanu), a fost, cu toate elementele sale poporaniste, parte a unei ample strategii liberale de transformare a statului românesc, ce cuprindea, de asemenea, încurajarea obștilor sătești și constituirea băncilor populare. Campania liberală, departe de a idealiza imaginea tărânlui român, urmărea, dimpotrivă, lărgirea bazelor industrializării în România, prin proletarizarea tărânimii sărace și capitalizarea unei prospere tărânumi mijlocii, ce urmau să asigure, pe termen lung, forță de muncă și, respectiv, o piață de desfacere internă viabilă pentru industria liberală. Campania liberală a eşuat; ulterior, principiile reformei agrare interbelice au fost (după cum a

demonstrat Philip Eidelberg în cartea sa dedicată răscoalei tărânești din 1907), puternic influențate de mișcarea progresiv-conservatoare condusă de Vasile Kogălniceanu. Cu toate acestea, proiectul industrializării liberale a fost relansat în condiții noi în perioada interbelică. Diviziunile ideologice s-au prelungit, de asemenea, și în politica educațională: eforturile reformatoare ale lui Spiru Haret au fost continuante de Constantin Angelescu, creatorul sistemului național de învățămînt analizat pe larg de Irina Livezeanu; semnificativ, 'opera' sa a fost abolită în timpul guvernărilor național tărâniște și averescane (tocmai forțele politice satisfăcute de reforma agrară) și radical alterată în timpul efemerei guvernării legionare.

Sigurele dizidente ale ideologiei naționaliste integrale admise de Irina Livezeanu sunt socialismul și comunismul, ne-semnificative însă prin influență tocmai datorită poziției lor în problema națională. În schimb, naționalismul protecționist, birocratic, centralist și omogenizator al național liberalilor și cel radical al mișcării legionare nu sunt private drept discursuri naționaliste distincte și, în ultimă instanță, contradictorii, ci doar ca variații moderat/ conservatoare și respectiv revoluționare în cadrul unuia și același tip dominant al naționalismului integral. Tocmai de aceea, analizând fascismul, Irina Livezeanu își concentrează argumentația "asupra fascinației pe care a exercitat-o asupra tinerei generații din România și asupra legitimității pe care vechile generații au acordat-o acestei ideologii" (p. 293). După cum observăm, conceptul de 'tineră generație' este folosit nu

doar în ghilimele, pentru a desemna un grup ideologic de orientare fascistă, ci și, printre extensie operată în virtutea dominației sale numerice și ideologice, întregul segment social al studentimii române, la scară națională. Din această perspectivă, conflictul dintre naționalismul moderat și cel radical nu apare drept o dispută ideologică, ci devine, mai degrabă, o dispută de tactică și strategie între 'tineri' și 'bătrâni,' concluzie întărită și prin invocarea argumentațiilor teologului Nichifor Crainic, și ale istoricilor C. A. Macartney și Zeev Sternhell.

Dacă, în schimb, primul termenul de 'tineră generație' drept un mit creat de principalii ideologi de extremă dreaptă din România, precum Nae Ionescu și Nichifor Crainic, conceptual își reduce mult din utilitatea sa analitică și relevantă la scară națională, sfîrșind prin a defini doar un grup limitat de inteligenți și ideologi de orientare legionară. Extinderea termenului la scară națională poate fi susținută doar cu totul parțial și insuficient, fiind mai degrabă un artificiu propagandistic al ideologilor de extremă dreaptă. Mai mult, dacă se poate vorbi de o alianță între puterea politică și mișcările studențești naționaliste, ea a fost fără îndoială o alianță deosebit de turbulentă. Pe de o parte, numeroși lideri politici 'burghezi' au murit asasinați de mișcarea legionară, în fapt, chiar figura centrală a procesului de unificare educațională în România Mare, ministrul liberal al educației Constantin Angelescu era o țintă principală a atacurilor tinerilor naționaliști. Pe de altă parte, biografia numerosilor studenți naționaliști și, prin extensie, a

liderilor legionari, a fost de multe ori o istorie continuă de detenții și confruntări cu statul liberal. Remarcind această contradicție, Irina Livezeanu consideră că naționaliștii radicali au beneficiat în fapt atât de "alianța lor de facto cu statul, cât și de opoziția lor de principiu față de acesta" (p. 355). În acest context, favorizez însă, mai degrabă, o a treia explicație a relației dintre liderii politici români și naționalismul integral în România interbelică, substanțial diferită de primele două amintite ceva mai sus însă de asemenea sugerată de Irina Livezeanu: prea fragilă pentru a putea domina sau stăvili curențul naționalist integral, puterea politică s-a văzut nevoită să recurgă la mijloace violente pentru a-l suprima. De departe însă de a extirpa naționalismul integral, aceste măsuri au servit, în fapt, tocmai ascensiunii mișcării legionare, conferindu-i acesteia o anumită coeziune proprie oricărei mișcări combatante, precum și o aură de eroism și 'virtuoasă' disidență politică. În acest sens, liderii politici din perioada interbelică apar drept aliați ai fenomenului fascist într-o manieră mai degrabă paradoxală, de vreme ce 'matrițismul' mișcării legionare a fost unul din motoarele succesului sau. Societatea românească interbelică ar apărea astfel mai puțin terenul unei larg consens naționalist cît mai degrabă terenul de acută confruntare ideologică între viziuni diferite de dezvoltare. Căci odată demonstrată legătura puternică și semnificativă dintre ideologia națională și conflictele sociale interne, Kulturkampf-ul omogenizator al statului național și naționalismul radical al mișcării legionare apar totuși, în ultimă

instanță, ca proiecte sociale-politice distincte.

În concluzie, cartea Irinei Livezeanu este o remarcabilă analiză istorică, ce racordează discursul istoriografic românesc la curente istoriografice recente și contrazice într-o manieră directă discursul istoriografic parohialist de inspirație autohtonist-protocronistă. Ea propune, în schimb, o veritabilă paradigmă istorografică înnoitoare, ce reevaluează teme semnificative ale istoriei României Mari și deschide analizei istorice un întreg cimp de cercetare. Totodată, examinarea conceptului de societate civilă în contextul interbelic prezintă un deosebit interes pentru societatea românească contemporană, căci evidențiază măsura în care obsesia unei justiții istorice, centralizarea excesivă, xenofobia și ctnocentrismul subminează dezvoltarea pluralismului democratic, alieneză orice potențial sentiment de loialitate al minorităților naționale către statul român, privind societatea românească de importante forțe creative. În fine, cartea reprezintă o lectură deosebit de provocatoare, deschisă atât specialiștilor, cât și unui public mai larg, și capabilă să producă utile dezbateri istorografice. Răspunsuri și opțiuni complementare sau contradictorii, săi convins, nu vor întârzi să apară.

Constantin JORDACHI

Interiorul gnozei

La nouă ani de la debutul editorial, în Statele Unite, prin cartea tradusă în limba română, recenzată acum și care deschide trilogia continuată cu volumele *In Search of Civil Society. Independent Peace Movements in the Soviet Block* (New York, Routledge, 1990) și *Reinventing Politics. Eastern Europe from Stalin to Havel* (New York, Free Press, 1991-1993; trad rom. Iași: Polirom, 1997), îl întrebam pe Vladimir Tismăneanu, în cadrul unui interviu, care era părerea sa, în acel moment, despre soarta marxismului, în general. Răspunsul său a venit transțant: "marxismul, ca proiect utopic, este terminat, Marx însănu". Dezvoltându-și ideea, Vladimir Tismăneanu spunea că trebuie să vedem în filosofia lui Karl Marx două aspecte. Pe de o parte, marxismul reprezintă un proiect utopic, o filosofie milenaristă a realității prin ideologie, un proiect de "inginerie socială", în termenii lui Karl Popper, aşadar, un mit politic vast, grefat pe o raționalitate și o scientificitate totală. În acest sens, aplicându-i marxismului propriul său criteriu de evaluare, cel al praxis-ului, al realizării practice, vedem foarte simplu că, odată cu "annus mirabilis" 1989, acest tip de proiecție a filosofiei marxiste a esuat definitiv. Pe de altă parte, însă,

* Vladimir Tismăneanu, *Mizeria Utopiei, Criza ideologiei marxiste în Europa Răsăriteană* (London and New York, Routledge, 1988; trad. rom. de Laura Lipovan, Iași, Polirom, 1997)

marxismul s-a constituit ca și o critică a modernității burgheze din interiorul acesteia (lucru foarte important). Comunismul venea ca o reacție ultramodernă, acuzând modernitatea burgheză de neîmplinirea parametrilor săi, constituind totodată un proiect de moralitate, un manifest de revoltă morală în numele unei societăți moderne mai bune. Această fațetă a marxismului, ca și critică a existenței moderne industriale, este încă la modă, ea continuând să irige gândirea filosofică și politică prin diferențele critici ale alienării, ale fetișismului burocratic, ale mercantilismului, cinismului consumerist sau ale unei ultrarationalități ieșite de sub control. Din această perspectivă, ar fi nedrept să-i aplicăm lui Marx un alt criteriu care-i apartine, atunci cind îl taxa pe Hegel drept un "cine mort".

Revenind la cartea ce face subiectul recenziei de față, ar mai fi de semnalat două aspecte ce țin de evoluția polilogului american de origine română. Mai întâi, ar fi vorba, așa cum scrie chiar în "Prefață la ediția în limba română", despre "atâtea amintiri, mult timp suspendate ori chiar refulate, privitoare la anii cînd am scris cartea, la itinerariul meu spiritual de după 1981 (anul plecării din România – n.n.) și, nu mai puțin tulburător, la cîteva personalități care, la vremea respectivă, au ținut să scrive despre ea. L-ăs pomeni, mai întâi, pe Ferenc Feher, subtilul gînditor maghiar aflat în exil american împreună cu soția sa,

Agnes Heller, care a scris un entuziat referat pentru editura Routledge. De-a lungul anilor, în apropierea lui Ferenc și a lui Agnes am cunoscut ceea ce se poate numi "starea de fraternitate spirituală" (pag. 7). În al doilea rînd, însăși evoluția evenimentelor din Europa Centrală îl determină pe Vladimir Tismăneanu "să simtă", prin "senzorii" istoricului ideilor, că lucrurile începeau să se schimbe fundamental în spațiul sovietic. Semnalul principal l-a constituit publicarea, în întreaga presă occidentală, a apelului din 23 octombrie 1986, semnat de 122 de dizidenți din țările Europei Răsăritene (printre care și doi români, Nicolae Carandino și Corneliu Coposu), a cărui idee centrală era că "tranzitia și experiența Revoluției Ungare din 1956 rămîn moștenirea noastră comună și sursa noastră de inspirație". Acest fapt deosebit i-a revelat autorului, conform spuselor sale, importanța și forța deosebită a ideilor, solidaritatea internațională a disidenței central-europene, confirmîndu-i că schimbările din Răsăritul Europei intraseră într-un punct fără întoarcere. Nu era vorba de anticiparea factuală a ceea ce avea să se întâmple, ci de intuirea de către cunoscător a factorilor evanescenți, a elementelor ce produceau schimbarea ireversibilă.

Tema Centrală a cărții este constituită de dezbaterea în jurul conceptului de "responsabilitatea ideilor". Este vorba, mai exact, de sintagma "din Marx, prin Lenin, spre Stalin". Prințipiu fundamental enunțat de Vladimir Tismăneanu este că nu putem vorbi de Marx fără a-l pomeni pe Lenin.

Desigur, nu este vorba

aici de univoc sau de o interpretare unilaterală, ci despre faptul că, deși de la filosofia marxistă se poate merge pe o multitudine de căi de interpretare (și acestea finite, dacă îl citim pe Umberto Eco), Marx a legitimat, totuși, tipul de interpretare al lui Lenin. De asemenea, nu se poate pune problema unei culpabilizări a lui Karl Marx din acest motiv, deoarece tribunalele nu au ce căuta în istoria ideilor, iar implicațiile practice ale filosofiei marxiste nu pot fi aruncate, aşa cum s-a încercat de multe ori, doar asupra lui Marx. Iar ca să-i dăm cuvîntul chiar autorului, "într-adevăr, Marx a fost obsedat de supremația totalității, dar el a visat la o orînduire umanizată, nu la o colonie penitenciară. Totuși, radicalismul marxismului i-a permis lui Lenin, prin misiune sau omisiune, să reinventeze marxismul într-o asemenea manieră încît să permită exterminarea subiectivității. Utopia unei societăți non-contradictorii, unite și solidare, a fost amplificată de experimentul totalitar urmat neabătut de Lenin și Stalin" (pag. 36). Iar într-un alt fragment, poate și mai tranșant – și care, printre altele, a determinat reacții foarte dure din partea unor critici și, implicit, în plan practic, neinvitarea lui Vladimir Tismăneanu la unele conferințe, tocmai pentru că era autorul acestei cărți – spune: "Nimeni nu poate vorbi despre marxism fără să pomenească de stalinism și viceversa. Refuzul de a accepta această relație complexă are drept consecință repetarea vechilor gafe și a vechilor confuzii" (pag. 25) (!). Aceasta se constituia în "erezia numărul doi" și oferea o interpretare proprie a lui Vladimir Tismăneanu în privința complexității,

a nebulozității relației dintre mijloace și scopuri în cadrul praxis-ului marxist, similară, într-un anumit fel, cu celebrul "paradox al mîinilor murdare" formulat de Jean Paul Sartre. Căutarea "firului roșu" pe relația Marx-Lenin-Stalin nu era un demers neapărat nou și care să legitimeze critici dure. Acest lucru fusese făcut, printre alții, de către Soljenițin. Noutatea era însă introducerea, de către Vladimir Tismăneanu, a dez-baterii asupra "responsabilității ideilor", cu un puternic accent etic, precum și originalitatea analizii curentului revizionist.

Semnalul "oficial" al revizionismului fusese dat de dinamitardul discurs secret din februarie 1956, ținut de Nikita Hrusciov în fața Congresului al XX-lea al PCUS și el a deschis drumul marilor dezbateri inteligețiale de reinventare ideologică. Prin acest demers, căruia i se raliasează, printre alții, Georg Lukács și Școala de la Buda-pesta, Leszek Kolakowski, Ernst Bloch, Grupul "Praxis" din Iugoslavia, se urmărea demisticarea "deviantului" Stalin, văzut ca o excrescență malignă, Marx rămnindu-le însă un aliat de preț. Totodată, revizionistii luptau împotriva birocrației ideologice a partidului. Totuși, dincolo de caracterul său ezitant și timorat, Tismăneanu crede că "revizionismul a îndeplinit un rol de pionierat în detronarea hegemoniei autarhice exercitată de aparatul stalinist. El a legitimat ideea de revoltă și a promovat dreptul la diferență" (pag. 110). Revizionismul marxist a avut un rol important în revoltele politice ale anului 1956 din Polonia și Ungaria, continuând la "marea cumpăna a apelor", anul 1968, Primăvara de la Praga, cînd a devenit

evident pentru toți că reformarea sistemului din interior este o mare iluzie. Alternativa era opoziția deschisă, non-violență și adevărul. Această dezbatere aprinsă între cele două modalități de abordare a totalitarismului fusese atât de bine surprinsă în eseu "Noul evoluționism" al lui Adam Michnik; "fiecare act de rezistență salvează o parcelă de libertate". Totuși, 1956 a fost și el, într-un mod, "o cumpăna a apelor" în interiorul lagărului sovietic. Iar cel mai bun exemplu este cel al României, excelent analizat de autor. "Intelligentsia română demonstrează o pasiune maladivă pentru interese minore ... În 1956, cînd la Varșovia și Budapesta dictatura era în pericol de moarte, ca rezultat al revoltelor sociale, inteligențialii români, ca grup, au ales să tacă. Se poate crede că pentru intelligentsia românească, 1956 a fost marea *occasion manquée*, ocazia ratată de a se dezmorți din marele naufragiu moral provocat de sistem" (pag. 85).

După analiza implicațiilor și deschiderilor create de curentul revizionist, această gnoză din interiorul marxism-leninism-stalinismului, Marea Gnoză a modernității, Vladimir Tismăneanu trece la abordarea marilor idei și concepte ce au animat inteligențialitatea dizidență est-europeană: "antipolitică" (Gyorgy Kanrad), "trăirea în adevăr" (Vaclav Havel) sau tragedia, nostalgia central-europeană (M. Kundera). Autorul scrutează, de asemenea, comparativ, marea ambiguitate creată de mișcările pacifice occidentale (nota bene, deoarece după 1990 s-au descoperit implicațiile KGB în finanțarea unora), caracterizate de sentimente anti-americane, anti-

NATO și lupta dizidenților spațiului sovietic arătînd, cu luciditate, la acea vreme (1988, n.n.) că "între pacifistii occidentali și dizidenții est-europeni există un conflict semantic. Primii cred într-un concept universal, de sorginte kantiană, al păcii eterne, în timp ce ultimii știu cum funcționează guvernele de tip sovietic și cum gîndesc liderii lor ... Fără îndoială că Havel are dreptate cînd declară că, în partea lui de lume, cuvîntul "pace" și-a pierdut orice "semnificație rațională" (pag. 140).

Volumul este încheiat de un epilog, "După Marx: noi mitologii politice", scris special pentru ediția românească a *Mizeriei Utopiei...* și care face legătura între debutul editorial în SUA al lui Vladimir Tismăneanu și ultima carte, apărută în acest an la prestigioasa editură americană Princeton, avînd titlul *Phantasies of Salvation. Post-communist Political Mythologies (Fantasmele mintuirii. Trilogii politice post-comuniste)*, traducere românească, în curînd la editura Polirom). Epilogul reflectă bine o parte din preocupările de ultimă oră ale politologului american de origine română, dezvăluind mecanismele de (re)creare a unor mituri și teorii ale conspirației: salvarea-mîntuirea, conspirația iudeo-masonică-americană, salvatorul, marea lider etc.; toate într-un ocean de populism, tinzînd să înlocuiască ideologia marxistă, ca vast proiect utopic, recent înmormînată. "Pe măsură ce ne pregătim să intrăm în nou mileniul, salvarea este din nou pe prima pagină a agendei de lucru a omenirii" (pag. 157).

¹Am avut onoarea ca în această vară, la Timișoara, să particip la "The 1998 Maryland Summer Institute in Political Science, June 1-12", ținută de The Center for the Study of Post-Communist Societies, University of Maryland, College Park, USA și The Open Society Fundation România, al cărui director a fost chiar profesorul Tismăneanu și unde discuțiile pe marginile ultimei sale cărți au fost extrem de bine primite de toți cercetătorii veniți din țările est-europene.

Dan PAVEL

F. A. HAYEK
Capitalismul și istorieci

Texte de T. S. Ashton, L. M. Hacker, W.H. Hutt, B. de Jouvenel, editate și cu o introducere de Friedrich A. Hayek. Traducere și note în engleză de Dragos Aligică și Sorin Ioniță. Editura Humanitas, 1998. Pag. 180, preț neprecizat.

Volumul coordonat de F. A. Hayek demontează, cu argumente clare și bine intemeiate, o concepție adâncă înrădăcinată în opinia publică. Este vorba despre viziunea dickensi-ană potrivit căreia Anglia "capitalismului primitiv" era o vale a plingerii, plină de fabrici mohorîte în care erau exploatați la sînge muncitorii (inclusiv copiii!), alungați de industrializare din raiul societății agrare tradiționale și aruncați în mahalalele marilor orașe. Acest punct de vedere a fost susținut de Marx, de fabianisti, de majoritatea intelectualilor de stînga, centru și dreapta, de ecologisti, de avocați contemporani ai societății civile, ba chiar și de majoritatea liberalilor.

Autorii volumului propun o imagine complet nouă: revoluția industrială a inițiat "cercul virtuos" al creșterii economice bazate pe consumul de masă, prin-

cipalii săi beneficiari fiind, pentru prima oară în istorie, oamenii de rînd. În concluzie, autorii consideră că diferența de percepție provine din valul romantic care a inundat cultura Europei și chiar miezul democrației americane.

NORMAN BARRY
Bunăstarea

Traducerea din engleză și introducerea la ediția română de Sorin Ioniță. Editura DU Style, 1998. Pag. 180, preț neprecizat

Profesorul de științe politice Norman Barry prezintă în cartea sa problema bunăstării, o preocupare majoră a teoriei sociale și politice în tot cursul secolului douăzeci. Autorul așeză printre problemele guvernelor occidentale contemporane și asigurarea unui nivel de bunăstare suficient pentru cetăteni. Norman Barry privește bunăstarea drept o idee specific modernă, care acoperă o gamă largă de fenomene sociale și economice, de la respectul de sine pînă la politicile de realizare a echilibrului economic, sau de furnizare a unor bunuri precum locuințele, educația, pensiile și asistența medicală. Cartea conține și o critică a anexării noțiunii

de bunăstare de către statul bunăstării, privind cu scepticism și cu spirit critici toate pretențiile de a produce politici publice, pretenții existente în principalele doctrine contemporane ale bunăstării.

MIRUNA RUNCAN
Introducere în etica și legislația presei

Editura All, București, 1998. Pag. 223, preț neprecizat

După opt ani de presă liberă, dar și haotică, lucrarea doamnei Miruna Runcan *Introducere în etica și legislația presei*, se dovedește a fi, fără îndoială, o carte așteptată. Ea face parte din seria *Jurnalism și comunicare* lansată de Editura All.

Manual pentru studenții în jurnalism, lucrarea este dedicată tuturor celor care sunt interesați de probleme ca libertatea presei și etica sa, rolul jurnalistului în raport cu publicul și cu informația. Câmpurile tematice atacate sunt organizate coerent, iar apoi detaliate și explicate printr-o multitudine de exemple, atât din experiența presei străine, cât și din cea a presei românești.

Cartea atrage, dincolo de informația prețioasă, prin fluența și eleganța stilului, fiind, în aceeași măsură, și densă și agreabilă.

ADRIAN MIROIU

(coordonator)
Învățământul românesc azi

Editura Polirom, Iași, 1998. Pag. 195, preț neprevăzut

Lucrarea *Învățământul românesc de azi*, coordonată de Adrian Miroiu, dar la scrierea căreia au participat și Vladimir Pasti, Cornel Codîță, Gabriel Ivan și Mihaela Miroiu, aduce în lumină o imagine generală a învățământului românesc, dintr-o perspectivă dinamică și nu strict descriptivă.

Lucrarea propune criterii de evaluare care configură un model concret de învățământ, în care școala oferă acele abilități ce permit tinerilor o integrare socială de succes.

Pornind de la ideea că starea învățământului de azi e într-o largă măsură dependentă de starea societății românești, autorii lucrării găsesc drept justificată necesitatea unor reforme de profunzime a întregului sistem.

2. Editorial

Şerban Rădulescu-Zoner

The National Interest and the Political Class in Romania in the XXth Century

6. *Mass-Media Today*

Peter Gross

The Blind Leading the Blind:

Media and Democracy in Eastern Europe
Is There Such a Thing as "Post-communist Media System"?

13

Colin Sparks

Media Autonomization in Central and Eastern Europe: Some Remarks on the Polish Case

18

Karol Jakubowicz

A Stipulation for Conscience:

Luxury or Necessity?

26

Miruna Runcan

Post-factum Communication in Post-Communist Romania

30

Manuel-Filon Morar

Money and Politics

35 Interview

David Plotke talking to Stelian Tănase

Figures of terror

41. *Archive Sfera Politicii Document*

George Voicu

An Anti-Western Rhetorics

52. *Books and Authors*

Michael Shafir

George Voicu, *Pluripartitismul. O teorie a democrației*

57

Constantin Iordachi

Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare*

61

Dan Pavel

Vladimir Tismăneanu, *Mizeria Utopiei. Criza ideologiei marxiste în Europa Răsăriteană*

64 Book Reviews